

VATTENFALLSSAKKUNNIGES BETÄNKANDE I.

FÖRSLAG

TILL

GRUNDER FÖR UPPLÅTELSE

DELS AV VISSA VATTENFALL, BETRÄFFANDE VILKA
KRONANS ÄGANDERÄTT ÄR ELLER KAN FÖRVÄNTAS BLIVA
FÖREMÅL FÖR TVIST, DELS OCK AV VISSA KRONAN
OSTRIDIGT TILLHÖRIGA STRÖMFALL

M. M.

AVGIVET AV

SÄRSKILDA INOM CIVILDEPARTEMENTET
TILLKALLADE SAKKUNNIGA

STOCKHOLM 1915
ISAAC MARCUS' BOKTR.-AKTIEBOLAG

Innehållsförteckning.

	Sid.
Skrivelse till statsrådet och chefen för kungl. civildepartementet	5
Förslag till kungörelse ang. grunder för upplåtelse dels av vissa vattenfall be- träffande vilka kronans äganderätt är eller kan förväntas bliva föremål för tvist, dels ock av vissa kronan ostridigt tillhöriga strömfall	7
Förslag till kungörelse om ändrad lydelse av § 17 i kungl. kungörelsen den 4 juli 1910 ang. förvaltningsgrunder för vissa kronan tillhöriga vattenfall	15
Allmän motivering	16
Speciell motivering	
till förslaget angående grunder för upplåtelse dels av vissa vattenfall, beträffande vilka kronans äganderätt är eller kan förväntas bliva föremål för tvist, dels ock av vissa kronan ostridigt tillhöriga strömfall	49
till förslaget om ändrad lydelse av 17 § i kungl. kungörelsen den 4 juli 1910	64
Reservation av S. Lübeck	65
Bilaga I, innefattande P. M. ang. rättsgrunderna för kronans anspråk på bättre rätt till vattenfall i Dalälven och de norrländska älvarna	70
Bilaga II: diagram, utvisande huru stort procenttal av ett belopp vid olika upp- låtelsestider behöver årligen avsättas för att med ränta på ränta efter olika räntesatser bilda ett kapital å samma belopp	92

Till herr statsrådet och chefen för kungl. civildepartementet.

På grund av det nådiga bemyndigande, som Kungl. Maj:t den 8 december 1914 lämnat herr statsrådet, att tillkalla högst fyra sakkunniga att inom civildepartementet biträda med utredning och förslag dels angående erforderliga ändringar av nu gällande grunder för förvaltningen av vissa kronan tillhöriga vattenfall, dels ock beträffande uppläggande av en statens lånefond för finansiering av företag, vilka avse utbyggande av statens vattenfall eller tillgodogörande av enskilda tillhöriga vattenfall, då tillgodogörandet är av mera allmänt intresse, har herr statsrådet under den 8 januari 1915 anmodat undertecknade Vilh. Hansen, Daniel Persson, Sven Lübeck och Erik Palmstierna att i egenskap av sakkunniga i ovan angivna avseenden biträda herr statsrådet vid behandlingen av berörda frågor samt därvid uppdragit åt undertecknad Hansen att i egenskap av ordförande leda de sakkunnigas förhandlingar.

För fullgörande av sitt uppdrag sammanträdde de sakkunniga första gången den 18 januari 1915 och hava t. o. m. denna dag varit samlade i Stockholm, därvid utredningsarbetet oavbrutet pågått.

Av skäl, som finnas angivna i de sakkunnigas betänkande, har det synts de sakkunniga lämpligt, att i första hand upptaga till behandling den del av det lämnade uppdraget, som avser åvägabringande av utredning och förslag i fråga om ändring av förvaltningsgrunderna för kronans vattenfall.

Såsom resultat av sitt hittills utförda arbete få de sakkunniga härmed värdsamt till herr statsrådet överlämna:

1) förslag till kungörelse angående grunder för upplåtelse dels av vissa vattenfall, beträffande vilka kronans äganderätt är eller kan förväntas bli föremål för tvist, dels ock av vissa kronan ostridigt tillhöriga strömfall, samt

2) förslag till kungörelse om ändrad lydelse av 17 § i kungl. kungörelsen den 4 juli 1910 angående grunder för förvaltningen av vissa kronan tillhöriga vattenfall
jänte till dessa förslag hörande allmän och speciell motivering.
En av undertecknad Lübeck avgiven reservation bifogas härjänte.

Stockholm den 16 april 1915.

F. VILH. HANSEN.

DANIEL PERSSON. SVEN LÜBECK. ERIK PALMSTIERNA.

M. Munck af Rosenschöld.

Förslag

till

kungörelse angående grunder för upplåtelse dels av vissa vattenfall, beträffande vilka kronans äganderätt är eller kan förväntas bli föremål för tvist, dels ock av vissa kronan ostridigt tillhöriga strömfäll.

§ 1.

Då sådant vattenfall eller sådan del av vattenfall, som icke upptagits såsom tillhörande kronan i de förteckningar över kronans vattenfall, vilka lämnats i det av särskilda kommitterade för utredning rörande kronans vattenfall den 17 mars 1903 avgivna betänkande, av annan åtkommit i god tro, men kronan vid domstol därpå framställt eller kan förväntas framställa äganderättsanspråk, må vattenfallet med eller utan utmål av mark upplåtas på arrende eller med vattenfallsrätt under de villkor, som här nedan angivas.

På enahanda villkor må även till förre innehavaren upplåtas sådant vattenfall eller del av vattenfall, vartill i rättegång, anhängiggjord efter utgången av år 1908, äganderätten genom laga kraft ägande dom blivit kronan tillerkänd.

Vad sålunda stadgats skall äga motsvarande tillämpning vid upplåtelse av sådana kronan ostridigt tillhöriga smärre strömfäll eller delar av strömfäll, vilka lämpligen böra tillgodogöras i ett sammanhang med vattenfall, som här ovan omförmäles.

Det ankommer på Kungl. Maj:t att förordna, huruvida vattenfalls-lägenhet, som avses i denna paragraf, skall upplåtas till nyttjande samt på vattenfallsstyrelsen att å kronans vägnar verkställa upplåtelse, som ovan sagts.

§ 2.

1:o) Upplåtelse på arrende av vattenfallslägenhet, som avses i § 1 här ovan, skall, då vattenfallet är bebyggt, ske för en tid av femtio år, men eljest för en tid av femtiofem år; dock må erforderlig inskränkning göras i arrendetiden, när särskilda omständigheter därtill föranleda. Visar sig, att vattenfallets bebyggande till följd av omständigheter, som icke vid avtalets ingående varit förutsedda, kräver längre tid än fem år, må vattenfallsstyrelsen medgiva skälig förlängning av arrendetiden.

Då fråga är om utarrendering av bebyggt vattenfall, som avses i § 1, må arrendatorn i arrendeavtalet berättigas att efter arrendetidens utgång för en tid av trettio år samt mot den arrendeavgift och de villkor i övrigt, vilka med avseende å de vid arrendetidens utgång rådande förhållanden kunna anses skäliga, få lägenheten till sig ånyo upplåten, så vida icke vattenfallsstyrelsen senast fem år före arrendetidens utgång underrättar honom, att dylik förlängning icke av kronan medgives. Det åligger dock arrendatorn att senast tre år före arrendetidens utgång lämna vattenfallsstyrelsen uppgift, huruvida han vill begagna sig av sin rätt till förnyad upplåtelse, eller vare sin rätt därtill förlustig.

Upplåtes vattenfall, som avses i § 1, i obebyggt skick eller är kronan icke ägare av de anläggningar, som utförts för tillgodogörande av vattenkraften i strömfallet, skall kronan vara berättigad att vid arrendetidens utgång återtaga det utarrenderade mot erläggande av lösen för de arrendatorn tillhöriga, å vattenfallslägenheten befintliga vattenverksbyggnader ävensom annan i arrendeavtalet angiven, honom tillhörig och å lägenheten befintlig egendom, som erfordras för vattenkraftanläggningens drift, såsom byggnader, maskiner, ledningar och dylikt. Vill kronan begagna sig av rättighet, som nu är sagd, vare dock skyldig att senast fem år före arrendetidens utgång underrätta arrendatorn om sin avsikt att återtaga vattenfallslägenheten. Gör ej kronan det, skall arrendatorn, därest han senast tre år före arrendetidens slut meddelat vattenfallsstyrelsen sin önskan att erhålla förnyad upplåtelse av vattenfallslägenheten, vara berättigad att för en tid av trettio år få lägenheten till sig ånyo upplåten mot den arrendeavgift och de villkor i övrigt, vilka med hänsyn till då rådande förhållanden kunna anses skäliga.

Betingar sig kronan för den nya upplåtelse tiden så stor årlig avgäld eller sådana villkor i övrigt, att arrendatorn icke vill på dem mottaga ny upplåtelse, skall, på yrkande av vattenfallsstyrelsen eller arrendatorn, frågan, huruvida de av kronan uppställda villkoren för den

nya upplåtelsen kunna anses skäligen eller ej, hänskjutas till bedömning av skiljenämnd, som omförmäles i 15 § av nådiga kungörelsen den 4 juli 1910 angående grunder för förvaltningen av vissa kronan tillhöriga vattenfall. Finner därvid skiljenämnden de villkor, kronan betingat sig för den nya upplåtelsen, vara skäligen, men vill ändock arrendatorn icke begagna sig av den optionsrätt till förnyad upplåtelse på de av kronan uppställda villkoren, vilken tillkommer honom enligt vad här ovan sägs, vare han skyldig att utan lösen till kronan avstå de honom tillhöriga, å vattenfallslägenheten befintliga vattenverksbyggnader.

Finner åter skiljenämnden, att de av kronan uppställda villkoren för den nya upplåtelsen icke kunna anses skäligen, äger arrendatorn, där ej överenskommelse kan träffas mellan kronan och arrendatorn angående förnyad upplåtelse, att av kronan erhålla lösen för de honom tillhöriga, å vattenfallslägenheten befintliga vattenverksbyggnader ävensom den i arrendeavtalet angivna, honom tillhöriga och å lägenheten befintliga egendom, vilken erfordras för vattenkraftanläggningens drift, och för vilken lösen, enligt vad i tredje stycket av detta moment sägs, skall för där avsett fall av kronan gäldas.

När särskilda omständigheter därtill föranleda, må Kungl. Maj:t medgiva utsträckning av arrendetiden utöver vad i första, andra och tredje styckena av detta moment sägs, dock ej längre än att upplåtelse-tiden under första och andra arrendeperioden sammanlagt uppgår till högst nittiofem år.

2:o) I arrendeavtal angående vattenfallslägenhet, som avses i § 1, skall föreskrivas, antingen att arrendatorn vid utgången av den tid, för vilken han må erhålla förnyad upplåtelse av vattenfallslägenheten är berättigad att av kronan erhålla lösen för de honom tillhöriga, å vattenfallslägenheten befintliga vattenverksbyggnader och annan i avtalet angiven, honom tillhörig och å vattenfallslägenheten befintlig egendom, som erfordras för vattenkraftanläggningens drift, eller ock är skyldig att vid utgången av nämnda tid utan lösen till kronan avstå sådana vattenverksbyggnader och annan egendom, som nyss nämnts.

3:o) Skulle arrendet under första arrendeperioden upphöra till följd av förverkande, skall arrendatorn vara skyldig att till kronan utan lösen avstå de honom tillhöriga, å vattenfallslägenheten befintliga vattenverksbyggnader. Har förverkande skett under den tid det nya avtalet gäller, är arrendatorn pliktig att till kronan utan lösen avstå, förutom nämnda vattenverksbyggnader, jämväl annan i avtalet angiven, honom tillhörig och å lägenheten befintlig egendom, som erfordras av vattenkraftanläggningens drift.

4:o) Med vattenverksbyggnader avses i dessa grunder anordningar dels för vattnets dämning och ledande till och från kraftanläggningen, såsom dammar, rännor, kanaler, tuber, tunnlar och turbinkammare, dels ock för flottningen och fiskens gång, såsom flottningsutskov, timmerledare, laxtrappor och älledare, ävensom vad till dylika anordningar hör, såsom luckor med manöveranordningar, isgrindar och dylikt.

5:o) Uttrycklig bestämmelse om, vad på grund av denna paragraf skall gälla, skall intagas i arrendeavtalet.

De vattenverksbyggnader och den övriga egendom, som, enligt vad här ovan i denna paragraf sägs, antingen skola av kronan övertagas mot lösen eller ock av arrendatorn utan lösen avstås till kronan, skola därjämte i arrendeavtalet noggrant angivas.

§ 3.

I avtal angående arrende av vattenfallslägenhet, som avses i § 1, skall föreskrivas, att, om arrendatorn vid utförande av vattenkraftanläggningen gör större avvikelser från de av vattenfallsstyrelsen godkända ritningarna till anläggningen eller icke ställer sig till efterrättelse de föreskrifter, som av vattenfallsstyrelsen meddelats i och för anläggningens utförande på ändamålsenligt och betryggande sätt, samt arrendatorn icke inom av vattenfallsstyrelsen förelagd skälig tid häri vidtager rättelse, arrenderätten skall, om kronan det påfordrar, vara av arrendatorn förverkad och kronan vara berättigad att uppsäga avtalet.

Därest i arrendeavtalet stadgas skyldighet för arrendatorn att inom viss föreskriven tid hava påbörjat arbetet med vattenfallets bebyggande eller hava fullbordat anläggningen i dess helhet, skall i avtalet tillika intagas bestämmelse därom, att arrendatorn, i händelse av försummelse i nämnda hänseende, skall, om sådant å kronans vägnar yrkas, anses hava förverkat arrenderätten och kronan förty vara berättigad att uppsäga avtalet.

Innehåller arrendeavtalet bestämmelse därom, att upplåten vattenkraft eller därav framställd energi skall användas för visst angivet ändamål, och tager arrendatorn för annat ändamål än sålunda förutsatts vattenkraften eller energien i anspråk till sådan omfattning, att det ursprungliga ändamålet eftersättes, samt icke inom av vattenfallsstyrelsen förelagd skälig tid häri vidtager rättelse, skall, om kronan det påfordrar, arrenderätten jämväl vara förverkad och kronan vara berättigad att uppsäga avtalet. Förbehåll härom skall intagas i arrendeavtalet.

§ 4.

I fråga om upplåtelse på arrende av vattenfallslägenhet, som avses i § 1 här ovan, skola i övrigt stadgandena i 3, 5, 7—16 §§ i nådiga kungörelsen den 4 juli 1910 angående grunder för förvaltningen av vissa kronan tillhöriga vattenfall i tillämpliga delar lända till efterrättelse.

§ 5.

1:o) Där vattenfallslägenhet, som avses i § 1, skall upplåtas med vattenfallsrätt, skall vad i § 2 här ovan samt i 3, 5, 7—15 §§ av nådiga kungörelsen den 4 juli 1910 angående grunder för förvaltningen av vissa kronan tillhöriga vattenfall är föreskrivet beträffande arrende, ävensom föreskrifterna i 20 § av berörda nådiga kungörelse den 4 juli 1910, sådan densamma lyder enligt nådiga kungörelsen den 22 juni 1911, äga motsvarande tillämpning, dock att upplåtelse av vattenfall, som icke är bebyggt eller som är bebyggt med kronan icke tillhöriga byggnader, må, utan hinder av stadgandet i § 2 här ovan, ske för en tid av intill sjuttiofem år. Avser sådan upplåtelse längre tid än sextiofem år, äge nyttjanderättshavaren ej i vidare mån än i § 7 här nedan sägs, optionsrätt att få vattenfallslägenheten till sig ånyo upplåten.

2:o) Även i det fall, att vid upplåtelse med vattenfallsrätt, i enlighet med vad i första stycket av denna paragraf sägs, nyttjanderättshavaren icke äger i § 2 här ovan omförd optionsrätt till förnyad upplåtelse, må han i avtalet av vattenfallsstyrelsen berättigas att vid upplåtelseutgång erhålla lösen för de honom tillhöriga, å vattenfallslägenheten befintliga vattenverksbyggnader ävensom annan i avtalet angiven, honom tillhörig och å lägenheten befintlig egendom, som erfordras för vattenkraftanläggningens drift.

3:o) Skulle upplåtelse med vattenfallsrätt upphöra till följd av förverkande under det vattenfallsrätten är besvärad av inteckning, vare inteckningens ägare, där ej, på framställning av vattenfallsstyrelsen, Kungl. Maj:t annorlunda förordnar, berättigad att framför annan erhålla upplåtelse av densamma för en tid, motsvarande den del av upplåtelse-tiden enligt det förra avtalet, vilken ännu ej gått till ända, när nyttjanderätten förklarades förverkad. Förutsättning för rätten till upplåtelse är dock, att inteckningshavaren inom tre månader från det nyttjanderätten förklarades förverkad hos vattenfallsstyrelsen anmäler sig vara villig

att mottaga upplåtelse av vattenfallslägenheten samt att hinder mot upplåtelsen ej möter genom stadgande i 20 § av nådiga kungörelsen den 4 juli 1910 angående grunder för förvaltningen av vissa kronan tillhöriga vattenfall, sådan densamma lyder enligt nådiga kungörelsen den 22 juni 1911.

Avser den förverkade nyttjanderätten endast del av ett vattenfall, vilket tillgodogöres i en enhetlig anläggning, äge sådan företrädesrätt till ny upplåtelse, som i första stycket av detta mom. omförmäles, ej rum, där olika delar av det samlade vattenfallet genom dylik företrädesrätt skulle komma i olika händer.

För den nya upplåtelsen skola i tillämpliga delar gälla enahanda villkor, som voro bestämda för den förverkade nyttjanderätten, dock med sådan jämkning i den årliga avgälden, som kan befinnas skälig med hänsyn därtill, att den förra nyttjanderättshavaren tillhöriga, å lägenheten befintliga vattenverksbyggnader m. m. till följd av förverkandet må hava tillfallit kronan.

Betingar sig kronan för den nya upplåtelsen en så stor avgäld eller sådana villkor i övrigt, att inteckningshavaren ej vill på dem mottaga ny upplåtelse, skall skäligheten av de utav kronan uppställda villkoren hänskjutas till bedömande av skiljenämnd, som omförmäles i 15 § av nådiga kungörelsen den 4 juli 1910 angående grunder för förvaltningen av vissa kronan tillhöriga vattenfall. Vill inteckningshavaren ej mottaga upplåtelse av vattenfallslägenheten på de villkor, som av dylik skiljenämnd prövas skäliga, vare han förlustig sin företrädesrätt till ny upplåtelse.

Finnas flera inteckningshavare, skall den, vilkens inteckning har sämre rätt, äga företräde till ny upplåtelse framför den, som har bättre rätt, dock under villkor att han förnöjer inteckningshavare med bättre rätt.

§ 6.

I avtal om vattenfallsrätt må kunna stadgas, att vattenfallsstyrelsen äger utse sakkunnig person, som har att på nyttjanderättshavarens bekostnad å arbetsplatsen kontrollera arbetets utförande och å kronans vägnar godkänna anläggningarna i den mån de utförts eller fullbordats.

I avtalet skall föreskrivas, att, om nyttjanderättshavaren vid utförande av vattenkraftanläggningen gör större avvikelse från de av vattenfallsstyrelsen godkända ritningarna till anläggningen eller icke ställer sig till efterrättelse de föreskrifter, som av vattenfallsstyrelsen meddelats i och för anläggningens utförande på ändamålsenligt och

betryggande sätt, samt icke inom av vattenfallsstyrelsen förelagd skälig tid häri vidtager rättelse, vattenfallsstyrelsen skall äga att låta inställa arbetets vidare fortsättande.

Därest i avtalet stadgas skyldighet för nyttjanderättshavaren att inom viss föreskriven tid hava påbörjat arbetet med vattenfalllets bebyggande eller hava fullbordat anläggningen i dess helhet, må tillika, om särskilda skäl föranleda därtill, i avtalet intagas bestämmelse därom, att nyttjanderättshavaren, i händelse av väsentlig försummelse i nämnda hänseende, skall, om sådant å kronans vägnar yrkas, anses hava förverkat vattenfallsrätten och kronan förty vara berättigad att uppsäga avtalet. Innehåller avtalet bestämmelse därom, att upplåten vattenkraft eller därav framställd energi skall användas för visst angivet ändamål, och tager nyttjanderättshavaren för annat ändamål än sålunda förutsatts vattenkraften eller energien i anspråk till sådan omfattning, att det ursprungliga ändamålet eftersättes, skall, om förbehåll därom skett i avtalet samt nyttjanderättshavaren icke inom av vattenfallsstyrelsen förelagd skälig tid vidtager rättelse, kronan jämväl kunna påfordra, att vattenfallsrätten skall vara förverkad, och förty äga uppsäga avtalet. Har ej uppsägning skett inom ett år efter det anledning därtill efter ty nyss är sagt för varje fall yppades, äger kronan sedermera ej åberopa nyttjanderättshavarens försummelse i nu nämnt hänseende såsom grund för hans skiljande från vattenfallsrätten.

I avtalet må kunna stadgas skyldighet för nyttjanderättshavaren att i fråga om tillhandahållande av vattenkraft eller därav framställd energi vara underkastad de villkor, som i sådant hänseende kunna varda av Kungl. Maj:t i allmänhet stadgade.

§ 7.

I avtal angående upplåtelse av vattenfallslägenhet, som avses i § 1 här ovan, må föreskrivas, att, i händelse kronan vill ånyo upplåta lägenheten på arrende eller med vattenfallsrätt efter utgången av den i avtalet bestämda upplåtelse tiden eller, där nyttjanderättshavaren begagnat sig av den optionsrätt, som tillkommer honom jämlikt § 2, efter utgången av den tid, under vilken nyttjanderättshavaren erhållit förlängd upplåtelse av vattenfallslägenheten, innehavaren av nyttjanderätten skall, därest han på ett tillfredsställande sätt fullgjort sina skyldigheter enligt avtalet och iakttagit gällande laga föreskrifter rörande vattenkraftanläggningen, vilket tillkommer vattenfallsstyrelsen att pröva, vara

berättigad att framför andra erhålla förnyad upplåtelse mot den årliga avgäld och de villkor i övrigt, vilka kronan då anser böra gälla för ytterligare upplåtelse av vattenfallslägenheten.

Denna kungörelse träder i kraft den 1 juli 1915 och gäller till den 1 juli 1920 för sådana upplåtelser av vattenfall, angående vilka avtal avslutas under nämnda femårsperiod.

Förslag

till

**kungörelse om ändrad lydelse av 17 § i nådiga kungörelsen den 4 juli 1910
angående grunder för förvaltningen av vissa kronan tillhöriga vattenfall.**

§ 17.

Dessa grunder skola tillämpas jämväl då fråga är om avtal angående nyttjande av vattenfallslägenhet, beträffande vilken kronans äganderätt är föremål för tvist, där ej avtal rörande upplåtelse av lägenheten må avslutas med tillämpning av nådiga kungörelsen den 1915 angående grunder för upplåtelse dels av vissa vattenfall, beträffande vilka kronans äganderätt är eller kan förväntas bliva föremål för tvist, dels ock av vissa kronan ostridigt tillhöriga strömfall.

Denna kungörelse skall träda i kraft den 1 juli 1915.

Allmän motivering.

Historik.

Till en början hava de sakkunnige ansett sig lämpligen böra lämna en kortfattad redogörelse för vad hittills i huvudsak förekommit beträffande några mera väsentliga punkter i nu gällande förvaltningsgrunder för kronans vattenfall.

1909 års
sakkunnigas
förslag till
förvaltnings-
grunder.

Sedan Kungl. Maj:t genom särskilda beslut uppdragit åt vissa sakkunniga att utarbета förvaltningsgrunder för statens vattenfall, avlämnade nämnda sakkunniga med skrivelse den 15 mars 1909 till Kungl. Maj:t dels ett förslag till kungörelse angående grunder för förvaltning av vissa kronan tillhöriga vattenfall (intaget i Kungl. Maj:ts proposition i ämnet till 1910 års riksdag), dels ock ett utkast till lag om vattenfallsrätt. I de sålunda föreslagna förvaltningsgrunderna hade de sakkunniga under § 4 ifrågasatt, att upplåtelse på arrende av vattenfallsägenhet i regel skulle beträffande bebyggt vattenfall ske för en tid av 40 år, men eljest för 45 år, med rätt för Kungl. Maj:t att medgiva utsträckning av arrendetiden, då dylik utsträckning prövades nödig. Vid arrendetidens utgång skulle arrendatorn jämlikt § 17 i förslaget vara berättigad mot den arrendeavgift och de villkor i övrigt, vilka med hänsyn till då rådande förhållanden kunde anses skäligen, erhålla förlängd upplåtelse, såvida ej vattenfallsstyrelsen inom 5 år före arrendetidens slut meddelade honom, att dylik förlängning icke medgäves. Enligt § 12 i förslaget skulle i arrendeavtalet efter omständigheterna föreskrivas, *antingen* att arrendatorn vid arrendets upphörande, vare sig till följd av arrendetidens, respektive den förlängda arrendetidens utgång eller till följd av förverkande, skulle till kronan utan lösen avstå sina å lägenheten befintliga vattenverksbyggnader, *eller ock* att arrendatorn i dylikt fall skulle för sådana byggnader erhålla lösen av kronan.

Förslaget var baserat därpå, att en vidsträckt handlingsfrihet

skulle medgivas den förvaltande myndigheten att — där så erfordrades med Kungl. Maj:ts samtycke — lämpa bestämmelserna i blivande avtal om upplåtelse av statens vattenfall efter de särskilda omständigheter, som förelågo beträffande de olika vattenfallen. Sålunda kunde exempelvis med Kungl. Maj:ts samtycke en längre upplåtelse tid än den normala kombineras med rätt för nyttjanderättshavaren att vid arrendets upphörande erhålla lösen för sina å lägenheten befintliga vattenverksbyggnader.

Under ärendets förberedande behandling hos Kungl. Maj:t ingav svenska vattenkraftföreningen till Kungl. Maj:t en skrivelse i ämnet den 26 februari 1910, däri föreningen fann de föreslagna förvaltningsgrunderna vara alltför betungande och följaktligen påyrkade liberalare villkor särskilt beträffande upplåtelse tiden — som ansågs böra sättas till 50 år för bebyggda och 55 år för obebyggda vattenfall med rätt för arrendatorn till optionsrätt till ny upplåtelse på minst 25 år och i övrigt på villkor, som ej vore väsentligt mer betungande än de ursprungliga — samt beträffande rätt till lösen för byggnader m. m.

Vattenkraftföreningens skrivelse den 26/2 1910.

Den 8 april 1910 avlät därefter Kungl. Maj:t proposition till riksdagen med förslag till grunder för förvaltning av vissa kronan tillhöriga vattenfall (nr 201), vilket förslag i vissa delar tillmötesgick de av vattenkraftföreningen uttalade önskemålen.

Kungl. Maj:ts proposition till 1910 års riksdag.

Arrendetiden sattes sålunda för bebyggt fall till 40 år och för obebyggt till 45 år, med rätt för arrendatorn av bebyggt fall att enligt bestämmelse i avtalet vid arrendetidens utgång för den tid, som i avtalet bestämdes, samt mot då fastställd skälig avgift och arrendevillkor i övrigt erhålla förlängd upplåtelse, om ej vattenfallsstyrelsen senast 5 år före arrendetidens utgång underrättade arrendatorn, att förlängning icke medgaves. Vile arrendatorn begagna sig av optionsrätten, hade han skyldighet att vid optionsrättens förlust därom lämna vattenfallsstyrelsen uppgift senast 3 år före upplåtelse tidens utgång.

Då fråga var om obebyggt vattenfall, skulle kronan vara berättigad att vid arrendetidens utgång återtaga vattenfalls lägenheten mot lösen för arrendatorns vattenverksbyggnader å lägenheten samt för annan i avtalet angiven, arrendatorn tillhörig och å lägenheten befintlig egendom, som erfordrades för vattenkraftanläggningens drift, förutsatt att kronan om sin avsikt underrättade arrendatorn senast 5 år före arrendetidens utgång. Gjorde ej kronan det, vore arrendatorn, i händelse han tre år före arrendetidens utgång sådant påyrkade, berättigad att få för-

längd upplåtelse på ytterligare trettio år mot den arrendeavgift och de villkor i övrigt, vilka då befunnas skäligen.

När särskilda omständigheter därtill föranledde, kunde Kungl. Maj:t medgiva utsträckning av arrendetiden, dock ej längre än till sammanlagt 90 år för båda arrendeperioderna.

Vid utgången av den andra arrendeperioden skulle arrendatorn vara skyldig att utan lösen till kronan avstå sina å lägenheten befintliga vattenverksbyggnader ävensom annan i avtalet angiven egendom, som erfordrades för anläggningens drift. Vile arrendatorn ej begagna sig av sin optionsrätt, eller upphörde arrendet under första perioden till följd av förverkande, skulle arrendatorn vara skyldig att utan lösen till kronan överlämna sina å vattenfallslägenheten befintliga vattenverksbyggnader. Hade förverkandet skett under andra arrendeperioden, vore arrendatorn dessutom skyldig att utan lösen avstå annan i avtalet angiven och å lägenheten befintlig egendom, som erfordrades för vattenkraftanläggningens drift.

Utskottets utlåtande 1910.

Jordbruksutskottet, som till förberedande behandling förehade Kungl. Maj:ts proposition, tillstyrkte i utlåtande nr 112 Kungl. Maj:ts förslag med vissa ändringar, av vilka den viktigaste rörde upplåtelse-tiden, vilken av utskottet föreslogs beträffande den första arrendeperioden till 50 år för bebyggda och 55 år för obebyggda vattenfall, med rätt för Kungl. Maj:t att medgiva en sammanlagd upplåtelse-tid för båda perioderna av högst 95 år. Dessutom föreslog utskottet införandet i förvaltningsgrunderna av en särskild paragraf, innefattande föreskrift därom, att nämnda grunder skulle äga tillämpning jämväl då fråga vore om avtal angående nyttjande av vattenfallslägenhet, beträffande vilken kronans äganderätt vore föremål för tvist.

Utskottets förslag godkändes av båda kamrarna utan votering. I enlighet med riksdagens beslut utfärdade Kungl. Maj:t den 4 juli 1912 kungörelse i ämnet (Sv. Förf. Saml. nr 72).

Kungl. Maj:ts propositioner till 1911 års riksdag.

Till prövning av 1911 års riksdag hänsköt Kungl. Maj:t i samband med framläggande av förslag till ändringar i lagen angående nyttjanderätt till fast egendom den 14 juni 1907 (prop. nr 70) — åsyftande att införa det nya rättsinstitutet vattenfallsrätt — jämväl en proposition (nr 68) om ändring i och tillägg till förvaltningsgrunderna för vissa kronans vattenfall avsedda att lända till efterrättelse vid upplåtelse av vattenfall med vattenfallsrätt.

I sistnämnda proposition fanns återgivet ett från vattenfallsstyrel-

son infordrat utlåtande av den 29 oktober 1910, däri vattenfallsstyrelsen uttalade den uppfattningen, att kungörelsen den 4 juli 1910 utan olägenhet kunde gälla även för dylik upplåtelse.

Uti propositionen nr 68 föreslog emellertid Kungl. Maj:ts vissa ändringar i nämnda kungörelse huvudsakligen i fråga om tiden för upplåtelse med vattenfallsrätt samt i fråga om villkoren för förverkande av nyttjanderätten. I det förra avseendet föreslogs, att upplåtelse av obyggt vattenfall skulle få ske för en tid av intill 95 år, utan att någon omreglering av villkoren för upplåtelsen under tiden behövde ske. Avsåg upplåtelsen längre tid än 65 år, skulle nyttjanderättshavaren ej äga optionsrätt till ny upplåtelse utan vara skyldig att vid upplåtelseutgång utan lösen avstå sina vattenverksbyggnader å den upplåtne lägenheten jämte annan i avtalet angiven, honom tillhörig och å lägenheten befintlig egendom, som erfordrades för vattenkraftanläggningens drift.

I det senare avseendet föreslogs avsevärd mildring av de i kungörelsen den 4 juli 1910 givna bestämmelser om förverkande.

Förutom nämnda propositioner, av vilka propositionen nr 70 i oförändrat skick tillstyrktes av sammansatt lag- och jordbruksutskott och bifölls av båda kamrarna, förehade utskottet jämväl till behandling en av herr Carl Lindhagen inom andra kammaren väckt motion (nr 331) i angivet syfte att bättre tillgodose de allmänna intressena vid upplåtelser av statens vattenfall. Sålunda föreslog herr Lindhagen kortare upplåtelse tid, rätt för riksdagen att pröva, huruvida en upplåtelse på 95 år borde medgivas, omreglering av avgifterna för upplåtelsen vart 20:de år, fastställande av grunder för avgifternas bestämmande, förbehåll om rätt för staten att reglera priset å den kraft, som tillhandahålles från vattenfallslägenheten m. m.

*Motion av herr
Lindhagen vid
1911 års
riksdag.*

Uti sitt utlåtande nr 1 tillstyrkte sammansatta lag- och jordbruksutskottet jämväl Kungl. Maj:ts i propositionen nr 68 framställda förslag till ändring av förvaltningsgrunderna, men föreslog dessutom vissa tillägg till samma grunder. Sålunda hemställde utskottet om vissa tillägg till § 19, avseende, förutom annat, att i avtalet skulle kunna stadgas skyldighet för nyttjanderättshavaren att i fråga om tillhandahållande av vattenkraft eller därav framställd energi vara underkastad de villkor, som i vederbörande konsumenters eller eljest i allmänhetens intresse kunde befinnas erforderliga, samt om införande av en ny paragraf — § 20 — av innehåll att vattenfallsrätt icke finge utan Kungl. Maj:ts samtycke upplåtas eller överlåtas till annan än svensk, inom landet bosatt medborgare eller

*Utskottets ut-
låtande 1911.*

till handelsbolag, vars samtliga medlemmar vore dylika medborgare, eller till aktiebolag med vissa garantier, att aktierna innehades av sådana medborgare.

*Reservationer
mot utskottets
hemställan.*

I avgivna reservationer yrkades, *dels* av herr Håkanson m. fl. bifall till propositionen oförändrad, *dels* av herr Alfred Petersson m. fl. sådan ändring i § 18 av Kungl. Maj:ts av utskottet tillstyrkta förslag, att bestämmelserna om tiden för upplåtelse med vattenfallsrätt bleve lika med dem, som gällde för arrende, *dels ock* av herr Lindhagen om vissa ändringar i kungörelsen den 4 juli 1910 i syfte att bättre tillgodose det allmännas rätt.

*Behandlingen
i kamrarna.*

Efter långa diskussioner, särskilt i andra kammaren, stannade kamrarna i olika beslut, i det att första kammaren godkände herr Håkansons m. fl. reservation om bifall till propositionen nr 68 oförändrad, medan andra kammaren biföll utskottets hemställan med den ändring, som inefattades i herr Alfred Peterssons m. fl. reservation.

*Utskottets
sammansättningsförslag.*

I avgivet memorial hemställde sammansatta lag- och jordbruksutskottet, att besluten måtte så sammanjämkas, att i § 18 tiden för upplåtelse med vattenfallsrätt av obebyggt vattenfall bestämdes till högst 75 år samt att båda kamrarna måtte med frånträdande av förut fattade beslut godkänna den av utskottet i dess utlåtande nr 1 föreslagna avfattning allenast med den ändring, att i sista stycket nyttjanderättshavaren skulle kunna i avtalet tillförbindas att i fråga om tillhandahållande av vattenkraft eller därav framställd energi vara underkastad de villkor, som i sådant hänseende kunde varda av Kungl. Maj:t i allmänhet stadgade.

1911 års riksdags beslut.

Denna hemställan bifölls av båda kamrarna. Beslutet anmäldes för Kungl. Maj:t genom riksdagens skrivelse nr 229, och i enlighet med densamma utfärdades den 22 juni 1911 kungl. kungörelse angående ändring i förvaltningsgrunderna för statens vattenfall. (Sv. Förf. Saml. 1911 nr 68.)

Vattenkraftföreningens skrivelse 10/2 1911 angående liberalare villkor för upplåtelse av omvästade vattenfall i Norrland.

Redan dessförinnan hade svenska vattenkraftföreningen i skrivelse den 10 februari 1911 hos Kungl. Maj:t hemställt, att Kungl. Maj:t måtte om möjligt redan till 1911 års riksdag avlåta proposition om komplettering av 1910 års förordning med särskilda bestämmelser, avseende förmanligare arrendevillkor för innehavare av sådant vattenfall eller andelar därav, som i kungl. vattenfallskommitténs utredning av år 1903 icke funnes upptagna såsom tillhörande kronan.

Över berörda framställning anbefalldes vattenfallsstyrelsen inkomma med utlåtande, som avgavs den 24 april 1911, och som resulterade i en hemställan, att Kungl. Maj:t måtte finna vattenkraftföreningens framställning för det dåvarande icke böra föranleda vidare åtgärd.

Vattenfallsstyrelsens utlåtande 24/4 1911.

Till bemötande av vad vattenfallsstyrelsen anfört i sitt omförmälda utlåtande ingick vattenkraftföreningen till Kungl. Maj:t med en den 4 december 1911 dagtecknad skrivelse, däri föreningen upprepade sin framställning om särskilda bestämmelser för de vattenfall, som vattenfallskommittén icke upptagit såsom tillhörande kronan.

Vattenkraftföreningens skrivelse den 4/12 1911.

I sitt den 22 oktober 1912 i ämnet avgivna förnyade utlåtande hemställde vattenfallsstyrelsen på anförda skäl, att Kungl. Maj:t måtte dels vidtaga erforderliga åtgärder för att vid avslutandet under en tid av fem år framåt av villkorliga avtal angående upplåtelse med vattenfallsrätt av sådana, i menigheters, inrättningsars eller enskildes besittning befintliga vattenfall, å vilka kronan redan framställt eller kan komma att framställa äganderättsanspråk, samt av sådana kronan ostridigt tillhöriga smärre vattenfall eller delar av vattenfall, vilka lämpligen böra i ett sammanhang med dem tillgodogöras, upplåtelse tiden må kunna i avtalet bestämmas till högst nittiofem år utan att under nämnda tid någon omreglering sker av villkoren för upplåtelsen, dels ock taga under omprövning, huruvida icke tillfälle bör beredas att, där så provas lämpligt, tillförsäkra den, som mottager upplåtelse med vattenfallsrätt av en kronan tillhörig vattenfallslägenhet, rätt att vid upplåtelse tidens slut erhålla lösen för de å lägenheten befintliga vattenverksbyggnaderna, även om upplåtelsen sker för en längre tidsperiod än 65 år.

Vattenfallsstyrelsens utlåtande den 22/10 1912.

För att få mera bestämda hållpunkter för arbetet på att undanrödja de hinder, vilka nu stå i vägen för att våra vattenfall i allt större utsträckning tagas i anspråk för framställande av kraft, hava de sakkunniga ansett det vara synnerligen angeläget att undersöka anledningarna till att verksamheten för utbyggande av vattenfall tagit så jämförelsevis ringa omfattning under de senaste åren, särskilt i de på strömfäll rikaste delarna av vårt land, Norrland och Dalarna. Det kan nämligen icke förnekas att frågan om tillgodogörande av våra rika vattenkrafttillgångar är en av de viktigaste ekonomiska upp-

De sakkunnigas yttrande.

Inledning.

gifter vårt folk under den närmaste tiden har att lösa — av den största betydelse för hela vårt ekonomiska liv och för våra utsikter att med framgång bestå i tävlingskampen med andra nationer. Särskilt den nuvarande världskrisen torde på ett slående sätt hava lagt i dagen av vilken utomordentlig vikt det är, att de till buds stående vattenkrafttillgångarna inom landet så snart som möjligt bliva tagna i produktionens tjänst. Ett tillgodogörande i större omfattning av våra vattenfall skulle uppenbarligen icke blott minska vår kolimport och vårt beroende av utlandet utan även vara ägnat att i hög grad främja landets näringsliv genom att lämna ökade arbetstillfällen och bidra till att skapa nya livskraftiga industrier, vilka å sin sida skulle bliva av icke ringa betydelse för folkhushållningen och även giva ökade intäkter till stat och kommun. Några konkreta exempel torde till fullo ådagalägga detta. Så t. ex. har bebyggandet av vattenfallen i Ljungan vid Alby möjliggjort uppkomsten av de industrier, med ett sammanlagt årligt tillverkningsvärde av cirka 3,500,000 kronor, vilka nu bedrivs vid Alby, där cirka 1,800 personer direkt eller indirekt hava sitt uppehälle av den fabriksverksamhet, som tillgodogör vattenkraften i strömfällen. Enahanda utveckling har följt av tillgodogörandet av Johannisbergsforsarna i Ljungan, där Ljungaverken bedriva en omfattande industriell verksamhet med ett årligt tillverkningsvärde av cirka 3,000,000 kronor. Invid verken har framvuxit ett samhälle på över 2,000 personer. Ett annat exempel äro de omfattande anläggningarna vid Hissmoforsen i Indalsälven. Från relativt svagt befolkade platser med jämförelsevis små ekonomiska resurser hava samtliga de nämnda orterna utvecklats till industricentra av stor betydelse icke blott för kringliggande nejd utan även för landet i dess helhet.

*Samman-
trängd redö-
görelse för
vissa officiella
utredningar i
vad de angå
vattenfalls-
frågan.*

Innan de sakkunniga närmare ingå på den förelagda uppgiften, synes det vara lämpligt att lämna ett kortfattat sammandrag av vissa under den senaste tiden framkomna officiella utredningar, i den mån de beröra vissa förhållanden, som i detta sammanhang äro av intresse. Utan att man klargör för sig de faktiska förhållanden, som äro av huvudsaklig betydelse för vattenfallsproblemets lösning, torde det icke vara möjligt att få ett riktigt grepp på frågan och bedöma, vilka åtgärder som lämpligen böra vidtagas för att avhjälpa de nuvarande missförhållandena.

Till en början meddela därför de sakkunniga — med ledning av den utredning, som i sådant avseende verkställts av löjtnanten i kungl. väg- och vattenbyggnadskåren Mauritz Serrander i en av honom

författad uppsats, som finnes intagen i den såsom del V av finansdepartementets finansstatistiska utredningar publicerade redogörelsen för Sveriges nationalförmögenhet år 1908 — vissa uppgifter angående de tillgångar på vattenkraft, som finnas inom olika delar av landet, samt angående utsikterna, i den mån dessa kunna på förhand beräknas, att få dessa vattenkrafttillgångar utnyttjade. I nämnda hänseende kunna upplysningar även hämtas ur det betänkande, som nyligen avgivits av kommittén för utarbetande av förslag till tryggande av avnämares rätt till kontraktsevenligt åtnjutande av elektrisk kraft m. m. Slutligen lämnas i den av dåvarande förste aktuarien, numera matematikern i kungl. järnvägsstyrelsen S. Norrman på uppdrag av nämnda styrelse verkställda utredningen rörande tvärbanor mellan inlandsbanan och stambanan genom övre Norrland en närmare undersökning av vattenfallens betydelse för de olika tvärbaneprojekten. Då denna undersökning innehåller en hel del faktiska uppgifter, vilka synts de sakkunniga vara av mycket stort intresse, när det gäller att ställa horoskopet för den svenska vattenkraftindustriens vidare utveckling och klarlägga betydelsen för vårt ekonomiska liv av att vattenfallen allt mer utnyttjas, lämna de sakkunniga här nedan några huvudsakliga data jämväl ur nämnda undersökning.

Vad då först angår krafttillgången i förefintliga vattenfall innehåller nedanstående tabell 1 en sammanställning av de beräknade totala vattenkrafttillgångarna i de 6 distrikt, vari landet vid den nämnda nationalförmögenhetsutredningen indelats, nämligen *övre Norrland* (omfattande Norrbottens och Västerbottens län), *nedre Norrland med Dalarna* (Jämtlands, Västernorrlands, Gävleborgs och Kopparbergs län), *Mellansverige* (Stockholms, Uppsala, Västmanlands, Örebro och Södermanlands län), *Östra Sydsverige* (Östergötlands, Jönköpings, Kronobergs, Kalmar, Gotlands och Blekinge län), *Skåne* (Kristianstads och Malmöhus län) samt *Västsverige* (Hallands, Älvsborgs, Skaraborgs, Göteborgs och Bohus län samt Värmlands län).

Tabellen anger även de staten ostridigt tillhöriga vattenkraftbeloppen inom vederbörande distrikt, beräknade med ledning av den s. k. vattenfallskommitténs förteckningar av år 1903 med tillägg för vad staten sedermera genom köp förvärvat ävensom sådana vattenfall, som av kommittén icke upptagits, men, efter vad numera är känt, obestriddigen tillhöra kronan och icke av enskilda besutts. Krafttillgången i strömfällen inom de olika distrikten har i tabellen angivits till de kraftbelopp, för vilka desamma kunna beräknas i en framtid bliva utbyggda.

Tillgången på vattenkraft och möjligheterna för dess tillgodogörande.

Tabell 1.

D i s t r i k t.	Beräknade totala vattenkraft- tillgångar. Turbin-hkr.	Därav i statens ägo.	
		Turbin-hkr.	Procent.
Övre Norrland	2,410,000	646,300	27
Nedre Norrland med Dalarna	2,560,000	100,600	4
Mellansverige	87,000	6,600	8
Östra Sydsverige	307,000	28,200	9
Skåne	37,000	400	1
Västsverige	804,000	258,200	32
Summa	6,205,000	1,040,300	17

Enligt uppgifter, hämtade från svenska vattenkraftföreningens statistik, har för närvarande i landet tillgodogjorts eller är under utbyggnad ett sammanlagt kraftbelopp i moderna vattenkraftverk av cirka 915,000 turbinhästkrafter, motsvarande ej fullt 15 procent av de totala tillgångarna. Omfattningen av dylika utbyggnader är emellertid mycket varierande i olika delar av landet. Sälunda beräknas av vattenkrafttillgångarna i distriktet »Övre Norrland» endast 3.5 procent hava tagits i anspråk och i »Nedre Norrland med Dalarna» 13.9 procent. Den högsta relativa utbyggnaden påträffas i »Mellansverige» med 61.1 procent och därefter i »Västsverige» med 52.8 procent. I »Östra Sydsverige» slutligen beräknas den relativa utbyggnaden till 33 procent, samt i Skåne, där betydande delar av de befintliga vattenkrafttillgångarna dock tillgodogöras å smärre, i statistiken icke upptagna kvarnar o. d., till 17.1 procent.

Vid bedömning av de vattenkraftbelopp, som stå till förfogande i olika delar av landet, bör hänsyn emellertid även tagas till deras kvalitativa beskaffenhet, i det att en del vattenfall i fråga om terrängförhållanden, läge m. m. äro av den art, att de på teknikens nuvarande ståndpunkt och med nuvarande konkurrensförhållanden gentemot andra kraftkällor knappast kunna komma till användning, under det andra obyggda vattenfall när som helst kunna med fördel tagas i bruk. I den ovannämnda undersökningen i samband med nationalförmögenhetsutredningen har också ett försök gjorts att, för bestämmande av krafttillgångarnas aktuella nutidsvärde, efter likformiga grunder för hela landet särskilja de i främsta rummet »utbyggnadsvärdiga» vattenfall, som kunde beräknas komma till användning under en viss tidsperiod, satt

till 50 år. I nedanstående tabell 2 angivas de sålunda härledda beloppen av »utbyggnadsvärdig» vattenkraft (inkl. redan utbyggd) i såväl statens som enskild ägo.

Tabell 2.

»Utbyggnadsvärdiga» vattenkrafttillgångar.

Turbin-hkr.

Distrikt.	I statens ägo.	I enskild ägo.	Summa.
Övre Norrland	310,100	592,700	902,800
Nedre Norrland med Dalarna	88,800	1,448,900	1,537,700
Mellansverige	6,600	77,000	83,600
Östra Sydsverige	28,200	252,100	280,300
Skåne	400	26,700	27,100
Västsverige	258,200	421,800	680,000
Summa	692,300	2,819,200	3,511,500

Dessa på vittgående antaganden baserade uppgifter om de vattenkraftbelopp, som kunna tänkas komma till användning inom de närmaste 50 åren, hava erhållit en indirekt bekräftelse genom de utredningar, som verkstälts av den ovannämnda s. k. elektriska kraftkommittén. Enligt dessa skulle det stegrade energibehovet inom landet, beräknat med ledning av det senaste årtiondets erfarenhet, för sitt täckande under den närmaste 50-årsperioden kräva i det närmaste de ovan angivna vattenkraftbeloppen, räknat efter en genomsnittlig utnyttningstid av 4,400 timmar per år; genom framdeles stegrat utnyttjande i samarbete med andra kraftkällor kommer dock denna grupp av »utbyggnadsvärdiga» vattenfall att kunna täcka betydligt större energibehov.

Med hänsyn till det särskilda intresse vattenkrafttillgångarna i Norrland äga för nu förevarande ämne, angives i nedanstående tabell 3 en specifikation av de beräknade bruttokrafttillgångarna i de större vattendragen i de bägge nordligaste distrikten:

Tabell 3.

*Vattenkrafttillgångar i norra Sverige.**Distrikt 1. Övre Norrland.*

	turb.-hkr.
<i>Torne älv</i> från Torne träsk, Muonio älv från Karesuando (svenska sidan), Laino älv från Soppero.....	349,000
<i>Sangisån</i> från Mieköjärvi.....	4,100
<i>Kalix älv</i> från Kaalasjärvi:	
Kajtum älv från Killinge, Lina älv (Ängesån från Vasaraälv)	311,000
<i>Råne älv</i> från Muorka.....	28,100
<i>Lule älv</i> från Stora Lule vatten, Lilla Lule älv från Randijaure	409,000
<i>Pite älv</i> från Vuolvojaure, Vargisån från Kuollejaure.....	151,000
<i>Åby älv</i> från Kikkejåure.....	15,300
<i>Byske älv</i> från Arvidsjåure.....	44,500
<i>Skellefte älv</i> från Storavan:	
Malån från Malå.....	192,000
<i>Bure älv</i> från Burträsk.....	3,900
<i>Rickleån</i> från Villvattnet.....	13,300
<i>Sävarån</i> från Storsävarträsk.....	9,400
<i>Ume älv</i> från Storuman:	
Juktan från Storjuktan, Laisälven från Storlaisan, Vindelälven från Storvindeln.....	402,000
<i>Öre älv</i> från Örtträsk.....	25,800
<i>Lögde älv</i> från Stora Lögdesjön.....	12,000
<i>Ångermanälven</i> (Vojmån) från Vojmsjön till gränsen mot Ångermanland.....	39,600
Summa	2,010,000
Tillägg för smärre, här icke upptagna vattendrag och vattendragssträckor.....	400,000
Summa för övre Norrland	2,410,000

Distrikt 2. Nedre Norrland med Dalarna.

	turb.-hkr.
<i>Gide älv</i> från Laxåns inflöde.....	30,600
<i>Sjålevadsån</i> från Amundsjön.....	5,400
<i>Nåtraån</i> från Bysjön.....	3,800
Transport	39,800

	Transport	39,800
<i>Ångermanälven</i> från Lapplandsgränsen:		
Rörströmsälven från Rörströmsjön, Tåsjöälven från Tåsjön, Fjällsjöälven från Bodumsjön, Vängelälven, Faxälven från Strömsvattnet		410,000
<i>Indalsälven</i> från Ånnsjön:		
Hjärpströmmen från Kallsjön, Långan från Landösjön, Hårkan från Hotagen, Åmmerån från Hammerdalsjön		681,000
<i>Ljungan</i> från Lännässjön:		
Gimån från Revsundsjön		185,000
<i>Harmångersån</i> från Hasselasjön		5,100
<i>Delångersån</i> från Dellensjöarna		4,100
<i>Ljusnan</i> från Ransjön:		
Voxnan från Loåns inflöde		235,000
<i>Testeboån</i> från Lundbyggesjön		4,500
<i>Gavleån</i> (Hoån) från Hyn		12,000
<i>Dalälven</i> (Österdalälven) från Särnasjön:		
Västerdalälven från Transtrand, Ore älv från Skattung- sjön, Vanån från Venjansjön, Svärdsjövattendraget från Amungen		551,000
<i>Mälaren—Norrström</i> :		
Kolbäcksåån från Vessman till Barken		5,500
	Summa	2,133,000
Tillägg för smärre, här icke upptagna vattendrag och vatten- dragssträckor		427,000
	Summa för <i>nedre Norrland med Dalarna</i>	2,560,000

Ett livligt intryck av den betydelse, vattenkrafttillgångarnas tillgodogörande har för den ekonomiska utvecklingen i Norrland såväl direkt genom tillkomsten av industriell verksamhet som indirekt genom möjliggörande av kommunikationer m. m., som även komma andra näringar till godo, får man, såsom förut framhållits, genom förenämnda utredning rörande tvärbanor mellan inlandsbanan och norra stambanan i Västernorrlands och Västerbottens län. De tvärbanesträckningar, som inom detta område i främsta rummet komma i fråga, äro: Sollefteå—Hoting, Mellansel—Råsele samt sträckningen över Lycksele, Hällnäs—Stensele (eller Tvärålund—Stensele). Den förstnämnda av dessa banor passerar efter Ångermanälven och dess tillflöden Fjällsjöälven och Tåsjo-

Utredningen rörande tvärbanor mellan inlandsbanan och stambanan genom övre Norrland.

älven, den sistnämnda efter Vindelälven och Umeälv. Sträckningen Mellansel—Råsele följer i sin södra del mindre vattendrag och först i sin norra del Ångermanälvens övre lopp. På grundval av uppgifter från hydrografiska byrån påvisas undersökningsområdets vattenkrafttillgångar och särskilt de vattenfall, som ligga vid eller i närheten av de föreslagna bansträckningarna. Medräknas de fall, som ligga på högst 2 mils avstånd från banan, hava de nyssnämnda sträckningarna befunnit beröra vattenkraftbelopp (räknat efter 9-månaders-vatten) å respektive 228,550, 55,050 och 84,300 (alternativ 81,400) turbinhästkrakter.

En analys av förhållandena inom undersökningsområdet leder enligt utredningen till det resultat, att detsamma bildar ett självständigt vattenkraftdistrikt, som icke för närvarande kan tänkas i avsevärd omfattning få avsättning för sina krafttillgångar i angränsande kustdistrikt, vilka själva hava betydande vattenkraftresurser. Inom området kommer att finnas endast obetydligt behov av elektrisk kraft för allmänna ändamål. Jordbruket kan näppeligen komma att kräva några avsevärdare energimängder, och även den inom området redan i viss mån bofasta skogsindustrien kan för sin närmaste utveckling taga i anspråk endast en ringa bråkdel av de befintliga kraftbeloppen. Ej heller en eventuell elektrisk drift av de ifrågasatta järnvägarna skulle kräva mer än ett par medelstora vattenfall. Återstå möjligheterna för nya industrier, framför allt då de elektrokemiska. I detta avseende har av professor W. Palmær utförts en i utredningen intagen, ingående undersökning. Professor Palmær har därvid funnit att, medan den elektriska tackjärnsframställningen icke synes kunna bli någon omfattande industri inom undersökningsområdet, förutsättningarna för karbid- och karbidkväveindustri i sådant avseende äro mycket stora. Därefter i betydelse för området synes vara framställning av kaustiskt natron att användas vid kokning av natron- (eller sulfat-) cellulosa samt i samband därmed av klorkalk för blekning av sulfat- och sulfatcellulosa. Vidare är framställning av aluminium att räkna bland tänkbara, i högre grad kraftförbrukande elektrokemiska industrier, som lämpa sig för området. I övrigt anföres en hel del exempel på fabrikat, som inom området kunna framställas på elektrokemisk väg, men som var för sig icke kunna antagas förbruka större energimängder. Sådana tillverkningar kunna lämpligen bedrivas å platser, där vattenfall i huvudsak utbyggas för visst annat ändamål, utan att hela vattenkraften tages i användning.

På grund av de löften om en storartad utveckling, som den elektrokemiska industrien sålunda redan nu ger, har man vid bedömandet

av de föreslagna järnvägarnas framtidsutsikter ansett sig böra räkna med att åtminstone alla de i avscende på belägenhet och sannolikt låga utbyggnadskostnader mera gynnade vattenfallen bliva utbyggda för elektrokemiska ändamål.

Därvid skulle såväl tvärbanan över Lycksele som i än högre grad linjen Sollefteå—Hoting i stället för tertiär- eller sekundärbanor bliva starkt trafikerade räntabla järnvägar av första klass med tung godstrafik. Som ett belysande exempel anföres, att godstrafiken vid Alby station, vilken tillkommit på grund av de stora klorat-, karbid- och (numera) karbidkvävefabrikerna, år 1912 utgjorde 11,927 ton i avsänd och 36,344 ton i mottagen trafik eller tillsammans 48,271 ton. Härtill kan läggas, att enligt de sakkunniga lämnad uppgift godstrafiken vid Ljungaverkens station år 1914 uppgick till sammanlagt cirka 75,000 ton i avsänd och mottagen trafik. Som jämförelse nämnes i »tvärbaneutredningen», att Umeå trafik samma år omfattade endast 38,836 ton (12,773 + 26,063) och Örnsköldsviks trafik endast 27,762 ton (15,690 + 12,072). Dessa siffror innebära — den utbyggda vattenkraften vid Alby och Ljungaverken utgör cirka 16,000, resp. 18,000 turb. hkr. — att redan utbygget av två eller tre större forsar skola å bandelarna mellan industristationerna och norra stambanan framkalla en mycket avsevärd godstrafik.

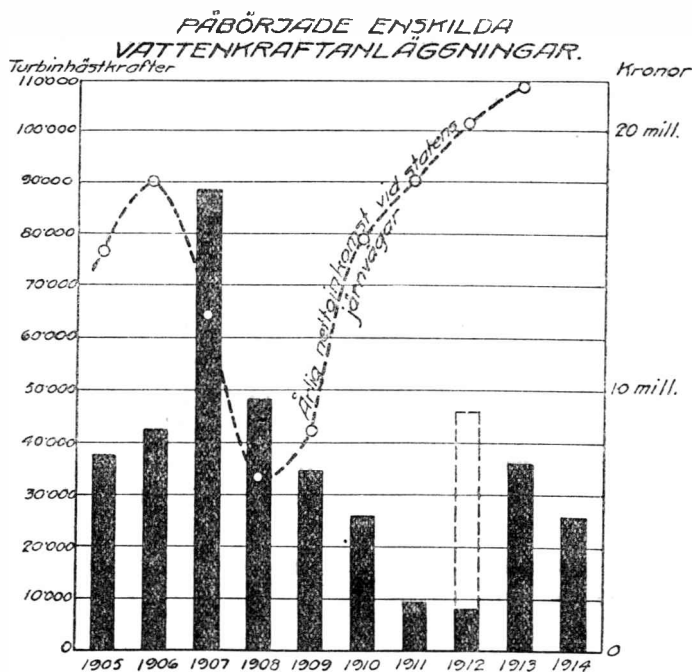
I »tvärbaneutredningen» har även verkställt en approximativ överslagsberäkning av den produktion, som skulle kunna väntas uppstå genom utbyggnad av undersökningsområdets större och närmast de föreslagna järnvägarna belägna vattenfall för storindustriella ändamål under en 50-årsperiod. Undersökningsförrättaren finner därvid, att utefter järnvägen Sollefteå—Hoting skulle kunna väntas en årlig produktion av 115,400 ton elektro-kemiska fabrikat (vid en genomsnittproduktion av 1 ton per hästkraftår), motsvarande ett tillverkningsvärde av 23 miljoner kronor. Vid Lycksele-banan skulle motsvarande siffror kunna bliva 51,500 ton och 10.3 miljoner kronor. Vid banan Mellansel—Råsele kan ej väntas större produktion av detta slag än 5,400 ton per år med ett värde av 1.1 miljon kronor. Den arbetarebefolkning, som kan väntas få sin utkomst genom dessa industrier, beräknas till respektive 11,500, 5,200 och 500 personer. Trafikberäkningarna visa en väntad inkomst av godstrafik för den elektrokemiska industriens räkning (cirka 50 år efter banans byggande) av 516,000 kronor å linjen Sollefteå—Hoting, 230,000 kronor å linjen Hällnäs—Stensele samt 175,000 kronor å linjen Mellansel—Råsele, av vilken sistnämnda summa större delen dock härrör sig från trafik för elektrokemiska verk utmed själva inlandsbanan.

I utredningen uttalar undersökningsförrättaren i vattenkraftfrågan följande beaktansvärda slutord:

»Betydelsen för undersökningsområdets näringsliv, liksom för tvärbänornas ekonomi av vattenfallens utbyggnad är i själva verket ofantligt stor. Jordbrukets idkare komma att i de stadsliknande samhällen, som skola uppväxa kring vattenfallen, erhålla rika avsättningsmöjligheter för sina produkter. Hamnstäderna skola genom mängden av införda råvaror och utförda fabrikat få sin sjötrafik ofantligt utökad (en anläggning av hamn vid Nyland blir härvid en tvingande nödvändighet), och slutligen erhålla järnvägarna, då man får beräkna 3 ton råvaror per 1 ton färdigt fabrikat, en tung och vinstgivande godstrafik. Järnvägarnas ekonomi influeras icke av näringslivets väntade utveckling på något annat område i sådan grad som av vattenfallens bebyggande, särskilt för elektrokemiska ändamål.»

Vattenfalls-
bebyggandet
under de
senare åren.

De sakkunniga övergå härefter till att lämna en översikt av vad under det senaste årtiondet förelupit i fråga om utbyggnad av enskildes vattenfall i Sverige och speciellt i Norrland. Denna översikt har erhållits genom uppgifter, som samlats av svenska vattenkraftföreningen. Nedanstående diagram visar det enskilda utbyggnadsinitiativet i hela landet.

Under åren 1904—1906 var utbyggandet av vattenkraft i normalt stigande, med en utbyggnad för, i genomsnitt, omkring 40,000 hästkrafter per år. År 1907 var ett rekordår med påbörjade utbyggnader för nära 90,000 hästkrafter, och detta ehuru den senaste ekonomiska lågkonjunkturen då i övrigt börjat göra sig gällande. Den ekonomiska krisen kulminerade följande år, 1908, men det oaktat påbörjades detta år enskilda vattenkraftanläggningar för ej mindre än 48,000 hästkrafter, däribland flera betydande anläggningar i Norrland. Den ekonomiska konjunkturkurvan började efter år 1909 åter bliva raskt uppåtgående.¹⁾ Man skulle kunnat förvänta, att samma uppåtgång gjort sig gällande även i fråga om vattenfallsutbyggnaderna, vilka, fränsett statens kraftverk, med hänsyn till industriens och övriga kraftbehovs allmänna utveckling borde kunnat omfatta 50- till 60,000 hästkrafter årligen. Så har emellertid icke blivit förhållandet. Diagrammet visar en stark nedgång för åren 1909—1912, med resp. utbyggda vattenkraftbelopp på cirka 34,000, 26,000, 9,000 och 8,000 hästkrafter. Till sistnämnda siffra böra emellertid läggas de 38,000 hästkrafter, för vilka Stockholms stads år 1912 påbörjade Untraverk utbygges. Härvid är dock att märka, att nämnda anläggning intager en särställning i avseende på äganderätten till vattenkraften, och att dess förverkligande möjliggjorts endast genom ett friköp av rättsanspråk från kronans sida.

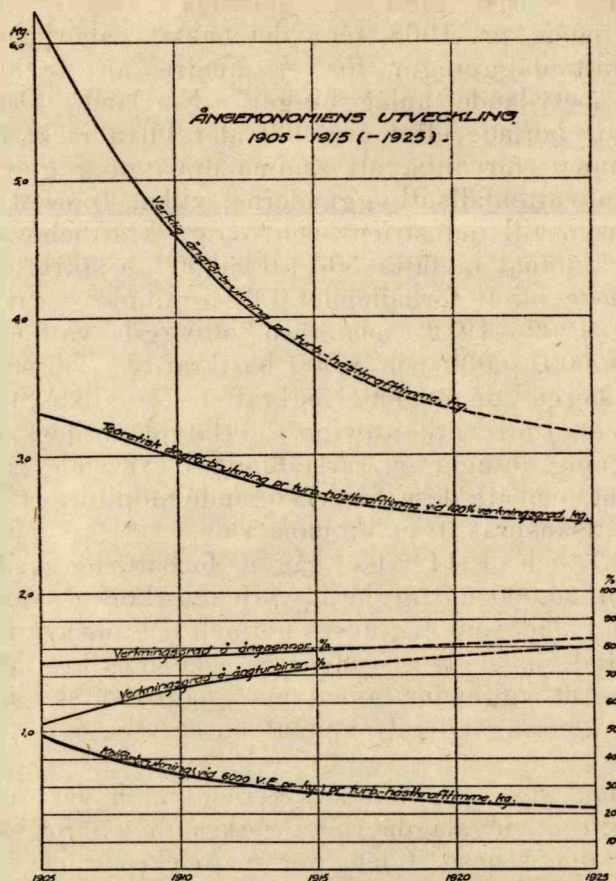
Åren 1913 och 1914 visa någon förbättring i situationen med resp. 36,000 och 26,000 nyttiggjorda vattenhästkrafter, värden, som dock ligga långt under vad som får anses normalt och önskvärt. Vad särskilt beträffar Norrland, hava de senaste åren icke medfört några som helst mera betydande utbyggnader annat än i några särskilda fall, där den enskilde företagarens äganderätt kunnat anses tryggad.

Frågar man sig nu, vilka orsakerna kunna vara till den genom dessa talande siffror ådagalagda ringa verksamheten för utbyggande av vattenfall under den senaste tiden, bör man icke förbise de mindre goda ekonomiska konjunkturer, som rätt under en del av denna tid. Vidare bör man uppmärksamma de betydelsefulla uppfinningar, som under de senare åren gjorts inom värmetekniken och som möjliggjort, att bränslekraften i vida högre grad än förut kunnat upptaga konkurrens med vattenkraft när det gällt framställande av kraft med kort utnyttningstid.

Orsakerna till den minskade verksamheten för utbyggande av vattenfall.

¹⁾ Så har t. ex. nettoinkomsten å statens järnvägar haft följande värden: år 1905—15.4 milj. kr., 1906—18.0 milj. kr., 1907—12.8 milj. kr., 1908—6.7 milj. kr., 1909—8.5 milj. kr., 1910—15.9 milj. kr., 1911—18.0 milj. kr., 1912—20.3 milj. kr., 1913—21.8 milj. kr. Till jämförelse har även detta förlopp angivits å diagrammet.

För att belysa värmemotorernas snabba frammarsch i konkurrensen mellan olika kraftkällor må här anföras ett exempel, visande utvecklingen under det senaste årtiondet i fråga om tillgodogörandet av bränslet (stenkol) vid ångturbiner. Kurvorna å nedanstående diagram visa ¹⁾, huru

dessa förhållanden gestaltat sig i fråga om en ångturbinanläggning av medelstorlek, 3—4,000 hästkrafter. Med streckade linjer har även angivits hur utvecklingen, med ledning av hittillsvarande erfarenhet, kan väntas förlöpa under det närmast kommande årtiondet. Man finner huru ångpannornas verkningsgrad under tioårsperioden stigit ungefärligen från 75 till 79 procent och säkerligen kan ytterligare stegras. Själva ångtur-

¹⁾ Diagrammet är upprättat på grundvalen av meddelanden, som benäget lämnats av ingenjören hos A. B. de Laval's ångturbin, V. Nordström.

binerna hava samtidigt starkt ökat sin verkningsgrad, från cirka 53 till 72 procent, en utveckling, som alltjämt pågår och kan väntas inom en tioårsperiod resultera i verkningsgrader på minst 80 procent. Tages samtidigt hänsyn till den på grund av ökat ångtryck minskade teoretiskt erforderliga ångkvantiteten per alstrad energienhet, framstår som resultat en mycket stor sänkning i den ång- resp. kolkvantitet, som kräves för framställande av en viss energimängd. Sålunda finner man, att, medan år 1905 för framställande av en hästkrafttimme vid en god ångturbin fordrades en kolkvantitet (under förutsättning av medelgoda kol, lämnande 6,000 värmeenheter per kg.) av nära 1 kg., samma energibelopp nu kan alstras med 0.55 kg. Enligt de sakkunniga lämnad uppgift torde det kunna förutses, att denna kolförbrukning skall kunna ytterligare sänkas till inemot 0.4 kg.

På ett årtionde har sålunda utbytet ur stenkolen, det viktigaste av alla bränslen, ökats med ej mindre än nära 80 procent, och ytterligare vinster kunna teoretiskt och praktiskt förväntas. Under samma tidsperiod har däremot ökningen i verkningsgrad hos vattenturbinerna i allmänhet varit ganska ringa; för de vanligaste typerna endast omkring 2 à 4 procent, motsvarande en total ökning i utbyte av den vid en viss fallhöjd framrinnande vattenmängden av cirka 3 à 5 procent. Mycket stora vidare vinster äro här av teoretiska skäl uteslutna.

Härtill kommer dessutom, att även anläggningskostnaderna för ångturbinanläggningar under den förflutna tidsperioden starkt nedbragts genom billigare maskineri och minskat utrymme. Beträffande vattenkraftanläggningar åter kan någon allmän nedgång i de för övrigt mycket varierande anläggningskostnaderna icke konstateras. De besparingar, som kunnat vinnas genom en förbättrad teknik, hava säkerligen oftast motvägts genom stegrade, å dessa anläggningar starkt influerande arbetspris.

Av vad sålunda anförts torde framgå, att det raska framåtgåendet inom värmetekniken under de senaste åren kan hava inverkat återhållande på vattenfallsbebyggandet. Även andra omständigheter än ovan angivits kunna givetvis i sin mån hava därtill bidragit. Vad särskilt beträffar Norrland och Dalarna är det emellertid ställt utom tvivel, att den minskade benägenheten att påbörja nya vattenkraftföretag i väsentlig mån beror på det osäkerhetstillstånd med avseende å äganderätten till vattenfall, vilket uppkommit genom de av kronan i stor utsträckning anhängiggjorda rättegångarna angående bättre rätt till strömfall, samt på den naturliga farhågan för att nedlägga kapital på kraftverksbyggnader i ett strömfall, som i god tro förvärvats, utan att betryggande säkerhet

vinnes för dess återfående i en eller annan form, i händelse strömfallet slutligen skulle tilldömas kronan. Det är därför av synnerlig vikt att närmare ingå på frågan om kronans vattenfallsprocesser.

Anhängig-
gjorda och
väntade pro-
cesser samt
deras inver-
kan på vatten-
fallsbebyggan-
det.

För att få en överblick såväl över omfattningen av kronans äganderättsanspråk på strömfall i de norrländska älvarna och Dalälven som även över de rättsgrunder, på vilka kronan stöder sin talan, hava de sakkunniga från kammarkollegium inhämtat upplysningar i ämnet. Då det synes vara av stor vikt för bedömande av vattenfallsfrågornas nuvarande läge, att en översikt lämnas av hithörande spörsmål, hava de sakkunniga på grundvalen av de sakuppgifter, som erhållits från kammarkollegium, låtit utarbета en promemoria angående de rättsgrunder för kronans anspråk på bättre rätt till strömfall, vilka av kronan åberopas i nu pågående vattenfallsprocesser. Utan att i övrigt göra något uttalande om innehållet i promemorian hava de sakkunniga ansett densamma vara av det allmänna intresse att den lämpligen bör offentliggöras. Den bilägges därför detta utlåtande såsom *Bil. I*. I promemorian lämnas vidare en översikt över antalet nu anhängiga rättegångar angående vattenfall samt uppgift om det huvudsakliga innehållet i de domar, som hittills meddelats i dessa rättegångar. Av promemorian framgår jämväl, att, allt efter som utredningsarbetet i kammarkollegium fortskrider, de vattenfall, till vilka kronan kan anses äga bättre rätt än de nuvarande innehavarna, men vilka med avseende å rättsgrunderna för kronans anspråk förete sådan likhet med andra redan omtvistade vattenfall, att det slutliga avgörandet i redan pågående rättegång lämpligen bör avvaktas, av kammarkollegium uppföras å särskilda förteckningar. Det är därvid avsett att, om anhängiggjord rättegång angående motsvarande »typ» av vattenfall skulle utfalla till kronans förmån, väcka talan jämväl rörande övriga vattenfall, beträffande vilka kronans anspråk stödjade sig på enahanda rättsgrunder. Enligt vad från kammarkollegium meddelats, har antalet av de vattenfall, som sålunda eventuellt kunna föranleda nya rättegångar, vid en summarisk beräkning befunnits uppgå till icke mindre än 310.

Ett överslag rörande de kraftbelopp, som de redan nu omprocessade vattenfallen representera, ger efter enahanda beräkningsgrunder, som ovan tillämpats, vid handen en totalsumma av ej mindre än cirka 370,000 hästkrafter. Större delen av denna vattenkraft, oavsett ett par fall, som redan äro bebyggda, utgöres av välbelägna och lättmonterade strömfall. De ligga alla i de norrländska älvarna eller i Dalälven, av vilkas enligt det föregående till cirka 2,440,000 hästkrafter uppskattade »utbyggnads-

värdiga» vattenkraftförråd de utgöra en betydande andel. Bland dem befinner sig ett flertal mycket betydande strömfall såsom t. ex. Krångedeforsarna i Indalsälven, vilka lämpligen torde kunna utbyggas för cirka 100,000 hästkrafter, Hammarsforsen, jämväl i Indalsälven, med en för utbyggnad beräknad kapacitet av cirka 30,000 hästkrafter, Klabböleforsen i Ume älv, cirka 20,000 hästkrafter, m. fl. Redan nyss angivna siffror för de kraftbelopp, som kunna uttagas ur nämnda strömfall, torde göra det uppenbart för en och var, att ett utbyggande redan av dessa vattenfall skulle kunna bli mycket fruktbringande för en vid omkrets genom att möjliggöra skapandet av stora industriella företag, tillgodose kommunala behov, ge stöd åt mindre industrier och hantverk m. m. Men härtill kommer, att hittills process anhängiggjorts endast om ej fullt ett 40-tal vattenfall, medan antalet av de strömfall, som eventuellt kunna bli föremål för nya rättegångar, såsom nyss nämnts, redan nu uppgår till ej mindre än 310. Då utredningsarbetet alltjämt fortgår, kommer siffran på de strömfall, som inordnas å kammarkollegii förteckningar i avvaktan på utfallet av pågående rättegångar uppenbarligen att än vidare ökas. Man synes sålunda kunna befara, att framdeles rent av större delen av all Norrlands vattenkraft, och därtill den bästa delen, kommer i den vanskliga belägenhet, som en tvist om äganderätten medför. Och innan processerna bli slutligt avgjorda, »löper», som det heter i 18 § av Kungl. Maj:ts ordning för bergsmän den 6 juli 1649, »watnet fåfängt sin koos».

De uppgifter, som sålunda framkommit, äro förvisso värda den allra största uppmärksamhet. Den stora omfattningen av kronans äganderättsanspråk och den förlamande inverkan dessa utövat på det enskilda initiativet böra, enligt de sakkunnigas uppfattning, mana till att man så snart som möjligt, utan att därvid tillbakasätta kronans rättmätiga anspråk, träffar anstalter, som underlätta att älvarnas vattenkraft tages i framåtskridandets tjänst. Om icke lämpliga åtgärder härför med det snaraste vidtagas, synes det knappast finnas någon förhoppning om inträdandet av ett bättre tillstånd, innan slutligt avgörande träffats i de nu pågående processerna och eventuellt även i de rättegångar, som nu så att säga stå i avvaktan på, huru dessa komma att utfalla. Det kan nämligen icke rimligen förväntas, att industrien och dess förlagsgivare skola vara benägna att nedlägga betydande kapital på skapandet av kraftverk i Norrland, då till de betydande risker, som i allmänhet äro förknippade med utbyggandet av vattenfall, jämväl kommer, att kronan eventuellt väcker talan om äganderätten till själva kraftkällan utan att företagaren på ett nöjaktigt sätt

säkerställes för de förluster, som tillskyndas honom, därest rättegången utfaller till kronans förmån. Det kan ju visserligen invändas, att vederbörande redan nu kunna i viss mån försäkra sig mot alltför stora förluster genom ett för dem olyckligt utfall av äganderättsprocessen genom att med kronan avsluta ett villkorligt avtal om upplåtelse av vattenfallet i enlighet med gällande grunder för upplåtelse av kronans vattenfall. Dessa grunder hava emellertid visat sig icke vara tillfyllest. Enligt vad som upplysts, har det icke varit vattenfallsstyrelsen möjligt att på grundvalen av nämnda förvaltningsgrunder avsluta något enda avtal angående upplåtelse av vattenfall i Norrland eller Dalarna. Underhandlingar pågå dock i fråga om upprättande av dylikt avtal beträffande ett vattenfall i nedre Norrland. Hittills har endast ett kontrakt angående upplåtelse av vattenfall på grundvalen av gällande förvaltningsgrunder kunnat avslutas, nämligen ett kontrakt angående upplåtelse till ett industriellt företag av viss del av ett vattenfall i Värmland, beträffande vilken del äganderätten var tvistig mellan kronan och vederbörande kommuner.

Detta nedslående resultat torde — åtminstone är detta de sakkunnigas bestämda uppfattning — hänvisa på att avtal i enlighet med gällande förvaltningsgrunder icke medföra den trygghet för företagaren, som riksdagen otvivelaktigt avsett att förvaltningsgrunderna skulle giva och som kan stimulera till startandet av nya vattenkraftföretag. Det bör noga beaktas, att naturförhållandena, särskilt i Norrland, där det stora övervägande antalet av de omtvistade och omtvistliga strömfallen äro belägna, i vissa avseenden äro mycket ogynnsamma för tillgodogörande av vattenkraften i strömfallen. På grund av flera omständigheter torde dessutom de norrländska vattenfallen under alla förhållanden hava rätt så stora svårigheter att bestå i konkurrensen med förmånligare belägna vattenfall i andra länder. Särskilt gäller detta de norska vattenfallen, vilka ofta nog draga mindre utbyggnadskostnader och i regel — i synnerhet då de äro belägna i närheten av Norges västkust — kunna bjuda de industrier, som taga dem i anspråk, betydligt billigare fraktkostnader för råmaterialier och färdiga produkter.

I detta sammanhang vilja de sakkunniga jämväl erinra därom, att förefintliga kraftverk i Norrland, för så vitt de äro av någon betydelse, i regel anlagts för att leverera elektrisk energi endast till vissa industriella företag. Motsvarigheter till de i södra delarna av landet relativt talrika kraftstationer, som distribuera elektrisk kraft över ett större område, äro däremot mycket sällsynta i Norrland. Denna så att säga norrländska typ för tillgodogörandet av strömfallens vattenkraft torde komma att bibehållas

åtminstone en avsevärd tid framåt. Det kan uppenbarligen icke förutsättas — annat än möjligen i sällsynta undantagsfall — att kronan skulle lägga ned penningar på att utbygga ett vattenfall för att tillgodose *en* industris kraftbehov samt knappast heller ifrågakomma, att kronan skulle utbygga ett större antal vattenfall i Norrland för att distribuera ur dem uttagen kraft till avnämare å skilda orter, om man bortser från de kraftverksanläggningar, som kunna komma att utföras för elektrifiering av statsbanorna i Norrland eller vissa delar av dem. Kronan synes därför åtminstone för närvarande vara hänvisad till att i större utsträckning än beträffande sina vattenkrafttillgångar i andra delar av landet överlåta åt den enskilda företagsamheten att verkställa utbyggandet av de norrländska vattenfallen.

Givetvis har avsikten med antagandet av gällande grunder för förvaltningen av vissa kronan tillhöriga vattenfall, vilka grunder enligt i dem meddelad föreskrift äro tillämpliga även å sådana vattenfall, beträffande vilka kronans äganderätt är föremål för tvist, varit att i största möjliga utsträckning ernå avtal om upplåtelse av dylika vattenfall, så att de bliva utbyggda och tillgodogjorda. Då erfarenheten under de gångna åren på ett otvetydigt sätt lagt i dagen, att denna avsikt icke uppnåtts, har man enligt de sakkunnigas uppfattning välgrundad anledning att nu meddela sådana föreskrifter, att de kunna förutsättas bryta den rådande obenägenheten att avsluta avtal om upplåtelse enligt nämnda förvaltningsgrunder. Det torde nämligen icke finnas mer än en mening därom, att frågan om bestämmandet av grunderna för upplåtelse av ifrågakomna vattenfall är en i eminent grad praktisk fråga och därför bör bedömas med ledning av den lärdom erfarenheten givit.

Vid övervägande vilka åtgärder i sådant syfte lämpligen böra vidtagas hava de sakkunniga funnit det vara av stor vikt att redan innevarande riksdag sättas i tillfälle att besluta sådana ändringar i gällande bestämmelser, som kunna i sin mån underlätta ett kraftigt uppsving i vattenfallsbyggandet i de norra delarna av landet. Om man då undersöker, huruvida det finnes någon eller några grupper av vattenfall, som man kan antaga i stort sett skulle framför andra ifrågakomma till utbyggande, i händelse förmånligare upplåtelsevillkor medgäves, faller det snart i ögonen att ett stort antal av de strömfall, å vilka kronan redan framställt eller eventuellt kan förutsättas framställa anspråk, torde hava förvärvats av de nuvarande innehavarna för att inom en nära framtid utbyggas. Man synes därför hava anledning antaga, att inom denna grupp rymmas de strömfall, som i första hand skulle tillgodogöras,

*Lindrigare
villkor för
upplåtelse av
s. k. process-
fall.*

därest kronans rättsanspråk icke trätt hindrande emellan. Genom att lämna lindrigare upplåtelsevillkor för denna grupp av strömfall skulle man alltså antagligen träffa just de vattenfall, vilkas utnyttjande det kan anses mest angeläget att främja. Det måste dessutom anses vara med rättvisa och billighet överensstämmande att beträffande sådana omtvistade strömfall, vilka innehavarna i god tro förvärvat, lämna mindre stränga upplåtelsevillkor än beträffande övriga vattenfall. Så oförutsett som kronans vattenfallsprocesser uppstått under de senaste åren, har det ännu för några år sedan knappast funnits någon anledning för de nuvarande innehavarna att draga hemulsmännens och därigenom sin egen äganderätt till vattenfallen i tvivelsmål, i synnerhet som det ingalunda torde vara ovanligt att de kunna påvisa direkta åtgärder av någon kronans myndighet, vilka kunna anses lämna ett visst stöd för uppfattningen att deras äganderätt är säkerställd. Ofta nog torde de vidare för förvärvande av ett vattenfall hava fått utgiva ett förhållandevis ej ringa kapital.

De sålunda angivna förhållandena hava fört de sakkunniga till det resultatet, att man nu bör stanna vid att under en tid framåt, exempelvis fem år, medgiva förmånligare upplåtelsevillkor för en viss, ehuru mycket betydande grupp av dessa vattenfall, nämligen för de strömfall, beträffande vilka kronan redan vid domstol anhängiggjort eller kan förväntas anhängiggöra äganderättsanspråk, d. v. s. för de s. k. processfallen, samt för de mindre vattenfall och delar av vattenfall, som lämpligen böra med dem i ett sammanhang tillgodogöras.

Då den nuvarande innehavaren av ett s. k. processfall till följd av den opåräknade situation, som uppkommit genom de av kronan väckta rättegångarna, icke vågar sig på att bebygga fallet i fråga, komma hans kostnader för vattenfallets förvärvande givetvis att ökas, enär han under ett flertal år icke får ränta på sitt nedlagda kapital. Under sådana förhållanden synes det vara rimligt, att kronan går honom till mötes med avseende å upplåtelsevillkoren och därigenom möjliggör för honom att bebygga strömfallet samt, i händelse kronan frånvinner honom detsamma, giver honom viss kompensation för köpeskillingen för fallet. De stora direkta och indirekta fördelar, som strömfallets tillgodogörande kan förutsättas medföra för det allmänna, giva med all säkerhet kronan fullgod ersättning för de billigare villkoren för upplåtelsen, i synnerhet som strömfallet efter rimlig tid återgår till kronans omedelbara disposition. Den nuvarande innehavarens benägenhet att, i händelse han förlorar processen om vattenfallet, med skadeståndsanspråk vända sig mot sina hemulsmän bör därigenom även i hög grad minskas. Enligt de sakkunnigas förmenande

vore detta en given fördel. Till följd av de stora belopp, till vilka skadeståndsanspråken med all sannolikhet skulle uppgå, bleve det annars ett stort antal ekonomiskt mindre bärkraftiga hemmansägare och andra, vilka till slut fingo, måhända till den yttersta gränsen av sina tillgångar, bära bördan av kronans vattenfallsprocesser. En dylik eventualitet synes emellertid om möjligt böra förekommas. Det har därför jämväl varit föremål för de sakkunnigas överläggningar, vilka åtgärder som i sådant syfte kunde vidtagas. Den enda väg, som synes möjlig att beträda, har därvid befunnits vara att i blivande avtal om upplåtelse av s. k. processfall tillförbinda nyttjanderättshavarna att vid viss påföljd, exempelvis erläggande av visst belopp, icke vända sig mot sina hemulsmän: de nuvarande innehavarna skulle då äga att välja mellan att på dylika villkor mottaga upplåtelse av strömfallen eller att avvakta utfallet av rättegång rörande desamma med bibehållen rätt att föra talan mot hemulsmännen. Det har emellertid icke syntts lämpligt att i de författningsbestämmelser, vilka komma att av de sakkunniga föreslås, lämna något uttryckligt stadgande härom, enär det torde vara nödvändigt att låta de åtgärder, som vidtagas, avpassas efter de särskilda omständigheterna i de olika fallen. Någon generell regel kan därför icke givas.

Mot den ståndpunkt de sakkunniga sålunda intagit — att föreslå förmånligare upplåtelsevillkor för processfallen — kan visserligen invändas, att man genom att lämna de omtvistade strömfallen en dylik förmånligare ställning i fråga om villkoren för eventuell upplåtelse främjar deras utbyggande på bekostnad av de kronan ostridigt tillhöriga strömfallen. Det kan ju synas, som om fog funnes för en dylik invändning. Enligt de sakkunnigas uppfattning bör man emellertid fästa stort avseende vid att de nuvarande innehavarna så gott som undantagslöst torde hava varit i god tro vid förvärvande av vattenfallen. Även om man övervägande ser på kronans så att säga privatekonomiska intresse av att få dessa strömfall tillgodogjorda, bör man taga i betraktande, att upplåtelse till nyttjande i större skala av de kronan ostridigt tillhöriga vattenfallen knappast synes kunna förväntas, förrän kronan genom inrättandet av en vattenfallsfond eller genom andra åtgärder underlättar finansieringen av de företag, som grundas på dylik upplåtelse.

Beträffande de omtvistade strömfallen torde förhållandet vara ett annat, då flera av dem på sin tid förvärvats av industriella företag eller kommuner i syfte, att de skulle tillgodogöras inom en nära framtid. Man synes därför kunna antaga, att finansieringen av motsvarande företag skall kunna ordnas på vanligt sätt, utan att en eventuell lånefonds inrättande behöver avvaktas. I de sakkunnigas upp-

drag ingår ju att verkställa utredning och avgiva förslag i fråga om upprättandet av en dylik statens lånefond. Med hänsyn såväl till de svårigheter, vilka otvivelaktigt möta mot att inom den närmaste tiden uppbringa de betydande belopp, som erfordras, i händelse en dylik vattenfallsfond skall göra åsyftat gagn, som även därtill att utredningen angående en lånefond med angiven uppgift måste kräva längre tid, än att ett förslag i ämnet kan framläggas, medan ännu innevarande riksdag är samlad, har denna del av de sakkunnigas uppdrag ansetts böra ställas i andra rummet. Den omständigheten att, även om Kungl. Maj:t och riksdagen skulle fatta beslut om inrättandet av en statens lånefond för finansiering av vattenkraftsföretag av visst angivet slag, densamma säkerligen icke kan träda i verksamhet förr än tidigast om ett par år, har för de sakkunniga varit ytterligare en anledning att nu söka framföra ett förslag, som kan antagas vara ägnat att i någon mån avhjälpa det nu rådande oeffter rättighetstillståndet med avseende å utbyggandet av vattenfall, särskilt i Norrland och Dalarna. Några betänkligheter mot att föreslå lättnader beträffande de s. k. processfallen hava de sakkunniga så mycket mindre ansett sig böra hysa, som väl alla torde vara ense om att, så som förhållandena för närvarande gestalta sig, huvudsaken är att vattenfallens bebyggande åter kommer i gång i så stor omfattning som möjligt. Det får därvid anses vara av mera underordnad betydelse, om början göres med sådana vattenfall, som ostridigt tillhöra kronan, eller med sådana, beträffande vilka äganderätten är omtvistad, resp. omtvistlig mellan kronan och de nuvarande innehavarna. Då de sakkunniga funnit sig böra åtminstone för närvarande begränsa sitt förslag om förmånligare upplåtelsevillkor huvudsakligen till sistnämnda grupp av strömfall, hava slutligen de sakkunniga ansett sig böra taga hänsyn jämväl till de måhända icke obefogade invändningar, som kunna göras mot att ändra upplåtelsevillkoren för samtliga vattenfall, å vilka gällande förvaltningsgrunder äro tillämpliga, innan erfarenhet vunnits, huruvida detta kan anses påkallat, om staten inrättar en lånefond för vattenkraftföretag. Det har därvid synts de sakkunniga, som om eventuella betänkligheter i dylik riktning skulle bortfalla, i händelse lindrigare villkor för upplåtelse medgivas endast med den begränsning, som innefattas i de sakkunnigas förslag.

Såsom här ovan i förbigående omnämnts, hava de sakkunniga i likhet med vattenfallsstyrelsen i dess förberörda utlåtande den 22 oktober 1912 ansett, att de ändrade upplåtelsevillkor, som föreslagits beträffande de s. k. processfallen, böra gälla jämväl för de smärre strömfall och delar av strömfall, vilka lämpligen böra i ett sammanhang med dem

tillgodogöras. Det synes nämligen vara olämpligt, att väsentligen olika villkor gälla för upplåtelse av sådana kronans falldelar, vilka tillgodogöras i en och samma kraftanläggning.

Vattenfallsstyrelsen hemställde vidare i sitt oförmälda utlåtande den 22 oktober 1912, att däri föreslagna lättnader i upplåtelsevillkoren skulle gälla endast vid upplåtelse med vattenfallsrätt av de s. k. processfallen samt av de kronans smärre strömfall och delar av strömfall, som borde tillsammans med dem tillgodogöras. De sakkunniga hava emellertid ansett, att de nu ifrågasatta förmånligare villkoren böra få tillämpas jämväl vid upplåtelse på arrende. Detta torde vara nödvändigt redan på den grund, att åtskilliga av de s. k. processfallen nu innehavas av aktiebolag, vilka på grund av föreskrifterna i 20 § av gällande förvaltningsgrunder angående vissa garantier för att aktierna i bolagen innehavas av svenska, inom landet bosatta medborgare, äro förhindrade att avsluta avtal med vattenfallsstyrelsen om vederbörande vattenfalls upplåtande med vattenfallsrätt.

De ändrade grunderna böra tillämpas jämväl vid upplåtelse på arrende.

Då innehavaren av nyttjanderätt till ett kronans vattenfall icke äger möjlighet att såsom säkerhet för lån erbjuda vanliga fastighetsinteckningar i vattenfallslägenheten, måste en av de angelägnaste uppgifterna vid bestämmandet av grunderna för förvaltningen av kronans vattenfall vara att så ordna upplåtelsevillkoren, att nyttjanderättshavarens kreditanskaffning blir i möjligaste mån underlättad. Först då kan man vänta, att upplåtandet av kronans vattenfallslägenheter skall taga fart. För ernående av detta syfte torde man inom den principiella ramen av nuvarande förvaltningsgrunder huvudsakligen hava två vägar att slå in på, nämligen att förlänga upplåtelse tiden och att i vida större utsträckning, än vad gällande förvaltningsgrunder medgiva, tillförbinda kronan att vid nyttjanderättens upphörande gälda lösen för vissa i avtalet angivna, nyttjanderättshavaren tillhöriga byggnader och annan egendom å vattenfallslägenheten.

Belåningsmöjligheterna böra i främsta rummet underlättas.

Vad först angår den förra av dessa utvägar har frågan om upplåtelse tidens längd så nyligen varit föremål för riksdagens prövning, att de sakkunniga anse sig icke böra föreslå någon ändring av densamma.

Vad åter beträffar frågan om skyldighet för kronan att vid upplåtelse tidens slut erlægga lösen för vissa i avtalet angivna byggnader m. m. torde ytterligare böra erinras därom, att i det förslag till för-

Lösen för vissa byggnader m. m. vid upplåtelse tidens slut.

valtningsgrunder, som år 1909 framlades av de i sådant avseende tillkallade sakkunniga, jämväl ingingo föreskrifter, som möjliggjorde för arrendatorn av en kronans vattenfallslägenhet att i stor utsträckning erhålla lösen för byggnader vid arrendetidens utgång. Enligt 12 § i förslaget skulle sålunda arrendatorn kunna i avtalet antingen tillförbindas att vid utgången av arrendetiden — som föreslogs till 40 år för bebyggda och 45 år för obebyggda vattenfall — eller då arrendet upphörde till följd av förverkande till kronan utan lösen avstå å den upplåtna vattenfallslägenheten befintliga, honom tillhöriga vattenverksbyggnader eller ock berättigas att för dem erhålla lösen av kronan. De villkor, som i det särskilda fallet skulle inflyta i arrendekontraktet, skulle enligt förslaget komma att bli föremål för förhandling mellan vattenfallsstyrelsen och blivande spekulanter.

Då frågan om framläggande för riksdagen av förslag till förvaltningsgrunder för vissa kronans vattenfall den 8 april 1910 av dåvarande statsrådet och chefen för civildepartementet anmäldes för Kungl. Maj:t, anförde i nu förevarande avseende föredragande departementschefen följande till statsrådsprotokollet:

»Den befogenhet, som sålunda enligt kommitterades förslag skulle tillkomma vattenfallsstyrelsen eller i vissa fall Kungl. Maj:t, i den mån hithörande frågor i samband med beviljande av en längre arrendetid än den normala bleve underställda Kungl. Maj:ts prövning, skulle visserligen, genom den stora frihet de lämna att taga hänsyn till särskilda förhållanden i de olika fallen, vid ett klokt handhavande vara väl ägnade att tillgodose kronans rätt. Men å andra sidan är denna frihet så stor, att det icke torde kunna antagas, att riksdagen skall vara villig att lämna den förvaltande myndigheten så fria händer att ikläda kronan förpliktelser, i synnerhet som dessa skulle kunna föranleda betydande statsutgifter. Hade exempelvis vattenfallsstyrelsen utarrenderat ett större, kronan tillhörigt vattenfall på 45 år samt i kontraktet tillförbundit kronan att vid arrendetidens utgång till arrendatorn utgiva lösen för å vattenfallslägenheten befintliga vattenverksbyggnader, skulle riksdagen, när arrendetiden utlöpte, stå inför nödtvånget att anvisa erforderliga medel till erläggande av en sannolikt icke obetydlig löseskilling, utan att riksdagen varit i tillfälle att pröva, huruvida övertagandet av vattenverksbyggnaderna vore för kronan fördelaktigt. Det är visserligen sant, att de arrendeavgifter, som av arrendatorn erlagts, kunna reserveras till gäldande av löseskillingen. Det lär emellertid icke alltid kunna antagas, att arrendeavgifterna skulle vara tillräckliga härtill. Särskilt torde det kunna förutsättas, att ett tillskott skulle erfordras, om upp-

lätelsetiden varit den normala på samma gång som vattenfallets bebyggande krävt stora kostnader, när arrendeavgiften då givetvis icke kunnat sättas vidare hög. Av de skäl jag sålunda anfört anser jag mig icke kunna förorda kommitterades förslag i denna del.»

I anslutning till detta departementschefens yttrande och med avvikelse från vad kommitterade föreslagit baserades Kungl. Maj:ts proposition till 1910 års riksdag därpå, att arrendatorn i regel alltid skulle vid arrendetidens utgång, liksom ock undantagslöst vid arrenderättens förverkande, till kronan utan lösen avstå sina å vattenfallslägenheten befintliga vattenverksbyggnader. Det enda undantaget härifrån — om man bortser från de i § 9 mom. 3 och § 13 av förvaltningsgrunderna omnämnda fall, som nära nog hava karaktären av expropriation — är den skyldighet, som stadgats för kronan att, i händelse kronan icke vill medgiva nyttjanderättshavaren förnyad upplåtelse vid upplåtelse tidens utgång, till denne erlægga lösen för de honom tillhöriga, å vattenfallslägenheten befintliga vattenverksbyggnader ävensom för annan i avtalet angiven, honom tillhörig och å lägenheten befintlig egendom, som erfordras för vattenkraftanläggningens drift, såsom byggnader, maskiner, ledningar och dylikt.

I sammanhang med de jämkningar i förvaltningsgrunderna, som föranleddes av vattenfallsrättsinstitutets införande, gjordes icke någon ändring i nu förevarande avseende. Medgives vattenfallsrättsupplåtelse på längre tid än 65 år utan omreglering under tiden av villkoren för upplåtelsen, har följaktligen nyttjanderättshavaren att vid upplåtelse tidens slut till kronan utan lösen avstå sina vattenverksbyggnader å lägenheten jämte annan sin där befintliga egendom, som erfordras för vattenkraftanläggningens drift.

I skrivelser, som av svenska vattenkraftföreningen ingivits till Kungl. Maj:t, har föreningen kraftigt framhållit nödvändigheten av att tillförsäkra dem, som mottaga upplåtelse av ett kronans vattenfall, rättighet att vid upplåtelse tidens utgång erhålla lösen för uppförda byggnader. Föreningen har därvid föreslagit skyldighet för kronan att inlösa jämväl de fabriker och övriga anläggningar, som uppförts för att tillgodogöra vattenkraften i strömfallet.

Vattenfallsstyrelsen har visserligen förut, i anslutning till gällande förvaltningsgrunder, ansett nyttjanderättshavaren böra vara skyldig att vid upplåtelse tidens slut utan lösen avstå sina vattenverksbyggnader, men har i sitt i frågan senast avgivna utlåtande den 22 oktober 1912 på anförda skäl hemställt, att Kungl. Maj:t måtte taga under omprövning, huruvida icke tillfälle bör beredas att, där så prövas lämpligt, till-

försäkra den, som mottager upplåtelse med vattenfallsrätt av en kronan tillhörig vattenfallslägenhet rätt att vid upplåtelsetidens utgång erhålla lösen för de å lägenheten befintliga vattenverksbyggnaderna, även om upplåtelsen sker för en längre tidsperiod än 65 år. Vattenkraftför-
 eningens förslag, att lösen skulle utgå jämväl för de till en statens vattenfallslägenhet anslutna industriella anläggningar, blev däremot av vattenfallsstyrelsen avstyrkt. I sitt utlåtande framhöll vattenfallsstyrelsen bl. a., att det icke spelar någon större roll, om kronan förbinder sig att vid upplåtelsetidens utgång erlægga lösen för vattenverksbyggnaderna å den upplåtna lägenheten, enär en dylik förpliktelse för kronan i regel torde föranleda en något högre avgift.

Säkerligen skulle innehavarna av de vattenfall, för vilka de sakkunniga hava för avsikt att föreslå förmånligare förvaltningsgrunder, än som gälla enligt de nuvarande förvaltningsgrunderna, med stort intresse motse, om kronan i avtal angående upplåtelse av dylikt vattenfall tillförbunde sig att vid upplåtelsetidens utgång gälda lösen för byggnader m. m. Det synes även vara uppenbart, att en dylik skyldighet för kronan att gälda lösen skulle i avsevärd mån öka möjligheterna för nyttjanderättshavaren att anskaffa erforderligt kapital till utförande och drift av sina anläggningar. Detta torde bliva fallet vare sig upplåtelsen sker på arrende eller med vattenfallsrätt, om än förbättringen torde bliva störst i fråga om vattenfallsrätten. Kreditgivaren bör det under alla förhållanden bereda större trygghet, att han får igen sina penningar, om han får säkerhet i den lösen kronan kommer att erlægga. Detta bör särskilt bliva av stor betydelse, i händelse en ombyggnad eller utvidgning av anläggningen erfordras då upplåtelsetiden närmar sig sitt slut och följaktligen vattenfallsrättens belåningsvärde, om kronan ej är skyldig inlösa någon del av anläggningen, helt naturligt icke står vidare högt i kurs. Man torde även böra räkna med att det ännu en tid bortåt, innan vattenfallsrätten blivit mera känd och prövad, skall möta ej ringa svårigheter för en vattenfallsrättshavare att få placerade in-teckningar i vattenfallsrätten. Den lättnad i finansieringssvårigheterna, som kan för-anledas av en skyldighet för kronan att vid upplåtelsetidens utgång lösa vissa byggnader, synes det därför vara allt skäl att lämna dem, som mottaga upplåtelse av ett sådant vattenfall, varom nu är fråga. Det finnes så mycket större skäl härtill, som denna lättnad torde kunna med-givas, utan att densamma kan antagas bliva betungande för kronan. Såsom vattenfallsstyrelsen framhållit, kan kronans lösensskyldighet åt-minstone till en viss grad kompenseras genom en något högre årlig avgift för upplåtelsen. Den höjning av avgiften, som sålunda eventuellt

kan ifrågakomma bliver, då upplåtelsestiden är relativt lång, i varje fall så pass ringa, att densamma knappast kan tänkas spela någon avsevärd roll för nyttjanderättshavaren. För att visa, huru stort procenttal av löseskillingen som vid olika upplåtelsestider årligen behöver avsättas för att med ränta på ränta — beräknad efter respektive $3\frac{1}{2}$, 4, $4\frac{1}{2}$, 5 och $5\frac{1}{2}$ procent — vid upplåtelsestidens utgång bilda ett kapital, motsvarande löseskillingen, hava de sakkunniga låtit upprätta ett diagram, som härvid bifogas såsom *Bil. II*. Av detsamma framgår, att, om upplåtelsestiden är bestämd till exempelvis 75 år, därav 5 år anses utgöra förberedelse- och byggnadstid och följaktligen full avgift kan beräknas under cirka 70 år, endast c:a 0.21 procent av löseskillingen behöver avsättas för att med ränta på ränta efter $4\frac{1}{2}$ procent stiga till samma belopp som löseskillingen.

Några betänkligheter mot att medgiva vattenfallsstyrelsen befogenhet att i blivande avtal tillförsäkra nyttjanderättshavare av en kronans vattenfallslägenhet rätt att vid upplåtelsestidens utgång erhålla lösen för vissa i avtalet angivna byggnader m. m. kunna enligt de sakkunnigas uppfattning icke med fog göras gällande, då vattenfallsstyrelsen därtill bemyndigas i en av riksdagen godkänd författning. Försiktigheten torde emellertid bjuda att alltid fondera så stora delar av inflytande avgifter för upplåtelser av vattenfallen, att erforderliga medel till gäldaende av löseskillingarna städse finnas tillgängliga och icke i sin helhet belasta ett kommande års statsreglering. Om och när den ifrågasatta lånefonden för finansiering av vattenkraftföretag kommer till stånd, böra avsättningarna givetvis ingå till denna vattenfallsfond. Under tiden till dess de behöva användas, kunna de då göras fruktbärande genom utlåning på billiga villkor till främjande av vattenkraftindustrien. En dylik direkt fondering står visserligen icke i överensstämmelse med de principer för ändrad uppställning av riksstaten, vilka godkändes av 1911 års riksdag. Enligt dessa principer böra avgifterna för upplåtelse av kronans vattenfall i sin helhet ingå direkt till statsverket, varför fonderingen får ske genom årliga anslag å riksstaten. Därigenom blir emellertid riksdagen i tillfälle att årligen pröva huru stort belopp, som behöver avsättas.

I anslutning till vad sålunda anförts hava de sakkunniga funnit sig böra föreslå att — med avseende å de grupper av strömfäll, för vilka lindrigare upplåtelsevillkor, enligt vad ovan sagts, ansetts böra nu ifrågakomma — kronan eventuellt tillförbinder sig att gälda lösen för vissa byggnader, icke blott när kronan icke vill efter första upplåtelseperiodens utgång medgiva nyttjanderättshavaren förnyad upplåtelse, utan

även vid utgången av den tidsperiod, för vilken dylik förnyad upplåtelse medgives. Enahanda lösensskyldighet har ansetts böra inträda jämväl vid vattenfallsrättsupplåtelse på längre tid än 65 år, då således någon optionsrätt enligt 4 § i gällande förvaltningsgrunder icke förekommer.

Beträffande omfattningen av kronans lösensskyldighet hava de sakkunniga, i anslutning till vad vattenfallsstyrelsen gjort gällande i sitt merberörda utlåtande den 22 oktober 1912, funnit att — fränsett de fall, som avses i § 9 mom. 3 samt § 13 i gällande förvaltningsgrunder — nyttjanderättshavaren icke bör äga rätt att påfordra lösen annat än för vattenverksbyggnader och för vattenkraftanläggningens drift erforderlig egendom, som finnes å lägenheten. Det synes nämligen icke böra ifrågakomma, att kronan skulle åtaga sig skyldighet, bortsett från de fall, som åsyftats i nyss angivna paragrafer i grunderna, att gälda lösen för fabriker och andra anläggningar, som äro anslutna till vattenkraftanläggningen. En dylik lösensskyldighet skulle visserligen i hög grad underlätta finansieringen av motsvarande företag, men skulle säkerligen mången gång för kronan medföra betydande olägenheter. Förutsättning för lösensskyldighet bör liksom enligt nuvarande författning vara, att den egendom, som skall lösas, noggrant anges i avtalet.

Svårigheter kunna visserligen med en dylik utsträckt lösensskyldighet för kronan uppstå beträffande sådana byggnader, som nyttjanderättshavaren önskar uppföra under byggnadstiden, och som äro av natur att lämpligen böra av kronan lösas. Dessa svårigheter torde emellertid kunna övervinnas. Äro ändrings- och nybyggnadsarbetena icke av någon större omfattning, böra de antingen kunna utan vidare av vattenfallsstyrelsen insynas till lösen vid upplåtelse tidens utgång — vilket torde förutsätta, att den årliga avgälden från början bestämmes med sikte på en dylik eventualitet — eller ock att nyttjanderättshavaren åtager sig att under den återstående upplåtelse tiden betala en något högre avgift. Inträffa emellertid sådana omständigheter, att mycket omfattande ändrings- och nybyggnadsarbeten behöva företagas, eventuellt kanske en genomgripande ombyggnad av anläggningen i dess helhet, kan en modernisering av densamma måhända omöjliggöras, om icke vattenfallsstyrelsen äger möjlighet att på ett affärsmässigt sätt handlägga dylika frågor. Det synes icke vara möjligt att på förhand meddela detaljerade föreskrifter för ordnande av lösensfrågorna på ett lämpligt sätt, enär detta förutsätter en affärssuppgörelse mellan kronan och nyttjanderättshavaren. Enligt de sakkunnigas uppfattning bör den förvaltande myndigheten, här vattenfallsstyrelsen, framgent liksom nu äga fria händer att, i de fall då sådant befinner sig erforderligt, med annullerande av redan

ingånget avtal, avsluta ett nytt, som tager hänsyn till de under upplåtelseiden uppkomna ändrade förhållandena. Det kan emellertid förutsättas, att ett dylikt hävande av redan ingångna avtal skall bliva erforderligt endast i begränsad utsträckning, och att hithörande frågor skola av vattenfallsstyrelsen handhavas med stor försiktighet.

En bland de bestämmelser i nu gällande förvaltningsgrunder, som särskilt föranlett anmärkningar, utgör föreskriften, att den förnyade upplåtelse, till vilken nyttjanderättshavaren äger optionsrätt, skall ske »mot den arrendeavgift och de villkor i övrigt, vilka med hänsyn till då rådande förhållandena kunna anses skäligen». Man har invänt, att denna kronans skälighetsprövning icke innebär någon garanti för nyttjanderättshavaren, att villkoren för den förnyade upplåtelsen verkligen bliva bestämda på sådant sätt, att de bliva för nyttjanderättshavaren antagliga. Ett visst berättigande kan enligt de sakkunnigas uppfattning icke fränkännas denna anmärkning. De sakkunniga hava emellertid funnit, att man skulle bryta udden av densamma, om man läte skäligheten av de villkor, kronan betingar sig för den nya upplåtelsen, prövas av en skiljenämnd. Denna utväg synes då böra tillgripas. Skiljenämnden torde därvid lämpligen böra sammansättas på det sätt, som finnes föreskrivet i 15 § av gällande förvaltningsgrunder för kronans vattenfall.

*Sättet för
bestämmande
av villkoren
för förnyad
upplåtelse.*

Även i några andra avseenden hava förvaltningsgrunderna synt de sakkunniga böra revideras. Sålunda torde bestämmelserna angående skälen till förverkande av skedd upplåtelse, vilka emellertid de sakkunniga funnit i huvudsak vara nödvändiga för bevarande av kronans rätt, böra jämkas i en för nyttjanderättshavaren förmånlig riktning beträffande såväl arrende som vattenfallsrätt, så att kronan icke kan uppsäga avtalet, innan nyttjanderättshavaren erhållit skälig respittid att vidtaga rättelse av anmärkt förfarande eller underlåtenhet. Vidare synas vid förverkande av upplåten vattenfallsrätt innehavare av inteckningar i vattenfallsrätten böra, med viss företrädesrätt sinsemellan, vara berättigade att erhålla ny upplåtelse av vattenfallslägenheten under en tid motsvarande den del av upplåtelseiden, som ej gått till ända, när vattenfallsrätten förklarades förverkad. Slutligen torde det få anses vara av en viss betydelse, om en nyttjanderättshavare, som på ett tillfredsställande sätt fullgjort sina skyldigheter enligt avtalet och iakttagit gällande laga föreskrifter rörande vattenkraftanläggningen, tillerkännes rätt att, i händelse kronan vill ånyo upplåta vattenfallslägenheten, när den i avtalet stadgade upplåtelseiden gått till ända, framför andra erhålla ny upplåtelse

*Mindre av-
vikelser från
gällande
förvaltnings-
grunder.*

av densamma på de villkor, kronan då prövar böra gälla för den förnyade upplåtelsen.

Försökstid.

Såsom redan här ovan i förbigående framhållits, hava de sakkunniga funnit ändamålsenligt, att man tills vidare bör nöja sig med att, beträffande de avtal, som avslutas under en kortare tid framåt i fråga om strömfall inom vissa grupper, medgiva de lättnader i upplåtelsevillkoren, som här ovan i huvudsak angivits. Man vinner också däri- genom viss erfarenhet, huruvida dessa ändrade upplåtelsevillkor äro väl avvägda. I en eller annan form borde även under denna försökstid den ifrågasatta lånefonden för finansiering av vattenkraftföretag kunna träda i verksamhet och börja visa sina verkningar. Det är visserligen sant, att till följd av världskrisen abnorma förhållanden kunna förväntas på penningmarknaden under de närmaste åren. Man torde därför vara nödsakad att under den föreslagna femårsperioden räkna med höga räntor för all fast kapitalplacering å längre tid. Under försökstiden borde man dock vinna en värdefull erfarenhet angående den lämpligaste utformningen av villkoren för upplåtelse av kronans vattenfall. Skulle försökstiden befinnas alltför kort tillmätt liksom ock om erfarenheten ger vid handen att villkoren i övrigt behöva ändras, lära Kungl. Maj:t och riksdagen icke underlåta att vidtaga för avhjälpandet härav lämpade åtgärder.

*Ändringarna
intagas i
särskild kun-
görelse.*

Det kunde ju synas ligga närmast till hands, att de jämkningar i gällande föreskrifter angående grunderna för kronans vattenfall, vilka de sakkunniga sålunda funnit sig böra föreslå, även formellt taget framträdde såsom ändringar av kungl. kungörelsen angående grunder för förvaltningen av vissa kronan tillhöriga vattenfall. De sakkunnigas förslag gäller emellertid endast vissa grupper av vattenfall, vartill kommer, att de ifrågasatta nya stadgandena äro avsedda att, åtminstone tills vidare, tillämpas endast för en tid av fem år framåt. Med hänsyn till dessa omständigheter hava de sakkunniga funnit lämpligast att i en från gällande förvaltningsgrunder, formellt sett, helt fristående författning inrymma de ändrade föreskrifter, som av de sakkunniga föreslås.

*Förslag till
ändring av
17 § i kungl.
kungörelsen
den 4 juli
1910.*

Det av de sakkunnige utarbetade förslaget till ändrade förvaltningsgrunder för vissa grupper av strömfall har ansetts böra föranleda en jämkning av 17 § i kungl. kungörelsen den 4 juli 1910. Förslag till ändrad lydelse av nämnda paragraf har därför jämväl upprättats.

Speciell motivering.

A) Förslaget till kungörelse angående grunder för upplåtelse dels av vissa vattenfall, beträffande vilka kronans äganderätt är eller kan förväntas bli föremål för tvist, dels ock av vissa kronan ostridigt tillhöriga strömfall.

§ 1.

Vid avfattningen av denna paragraf hava de sakkunniga funnit det möta synnerligen stora svårigheter att i en på samma gång koncis och något så när kortfattad definition positivt angiva de vattenfall, som rätteligen böra hänföras till de s. k. processfallen och beträffande vilka följaktligen de ifrågasatta förmånligare upplåtelsevillkoren skulle komma till tillämpning. De sakkunniga hava därför funnit sig böra i huvudsak upptaga det av svenska vattenkraftföreningen flera gånger framförda förslaget, att lindring i upplåtelsevillkoren borde medgivas för de vattenfall eller delar därav, vilka i kungl. vattenfallskommitténs förteckning av år 1903 icke upptagits såsom tillhörande kronan. Genom en dylik avfattning vinner man fördelen av att erhålla én i stort sett säker gräns för den nu föreslagna författningens tillämpningsområde.

Det bör emellertid framhållas, att, såsom vattenfallskommittén själv betonar i inledningen till sitt betänkande, de av kommittén upprättade förteckningarna över kronan helt eller delvis tillhöriga vattenfall icke äro uttömmande. Särskilt inom Norrbottens och Västerbottens läns fjälltrakter finnas, enligt vad kommittén uppgiver, många sådana vattenfall, vilka icke upptagits i förteckningarna. Dessa vattenfall kunde emellertid på grund av sin belägenhet och ringa konstanta vattenmängd icke antagas komma till nyttig användning inom den närmaste tiden. Vidare hade kommittén icke i förteckningarna infört vissa angivna, inom Ångermanälvens vattensystem å eller invid kronoparker belägna vattenfall med ringa

konstant vattenmängd, vilka enligt uppgift skulle helt eller delvis tillhöra kronan. Enahanda vore förhållandet med ett vattenfall i Ätran.

Vidare torde några kronan tillhöriga strömfall eller delar av strömfall hava undgått kommitténs uppmärksamhet och på den grund icke hava upptagits i kommitténs förteckningar.

Slutligen är det uppenbart, att å förteckningarna icke kunnat uppföras de vattenfall, som av kronan förvärvats efter tiden för förteckningarnas upprättande.

För alla dessa vattenfall skulle följaktligen de föreslagna lindrigare upplåtelsevillkoren bliva gällande, i händelse vattenkraftföreningens formulering godtoges i oförändrat skick. Till förekommande av en dylik eventualitet hava de sakkunniga givit nu förevarande paragraf en sådan avfattning, att däri såsom villkor för den föreslagna författningens tillämplighet å ett vattenfall föreskrives, att detta i god tro åtkommit av annan. Det torde nämligen icke kunna förekomma, att ett strömfall inom någon av nu ifrågavarande grupper av annan åtkommit med anspråk på äganderätt till strömfallet, och i varje fall synes god tro vid dylikt förvärv icke kunna förutsättas. Under alla förhållanden bör detta vara uteslutet med avseende å den för närvarande viktigaste gruppen av omförmälda strömfall, nämligen beträffande dem, som under tiden efter 1903 inköpts för elektrisk drift å vissa delar av statsbanorna. Övriga hithörande grupper av strömfall äro säkerligen ej vidare betydande, varjämte deras aktuella nutidsvärde torde vara relativt ringa. Skulle mot förmodan den föreslagna författningen, formellt sett, bliva tillämplig å något av dem, är emellertid därmed icke avgjort, att upplåtelse enligt författningen även kommer att ske. Då enligt förslaget Kungl. Maj:t äger avgöra, huruvida strömfall, som i förslaget avses, skall upplåtas till nyttjande, har Kungl. Maj:t alltid i sin hand att avgöra, huruvida de lindrigare villkor förslaget inrymmer skola vinna tillämpning eller ej.

Det är vidare att märka, att författningsförslaget icke uttryckligen stadgar, att den innehavare av vattenfallet, som erhåller upplåtelse av detsamma, skall vara i god tro för att bliva delaktig av de lindrigare villkor, som förslaget erbjuder. Är det icke möjligt att eljest träffa avtal om upplåtelse av ett strömfall, kan det vara av intresse för kronan att medgiva upplåtelse på de för nyttjanderättshavaren förmånligare villkoren, jämväl då vattenfallet kommit i andra händer under pågående äganderättsprocess eller överlåtits å annan, som vid förvärvet ägde kännedom om att detsamma uppförts å kammarkollegii förteckningar

över eventuella processfall eller att kronan eljest kunde förväntas framställa anspråk på bättre rätt till vattenfallet. De lindrigare villkor, som innefattas i de sakkunnigas föreliggande författningsförslag, kunna visserligen komma till tillämpning, i händelse avtal om upplåtelse av strömfallet före överlåtelsen träffas mellan vattenfallsstyrelsen och den dåvarande innehavaren i god tro. Understundom torde det emellertid kunna förekomma, särskilt vid exekutiv försäljning, att något dylikt avtal om upplåtelse av strömfallet icke kommit till stånd. Jämväl för att skydda den godtroende innehavarens intressen vid försäljningen torde det vara lämpligt att kronan i sådan händelse kan lägga de villkor den föreslagna författningen innehåller till grund för upplåtelsen. Det vill synas de sakkunniga, som om der avfattning nu förevarande paragraf erhållit icke utesluter en dylik möjlighet för kronan. I anslutning till stadgandet i paragrafens sista stycke bör det emellertid ankomma på Kungl. Maj:t att, vid meddelande av föreskrift att strömfallet skall upplåtas till nyttjande, lämna medgivande till ingående av avtal om upplåtelse av strömfallet på de villkor, som angivas i författningsförslaget.

Har avtal ingåtts om upplåtelse av ett s. k. processfall, men bliver sedermera kronans talan angående bättre rätt till strömfallet i fråga slutligen underkänd, är uppenbarligen därmed också avtalet utan verkan för tiden därefter. Gäller avtalet ett strömfall, å vilket kronan har äganderättsanspråk, men har kronan, i avvaktan på utgången av redan pågående process rörande motsvarande »typ» av vattenfall, icke instämt sin talan till domstol, och kommer sedermera talan om bättre rätt till strömfallet icke att föras av kronan, finnes icke någon fast tidpunkt för avklippande av kronans äganderättsanspråk på strömfallet. Det synes därför vara lämpligt att, om rättegång beträffande äganderätten till strömfallet icke anses böra av kronan anhängiggöras, ett bestämt avgörande därom träffas. Det torde kunna antagas, att kammarkollegium kommer att ingå till Kungl. Maj:t med anmälan, när slutlig dom fallit i processen angående ett »typ»-fall. För att undanröja den nu rådande osäkerheten beträffande äganderätten till vattenfall synes det då vara önskvärt, att Kungl. Maj:t i anledning av dylik anmälan meddelar uttrycklig föreskrift, huruvida talan angående bättre rätt till sådana vattenfall, beträffande vilka kronans äganderättsanspråk grunda sig på enahanda rättsgrunder som beträffande »typ»-fallet, skall anhängiggöras eller ej. Intill dess slutligt avgörande träffats i äganderättsprocessen, respektive intill dess föreskrift av Kungl. Maj:t meddelats, att rättegång angående bättre rätt till strömfallet icke skall anhängiggöras vid domstol, bör emellertid avtalet gälla, vilket torde vara av betydelse huvudsakligen i fråga om

kontrollen å planläggningen och utförandet av arbetena för vattenkraftanläggningen.

I anslutning till vad här ovan anförts synes någon avgift för upplåtelsen icke böra ifrågakomma förr än för tiden efter det kronans äganderätt till vattenfallet blivit fastslagen genom laga kraft ägande dom. Gillas kronans anspråk endast beträffande vissa delar av vattenfallet, bör uppenbarligen avtalet gälla och avgift utgå endast beträffande dessa delar.

De i författningsförslaget inrymda förmånligare villkoren för upplåtelse synas vidare böra tillämpas jämväl å sådant vattenfall eller sådan del av vattenfall utav nyss angivet slag, som genom laga kraft ägande dom redan tillerkänts kronan. Den omständigheten att före processens utgång innehavaren av vattenfallet icke avslutat avtal med vattenfallsstyrelsen om upplåtelse av fallet, bör icke skäligen betaga honom rätten att komma i åtnjutande av de lättnader vid dylik upplåtelse, vilka författningsförslaget erbjuder. För att icke förslaget skall bli tillämpligt å vattenfall, som för länge sedan återvunnits till kronan, hava de sakkunniga sett sig nödsakade att bestämma en tidpunkt, efter vilken rättegången om vattenfallet skall hava anhängiggjorts för att författningsförslagets bestämmelser skola gälla beträffande detsamma. Det har därvid befunnits lämpligt att bestämma denna tidpunkt till den 1 januari 1909, enär kronan före nämnda dag icke börjat den rad av rättegångar, som vållat den nu rådande osäkerheten i fråga om äganderätten till vattenfall, särskilt i de norra delarna av landet.

Såsom här ovan omförmäls hava de sakkunniga ansett lämpligt att, i händelse några kronan ostridigt tillhöriga strömfall eller delar av strömfall befinnas böra tillgodogöras i ett sammanhang med ett s. k. processfall, enahanda villkor skola gälla för upplåtelse av nämnda strömfall eller delar av strömfall, som för upplåtelse av det omtvistade vattenfallet. Skulle de kronan ostridigt tillhöriga strömfall eller delar därav, som sålunda äro avsedda att utnyttjas i den planerade kraftanläggningen, uppgå till någon mera avsevärd del av det samlade vattenfall, för vars tillgodogörande anläggningen utföres, torde man kunna utgå ifrån att vattenfallsstyrelsen kommer att vid bestämmandet av den årliga avgälden tillse, att kronans intressen bliva vederbörligen iakttagna genom högre avgift för sådana delar av det samlade vattenfallet.

I likhet med vad som gäller beträffande de vattenfall, å vilka kungl. kungörelsen den 4 juli 1910 är tillämplig, torde det böra ankomma på Kungl. Maj:t att förordna, huruvida vattenfallslägenhet, som avses i den nu föreslagna författningen, skall upplåtas till nyttjande, samt

på vattenfallsstyrelsen att träffa avtal om dylik upplåtelse. Uttrycklig föreskrift härom har ansetts lämpligen böra inflyta i denna paragraf.

§ 2.

Av författningsförslaget framgår, att i nu förevarande paragraf upptagits bestämmelser jämväl beträffande upplåtelse av vattenfall, som är bebyggt med kronan tillhöriga byggnader. Även då förslaget begränsats till att avse huvudsakligen endast processfallen, torde det nämligen icke vara uteslutet, att fråga kan uppkomma om författningens tillämplighet vid upplåtelse av bebyggt vattenfall. Skulle kronan genom laga kraft ägande dom förklaras äga bättre rätt till ett strömfall, som redan blivit bebyggt, kan nämligen kronan i domen bliva förklarad skyldig att gälda lösen för de byggnader, som uppförts för tillgodogörande av strömfallets vattenkraft. Detta torde exempelvis bliva fallet, om kronan skulle återvinna ett strömfall på den grund, att i vederbörande skattebrev intagits bestämmelse därom, att försäljningen skall gälla med de förbehåll, som finnas stadgade i kammarkollegii kungörelse den 24 januari 1823 angående vissa föreskrifter till förekommande av skada genom uppdämningar för fisken och vattenverk m. m. I nämnda kungörelse stadgas nämligen, att vid skatteförsäljningar de strömfall, som kunna användas på sätt i kungörelsen angives, icke få kronan avhändas utan alltid skola bibehållas under kronans disposition, därvid åborna emellertid äga rätt att dem under tiden begagna, dock utan rättighet att vid de tillfällen, då de för något av förenämnda ändamål behövas, utfå annan ersättning än för därvid uppförda byggnader, så vida icke Kungl. Maj:t skulle vid särskilda förhållanden finna skäligt förordna, att någon ersättning därutöver må dem beviljas. På grund av nämnda bestämmelse synes vederbörande innehavare vara berättigad att, när vattenfallet återgår till kronans disposition, erhålla lösen för de byggnader, som uppförts för vattenfallets tillgodogörande. Med hänsyn till en dylik lösensskyldighet för kronan hava de sakkunniga ansett försiktigheten bjuda, att den föreslagna författningen göres tillämplig även å vattenfall, som äro bebyggda med kronan tillhöriga byggnader.

Återvinner kronan genom laga kraft ägande dom ett strömfall i bebyggt skick och inlöser kronan ej de för vattenkraftens tillgodogörande uppförda byggnader, böra uppenbarligen vid ingående av avtal om upplåtelse av dylikt strömfall tillämpas de grunder, som gälla beträffande vattenfall i obebyggt skick.

I detta sammanhang bör framhållas, att de sakkunnige i första

momentet, andra stycket av föreliggande paragraf föreslagit en avvikelse från motsvarande stadgande i 4 § av gällande förvaltningsgrunder. Där föreskrives nämligen, att arrendatorn av bebyggt vattenfall kan i avtalet berättigas att efter arrendetidens utgång få vattenfallslägenheten till sig ånyo upplåten på den tid, som i nämnda avtal bestämmes. I analogi med vad som gäller beträffande obebyggt vattenfall, har denna bestämmelse på det sätt ändrats, att den nya upplåtelse tiden jämväl för bebyggd vattenfallslägenhet begränsats till 30 år, i synnerhet som därigenom bättre överensstämmelse vinnes med momentets sista stycke, enligt vilket Kungl. Maj:t är berättigad att medgiva utsträckning av upplåtelse tiden för båda perioderna till sammanlagt högst 95 år. Någon egentlig ändring i sak torde emellertid icke vara åstadkommen genom denna jämkning.

De viktigaste nyheterna i förevarande paragraf utgöras dels av den föreslagna befogenheten för vattenfallsstyrelsen att i blivande avtal om upplåtelse av vattenfall, som avses i författningsförslaget, tillförbinda kronan att vid utgången av upplåtelse tiden, respektive den tid, för vilken förnyad upplåtelse må hava medgivits, gälda lösen för vissa byggnader och annan egendom, dels ock av stadgandena om hänskjutande till bedömande av skiljenämnd, huruvida den avgäld och de villkor i övrigt, som kronan betingar sig för förnyad upplåtelse, kunna anses skäligen.

Beträffande de allmänna villkoren för införande av skyldighet för kronan att i större utsträckning än som är medgiven i nu gällande förvaltningsgrunder lämna lösen för byggnader m. m. vid upplåtelse tidens slut, få de sakkunnige hänvisa till, vad här ovan i den allmänna motiveringen därom anförts.

Enligt nu tillämpade föreskrifter är en arrendator av ett kronans vattenfall, i händelse han icke är villig att efter den första arrendeperiodens slut mottaga ny upplåtelse av vattenfallet på de villkor, som kronan uppställer för förnyad upplåtelse, skyldig att till kronan utan lösen avstå sina å vattenfallslägenheten befintliga vattenverksbyggnader. Kritiken av gällande förvaltningsgrunder har, såsom redan förut framhållits, i stor utsträckning riktat sig just mot denna bestämmelse. Man har därvid anført, att arrendatorn icke har några garantier för, att de villkor för den nya upplåtelsen, vilka uppställas av kronan, verkligen också bliva skäligen ur arrendatorns synpunkt. Skulle de bliva så stränga, att arrendatorn funne sig icke kunna antaga dem, löpte han risken att icke vidare få någon kraft från vattenfallet för drivande av sina fabriksanläggningar m. m. samt nödgades dessutom att utan lösen avstå från sina vattenverksbyggnader å den upplåtne lägenheten. Han kunde därigenom

utan något sitt förvållande till stor del berövas frukterna av sitt arbete för tillgodogörande av vattenfallet och eventuellt bliva nödsakad att nedlägga sin rörelse, under det att kronan, som återfinge strömfallet i bebyggt skick, skulle göra en oberättigad vinst på hans bekostnad.

Det synes sålunda vara ställt utom tvivel, att det skulle giva spekulanter på upplåtelse av vattenfall ävensom avnämare av kraft från upplåtet vattenfall en känsla av trygghet, om garanti kunde vinnas för att kronan icke för den nya upplåtelsen betingar sig villkor, som från nyttjanderättshavarens synpunkt icke kunna anses skäliga. Det bör då vara av vikt att söka utfinna ett medel att i detta avseende göra upplåtelsevillkoren mera begärliga. De sakkunnige hava trots sig kunna uppnå detta syfte genom att låta en skiljenämnd bedöma, huruvida de av kronan uppställda villkoren kunna anses skäliga. Endast under förutsättning att skiljenämnden finner, att kronan betingat sig skäliga villkor för den nya upplåtelsen, men nyttjanderättshavaren ändock icke vill mottaga ny upplåtelse, inträder enligt de sakkunniges förslag skyldighet för honom att utan lösen avstå sina vattenverksbyggnader å lägenheten. Prövar åter skiljenämnden de av kronan uppställda villkoren icke vara skäliga, är kronan, där ej överenskommelse kan träffas mellan vattenfallsstyrelsen och arrendatorn om ny upplåtelse av vattenfallslägenheten, skyldig att betala lösen för arrendatorns vattenverksbyggnader å lägenheten ävensom för annan i avtalet angiven, honom tillhörig och å lägenheten befintlig egendom, som erfordras för vattenkraftanläggningens drift.

Den skiljenämnd, som sålunda skall äga att pröva skäligheten av de från kronans sida uppställda arrendevillkoren, hava de sakkunnige funnit lämpligen kunna utses på det sätt, som finnes föreskrivet i 15 § av gällande grunder för förvaltningen av vissa kronan tillhöriga vattenfall. Den där avsedda skiljenämnden äger redan enligt gällande bestämmelser att träffa avgörande angående beloppet av den tilläggsavgift, som bör av arrendatorn erläggas, i händelse han tager i anspråk genom sjöreglering vunnen ökning av vattenkraften i det upplåtna vattenfallet. På grund av den ingripande betydelse, som ett av skiljenämnden meddelat beslut i fråga om skäligheten av arrendevillkoren för den nya upplåtelse tiden kan äga för nyttjanderättshavarens ekonomiska ställning, utgå de sakkunnige ifrån att till skiljemän utses endast sådana personer, som äro verkligt sakkunniga i hithörande frågor. Med hänsyn till beslutets stora räckvidd, kunde det måhända synas lämpligt, att själva författningen angäve de huvudgrunder, som vid skälighetsprövningen borde komma i betraktande. Då det emellertid torde vara omöjligt att

på förhand angiva den mångfald av faktorer, som i ett dylikt fall böra spela in och i sin mån inverka på det avgörande, vid vilket skiljenämnden stannar, har det syns de sakkunnige icke vara tillrådligt att införa någon dylik bestämmelse i författningsförslaget. De sakkunnige vilja emellertid här nedan angiva de huvudsakliga synpunkter, från vilka skälighetsfrågan, enligt de sakkunniges uppfattning, bör bedömas.

I första hand bör därvid avseende fästas vid de i orten eller, då svårigheter möta att i orten erhålla erforderliga data för jämförelse, de eljest gängse prisen å kraft från annat håll till liknande ändamål, myckenhet, utnyttningstid, sätt för kraftuttagning m. m., som gälla beträffande arrendatorns tillgodogörande av vattenkraften i strömfallet. För bestämmande av det gängse priset för kraft torde hänsyn böra tagas jämväl till kostnaderna för förhyrande, respektive eget framställande av kraft medelst konkurrerande kraftkällor, exempelvis medelst motorer, baserade på omsättning till kraft, värme eller ljus av stenkol, koks, torv, oljor eller annat bränsle. Därjämte bör skiljenämnden taga i betraktande betingelserna för det företag, som tillgodogör vattenkraften i strömfallet, den vinst eller förlust arrendatorn kan hava haft under den gångna delen av arrendeperioden och hans utsikter till vinst under den nya upplåtelse tiden, de kostnader han nedlagt eller ytterligare behöver nedlägga på byggnader m. m. för kraftens tillgodogörande, hans utsikter att få dessa ersatta genom den lösen, kronan må komma att erlægga vid upplåtelse tidens utgång, samt möjligheterna för de till vattenkraftanläggningen eventuellt anslutna industrier att erlægga normala kraftpris för tillhandahållen elektrisk energi. Vidare bör tagas hänsyn till, om fallet tagits i anspråk för en nationalekonomiskt viktig hantering, som måhända för att kunna bära sig kräver ett lägre pris för kraften, än som eljest i allmänhet gäller. Slutligen torde avseende även böra fästas vid det sätt, varpå arrendatorn under den gångna tiden förstått att tillgodogöra sig vattenkraften i strömfallet och hans förmåga att utnyttja densamma på ett ändamålsenligt och rationellt sätt.

Enligt 15 § i gällande förvaltningsgrunder för kronans vattenfall, vilken § jämlikt § 4 i nu föreliggande författningsförslag är tillämplig jämväl vid upplåtelse av vattenfall, som i förslaget avses, skall vidare, i brist av godvillig överenskommelse, skiljenämnd äga att bestämma beloppet av den lösen, som kronan må vara skyldig att erlægga för byggnader och annan egendom, som angives i avtalet. Beträffande sättet för bestämmandet av nämnda belopp, torde man — om man bortser från den eventualiteten att lösesumman bestämmas redan i avtalet — huvudsakligen hava två vägar att slå in på, nämligen att till

grund för detsamma lägga antingen affärsvärdet eller det s. k. tekniska värdet, motsvarande kostnaden för utförande vid tiden för inlösningen av de byggnader och anläggningar, respektive anskaffandet av den övriga egendom, som skall inlösas, dock med skäligt avdrag för därå befintliga brister. De sakkunniga hava vid övervägande av vilken utav dessa vägar, som bör väljas, slutligen stannat vid att löseskillingen bör bestämmas efter det tekniska värdet. Därigenom kan visserligen i ytterlighetsfall föranledas, att löseskillingen antingen uppgår endast till en ringa del av det affärsvärde, det inlösta kan anses äga, eller ock bliver så hög, att kronan icke kan erhålla skälig ränta å densamma på grund av anläggningens ringa affärsvärde. Att de sakkunniga dock anse sig böra förorda att löseskillingen beräknas efter det tekniska värdet, beror huvudsakligen på svårigheten, för att ej säga den fullständiga omöjligheten att på förhand kalkylera, till vilket belopp lösesumman kan komma att stiga, i händelse densamma skall bestämmas efter affärsvärdet av det, som skall inlösas. För företagets finansiering torde det vara önskvärt, att löseskillingens belopp med någorlunda säkerhet kan på förhand beräknas. För kreditgivaren bör det i varje fall vara av intresse att kunna i förväg kalkylera det belopp, som vid upplåtelse tidens slut kommer att utfalla i lösen. För kronan synes det även vara av en viss vikt att kunna bestämma det ungefärliga beloppet av löseskillingen, så att en tillnärmelsevis riktig avsättning av inflytande avgifter kan ske till bildande av ett kapital, motsvarande de lösesummor, som böra utgå. Det bör även framhållas, att det knappast synes möjligt att ernå en rättvis grund för bestämmandet av vattenverksbyggnadernas affärsvärde, då själva kraftkällan tillhör kronan, enär det torde möta nästan oöverstigliga svårigheter att särskilja affärsvärdet av vattenverksbyggnaderna och av vattenfallet.

Bestämmas löseskillingen, i enlighet med vad ovan förordnats, till ett belopp, motsvarande det tekniska värdet av de byggnader och anläggningar, som skola inlösas, erfordras särskilda regler för fastställandet av de avdrag, som böra göras för de å dem tilläventyrs förefintliga brister. Det lämpligaste förfarandet härvid synes vara, att skiljenämnden införskaffar uppgifter å de verkliga kostnaderna för utförande av de redan befintliga anläggningarna samt uppskattar kostnaderna för utförande vid tiden för inlösningen av motsvarande anläggningar. Därjämte beräknas värdet av förekommande brister i procent av den verkliga kostnaden för anläggningarna samt göres motsvarande procentuella avdrag från den beräknade kostnaden för utförande av nya anläggningar av enahanda konstruktion. Till underlättande av skiljenämndens

arbete torde nyttjanderättshavaren böra i avtalet tillförbindas att efter byggnadernas utförande tillhandahålla vattenfallsstyrelsen uppgifter å byggnadssättet och å anläggningskostnaderna för de delar av anläggningen, vilka enligt föreskrift i avtalet kunna komma att av kronan inlösas.

Beträffande den ovan antydda utvägen att redan i avtalet fastslå löseskillingens belopp, synes densamma icke i regel vara att förorda. Lösesumman torde nämligen under sådana förhållanden komma att bestämmas till ett belopp motsvarande den beräknade kostnaden för utförande av de byggnader, som skola av kronan lösas, eventuellt med korrektioner för de jämkningar i kostnaderna, som uppstå vid anläggningarnas utförande. När en mera avsevärd del av nyttjanderättstiden gått till ända, kommer då, med hänsyn till den antagliga stegringen av byggnadskostnaderna och penningvärdets fall, löseskillingen med all sannolikhet icke att bliva av någon vidare betydelse för företagets kreditanskaffning, i synnerhet som kreditgivaren torde fästa avseende jämväl därvid, att till beloppet ovissa avdrag vid inlösningen måste göras för bristande underhåll av byggnaderna.

I detta sammanhang torde böra nämnas, att de sakkunniga jämväl till behandling förehaft frågan, huruvida kronan borde vara skyldig att, då nyttjanderättshavaren av en eller annan anledning icke anser sig kunna mottaga ny upplåtelse av vattenfallslägenheten på villkor, som av skiljenämnd befunnits skäligen, till honom gälda lösen för vattenverksbyggnader med det belopp, som motsvarar deras värde i kronans hand. Av flera skäl, på vilka det emellertid icke synes föreligga anledning att nu ingå, hava de sakkunniga kommit till det resultat, att i varje fall någon allmän skyldighet icke bör stadgas för kronan att under dylik förutsättning utgiva lösen till nyttjanderättshavaren. Skulle speciella förhållanden till äventyrs göra det önskvärt, att lösen i dylikt fall undantagsvis gäldas av kronan, lär denna fråga lämpligast böra ordnas på det sätt, att Kungl. Maj:t gör särskild framställning i ämnet till riksdagen, som då får tillfälle att pröva frågan efter de särskilda omständigheterna i det enskilda fallet.

§ 3.

Såsom redan förut framhållits, äro enligt de sakkunnigas uppfattning de omständigheter, som i gällande förvaltningsgrunder för kronans vattenfall angivits såsom skäl för förverkande av upplåten arrenderätt, respektive vattenfallsrätt till en kronans vattenfallslägenhet

av den stora betydelse, att ett åsidosättande av motsvarande föreskrifter få anses innebära giltiga skäl till förlust av nyttjanderätten. I den mån de angivas såsom villkorliga, blir det uppenbarligen en förhandlingsfråga mellan vattenfallsstyrelsen och vederbörande spekulant, huruvida de skola inflyta i vederbörande avtal.

De sakkunniga hava visserligen ansett sig kunna utgå ifrån att, därest ett åsidosättande av en dylik föreskrift, som intagits i avtal om upplåtelse av ett kronans vattenfall, skulle äga rum, vattenfallsstyrelsen icke kommer att å kronans vägnar uppsäga avtalet, förrän nyttjanderättshavaren beretts tillfälle att inom viss, av vattenfallsstyrelsen förelagd skälig tid vidtaga rättelse av skedd underlåtenhet eller överträdelse. Då det emellertid synes vara lämpligt att uttrycklig föreskrift härom intages i den nu föreslagna författningen, hava de sakkunniga i dylik riktning omformulerat såväl förevarande paragraf som § 6, vilka motsvara §§ 6 och 19 i nu gällande förvaltningsgrunder och gälla respektive upplåtelse på arrende och med vattenfallsrätt.

§§ 4 och 5.

Beträffande bestämmelserna i 4 § samt 5 §, första momentet torde någon särskild motivering icke vara erforderlig. I fråga om 5 §, andra momentet få de sakkunniga hänvisa till vad här ovan anförts angående skyldighet för kronan att vid upplåtelse tidens slut betala lösen för vattenverksbyggnader och annan i avtalet angiven egendom.

Stadgandena i tredje momentet av 5 § hava ingen motsvarighet i nu gällande grunder för förvaltningen av kronans vattenfall. En något liknande bestämmelse förekommer emellertid i formulär till tomt-rättsavtal, vilka på den senaste tiden godkänts av olika kommuner. En föreskrift därom, att innehavare av inteckning i vattenfallsrätt skall vara berättigad att under vissa förutsättningar erhålla företrädesrätt till ny upplåtelse av vattenfalls lägenheten i fråga, torde vara ägnad att i sin mån säkerställa inteckningshavarna och följaktligen bidra till ökande av vattenfallsrättens beläningsvärde.

De sakkunniga vilja emellertid framhålla att, såvitt på förhand kan bedömas, förverkande av upplåten vattenfallsrätt kan tänkas förekomma endast i sällsynta undantagsfall. Innehavarna av inteckningar i vattenfallsrätten och andra företagens kreditgivare komma nämligen med all sannolikhet att noga övervaka, att vattenfallsrättens innehavare icke gör sig skyldig till överträdelse eller underlåtenhet, som kan medföra ett förverkande av nyttjanderätten, eller, om någon sådan ändock

sker, öva sådan påtryckning på vattenfallsrättsinnehavaren, att rättelse omedelbart vidtages. Då det dock icke kan anses uteslutet, att upplåten vattenfallsrätt någon gång kan komma att förklaras förverkad, synes det finnas giltig anledning att i den föreslagna författningen upptaga bestämmelser om företrädesrätt för innehavare av inteckning i vattenfallsrätten till ny upplåtelse av vattenfallslägenheten.

Någon ovillkorlig rätt till ny upplåtelse bör emellertid icke tillerkännas inteckningshavaren. Visserligen bör denne i regel vara berättigad att framför annan erhålla ny upplåtelse. På grund av särskilda omständigheter torde det emellertid understundom kunna vara av allmänt intresse att vattenfallslägenheten bibehålles i kronans hand. Möjlighet härtill synes därför böra beredas. För att lämna viss garanti mot ett godtyckligt förfarande gentemot inteckningshavaren innehåller förslaget, att denne skall hava företrädesrätt till ny upplåtelse, där ej på framställning av vattenfallsstyrelsen Kungl. Maj:t annorlunda förordnar. Skulle fråga uppkomma om att inteckningshavaren på grund av säregna förhållanden icke bör medgivas ny upplåtelse, lär Kungl. Maj:t vid ärendets avgörande icke underlåta att särskilt pröva, huruvida inteckningshavaren genom förvägrande av rätt till ny upplåtelse skulle tillskyndas avsevärd förlust, samt eventuellt göra framställning till riksdagen om beredande av ersättning till inteckningshavaren med belopp, som kan befinnas skäligt.

Stadgandena i 20 § av nådiga kungörelsen den 4 juli 1910 angående grunder för förvaltningen av vissa kronan tillhöriga vattenfall, sådan densamma lyder enligt nådiga kungörelsen den 22 juni 1911, kunna även lägga hinder i vägen för upplåtelse till inteckningshavaren. Skall ny upplåtelse till denne kunna ifrågakomma, bör han i varje fall vara skyldig att inom viss tid, exempelvis tre månader, efter det nyttjanderätten förklarades förverkad, hos vattenfallsstyrelsen anmäla sig vilja mottaga upplåtelse av vattenfallslägenheten.

En ovillkorlig rätt för inteckningshavare till ny upplåtelse skulle även under vissa omständigheter kunna bliva till förfång för utnyttjande av den kraftverksanläggning, i vilken uttages vattenkraften i det av kronan upplåtna strömfallet. Utgör detta endast en del av det större vattenfall eller det fallkomplex, för vilket kraftverksanläggningen är avsedd, under det att kraftverksägaren på annan grund är berättigad att tillgodogöra sig övriga delar av det samlade vattenfallet, kan en upplåtelse av kronans andel därav till innehavare av inteckning i vattenfallsrätten lätt leda till att den falldel vattenfallsrättsupplåtelsen avser kommer i andra händer än strömfallet i övrigt. Enär en dylik splitt-

ring av olika delar av ett vattenfall, vilket tillgodogöres i en enhetlig anläggning, i varje fall icke bör ske, då den kan förebyggas, har någon företrädesrätt till ny upplåtelse i dylikt fall ansetts icke böra tillkomma inteckningshavaren.

Uppenbarligen kan innehavare av inteckning i vattenfallsrätt, som upphört till följd av förverkande, icke hava några befogade anspråk på att erhålla ny upplåtelse av vattenfallslägenheten för längre tid än som motsvarar den icke tilländagångna delen av upplåtelseiden enligt det förra avtalet. Det kunde ju synas vara lämpligast att inteckningshavaren finge övertaga vattenfallslägenheten på alldeles samma villkor, som gällde för den förverkade nyttjanderätten. Det är emellertid att märka, att förhållandena med avseende å lägenheten genom förverkandet kunna hava förändrats jämväl däri, att kronan till följd av detsamma blivit ägare till vissa, i det förra avtalet angivna och å vattenfallslägenheten befintliga vattenverksbyggnader m. m., som tillhörde den förre nyttjanderättshavaren. Gäller sålunda den nya upplåtelsen ett åtminstone delvis bebyggt vattenfall, kan det från inteckningshavarens sida icke med fog göras gällande, att för den nya upplåtelsen bör gälla samma avgäld som förut, utan synes det rimligt, att hänsyn tages till de förändrade förhållanden, som uppkommit genom förverkandet. Man kan dock icke utan vidare utgå från att kronan skall kunna så mycket höja avgälden, att kronan får skäligen ränta å de till kronan utan lösen överlämnade vattenverksbyggnaderna. Förhållandena torde nämligen kunna gestalta sig så, att vattenfallsstyrelsen bör vara berättigad och kanske till och med får anses vara i viss mån skyldig att vid bestämmande av avgälden för den nya upplåtelsen fästa avseende därvid, att den nye nyttjanderättshavaren bidragit till kostnaderna för de anläggningar, kronan utan lösen erhållit. Av lätt insedda skäl är det omöjligt att på förhand överblicka de olika kombinationer, som härvid kunna uppstå. Det torde därför böra överlämnas till vattenfallsstyrelsen att med möjligast obundna händer träffa uppgörelse om den avgäld, som bör utgå för den nya upplåtelsen, så att avgälden alltid kan sättas till ett efter de olika förhållandena skäligt belopp. I anslutning härtill innehåller författningsförslaget i denna del endast, att för den nya upplåtelsen skall göras sådan jämkning i avgälden, som befinner sig skäligt med hänsyn därtill, att kronan till följd av förverkandet kan hava blivit ägare till vissa byggnader m. m. å vattenfallslägenheten.

Den förman, förenämnda bestämmelser äro avsedda att bringa innehavare av inteckningar i vattenfallsrätt, som förverkats, synes emellertid böra säkerställas jämväl på det sätt, att inteckningshavaren erhåller

garanti för att den avgäld, som skall gälla för den nya upplåtelsen, tager tillbörlig hänsyn jämväl till hans intressen. I analogi med de föreskrifter, som intagits i 1 mom. 2 § fjärde stycket av författningsförslaget, hava de sakkunniga för stärkande av vattenfallsrättens betydelse såsom kreditunderlag ansett påkallat, att, om inteckningshavaren ej vill mottaga ny upplåtelse på de villkor, kronan härför betingar sig, en sådan skiljenämnd, som avses i 15 § av gällande förvaltningsgrunder för kronans vattenfall, bör få bedöma, huruvida de av kronan uppställda villkoren äro skäligen eller ej. Vill inteckningshavaren ej mottaga ny upplåtelse på villkor, som skiljenämnden prövar skäligen, synes icke rimligen kunna påfordras, att kronan skall visa honom ytterligare tillmötesgående, utan bör han då vara förlustig sin företrädesrätt till ny upplåtelse.

§ 6.

I fråga om de i denna paragraf gjorda avvikelser från motsvarande paragraf — 19 § — i nu gällande förvaltningsgrunder rörande kronans vattenfall få de sakkunniga hänvisa till vad därom anförts under § 3.

§ 7.

I förevarande paragraf har medgivits rätt för innehavare av nyttjanderätt till ett kronans vattenfall, som avses i författningsförslaget, att, därest han fullgjort sina skyldigheter enligt avtalet och iakttagit gällande föreskrifter rörande vattenkraftanläggningen, framför andra ånyo erhålla nyttjanderätt till vattenfallet vid utgången av upplåtelseperioden, respektive den period för vilken han på grund av optionsrätt fått mottaga ny upplåtelse. Denna rättighet, som dock inträder, endast om kronan vill medgiva ny upplåtelse, och gäller på de villkor, som kronan då anser böra tillämpas, torde i någon mån bereda nyttjanderättshavaren en säkrare ställning; och har därför ett stadgande av innehåll, paragrafen utvisar, ansetts böra inflyta i författningsförslaget.

Beträffande den föreslagna provisoriska naturen av de nu framlagda ändrade bestämmelserna rörande upplåtelse av de s. k. processfallen samt av de smärre strömfällen och delar av strömfällen, vilka lämpligen böra i ett sammanhang med dem tillgodogöras, tillåta sig de sakkunniga hänvisa till vad härom förut anförts.

Då det synes vara av vikt, att de föreslagna lindrigare villkoren för upplåtelse av vattenfall, som avses i den ifrågasatta författningen, träda i tillämpning så snart som möjligt, hava de sakkunniga funnit sig böra föreslå att, i händelse författningsförslaget godkännes av Kungl. Maj:t och riksdagen, detsamma får träda i kraft redan den 1 juli 1915.

B) Förslaget till kungörelse om ändrad lydelse av 17 § i nådiga kungörelsen den 4 juli 1910 angående grunder för förvaltningen av vissa kronan tillhöriga vattenfall.

I händelse det av de sakkunniga framlagda förslaget till ändrade grunder för upplåtelse av de s. k. processfallen och av vissa kronan ostridigt tillhöriga vattenfall av riksdagen godkännes, torde 17 § i nu gällande förvaltningsgrunder för kronans vattenfall icke kunna bibehållas i oförändrat skick. De sakkunniga hava tagit under överbägande om icke paragrafen kunde helt försättas ur kraft under den tid de föreslagna ändrade grunderna för upplåtelse av processfallen kunna komma att gälla. Ett dylikt upphävande av paragrafen har emellertid ansetts icke böra ifrågakomma. Det torde nämligen icke vara uteslutet att de för nyttjanderättshavarna mera förmånliga villkor, som innefattas i de sakkunnigas förslag beträffande upplåtelse av dylika strömfallet, icke kunna komma till tillämpning i fråga om vissa vattenfall, nämligen om vederbörande innehavare icke kan anses hava åtkommit fallet i god tro och Kungl. Maj:t icke finner skäl medgiva upplåtelse av strömfallet på de förmånligare villkoren. Om förevarande paragraf i nu gällande förvaltningsgrunder då vore upphävd, kunde eventuellt hinder anses föreligga även mot upplåtelse av strömfallet till nyttjande på villkor, som angivas i nådiga kungörelsen den 4 juli 1910. De sakkunniga hava därför omformulerat paragrafen sålunda, att densamma skall gälla i fråga om upplåtelse av processfall, endast när avtal om upplåtelsen icke må avslutas med tillämpning av de utav de sakkunniga utarbetade grunderna för upplåtelse av processfallen.

Reservation.

Till de sakkunnigas allmänna motivering för behovet av ändrade upplåtelsegrunder, i första hand till förmån för de omtvistade norrländska vattenfallen, ansluter jag mig i allt väsentligt. Jag medgiver också gärna att de förslag, som de sakkunnigas majoritet enats om, innefatta beaktansvärda förbättringar, som under gynnsamma betingelser i övrigt kunna tänkas föranleda bebyggande av ett och annat omtvistat vattenfall under processtiden.

Men jag kan dock icke finna de sakkunnigas förslag under föreliggande omständigheter tillfredsställande med hänsyn till önskemålet att i största möjliga omfattning befrämja utvecklingen av den norrländska vattenkraftindustrin, och skall till frågans belysande anföra ytterligare några synpunkter.

Av Norrlands 3—4 miljoner hästkrafter äro endast några få procent utnyttjade. Världen har gott om vattenkraft; i Europa ha Norge, Frankrike, Italien och Österrike mera eller ungefär lika mycken onyttjad vattenkraft som vi, Amerika och Afrika hava mångfaldigt mera än Europa.

I Norrland kräva de s. k. borgerliga behoven — såsom de sakkunniga också framhållit — mycket ringa kraftbelopp, träindustrin kan, även vid betydligt längre driven förädling än nu, icke binda mycket stora kraftmängder. Vid järnindustrin kunna däremot genom den elektriska smältningen vissa förhoppningar knytas, och detta gäller i kanske än högre grad om en del andra elektrokemiska industrimöjligheter. Dessa vattenkraftindustrier, nästan undantagslöst beroende av mycket billig kraft, äro av den största betydelse för den bygd där de växa upp, ej minst genom de förädlingsindustrier, som ofta följa i deras spår.

De stora vattenkraftindustrierna äro och bliva internationella i den mening att de för sina produkter äro i stort sett hänvisade till världsmarknaden, ofta därtill beroende av tillförsel utifrån av vissa

kompletterande råvaror. Våra inhemska råvaror skapa icke åt oss någon monopolställning. Storindustrien söker sig naturnödvändigt till sådana platser, från vilka den färdiga produkten billigast kan distribueras på världsmarknaden, något som främst förutsätter möjligast billiga frakter för råvaror och färdig vara samt billig kraft.

Norrlands vattenfall hava ett instängt läge; hamnarna äro under stor del av året spärrade, järnvägsfrakterna bliva dryga, klimatet är ofta hårt, levnadskostnader och arbetslöner relativt höga. Norge har en isfri västkust med flere miljoner onyttjade hästkrafter. Merkostnaderna för frakter och arbetslöner vid en norrländsk vattenkraftindustri kunna lätt nog spela en betydande roll, räknat per ton färdig vara. Även där våra norrländska vattenfall, såsom ofta är förhållandet, kunna utbyggas lika billigt som de norska, hava de fått stå tillbaka; icke ens den norska koncessionslagstiftningen av år 1909 har förmått ändra detta faktum, vartill dock torde hava bidragit att i allmänhet just våra bästa vattenfall bundits genom äganderättsprocesserna.

Mången föreställer sig kanske att den framtida norrländska vattenkraftindustrien har särskilt gynnsamma förutsättningar för export österut. Emellertid ställa sig frakterna från norsk fabrik i regel väl så billiga som från Norrland, och i fortsättningen har man därjämte att räkna med en halv miljon hästkrafter, som i sydöstra Finland kunna utnyttjas under förmånliga förhållanden.

Det är följaktligen icke, vare sig ur kvantitativ eller än mindre ur kvalitativ synpunkt, några särskilda företräden vi kunna bjuda storindustrien av den internationella typen, något som de senaste tio årens erfarenheter också bekräftat. Likväl torde man kunna hoppas att åtskillig svensk företagsamhet skall stå redo att göra sitt bästa så snart statsmakterna slå in på en för våra förhållanden bättre avpassad vattenfallspolitik. I första hand kan åtskilligt finnas att taga upp för den inhemska marknaden, som nu är beroende av en ofta onödig, stundom vanskelig import. Med stöd av egen marknad hava vi sedan vida bättre förutsättningar att konkurrera utanför landets gränser.

Vidare må betonas det ofrånkomliga förhållandet att i Norrland endast storindustriens utveckling jämsides med förbättrade kommunikationer kan befordra ett ökat och mera bärkraftigt jordbruk, ökning av utkomstmöjligheterna och minskning av emigrationen. I utredningar om Norrlands »kolonisation» förbiser man ofta detta faktum.

Den viktigaste frågan i vad angår upplåtandet av statens resp. omtvistade vattenfall är upplåtelse tidens längd. För min del måste jag bestämt hävda att själva systemet med begränsad upplåtelse av vattenfall

är olyckligt och principiellt oriktigt. Från vattenkraftverket skall kraft levereras till industrier m. fl. konsumenter, och hela gruppen av företag måste vara stadd i ständig utveckling. Då upplåtelseiden närmar sig sitt slut, och ofta långt dessförinnan, inträder ett tillstånd av ovisshet, som ofelbart måste hämma utvecklingen. Följderna för själva kraftverken kunna i viss mån mildras genom av de sakkunniga föreslagna inlösningsbestämmelser, men för konsumenterna, framför allt de anslutna industrierna, framstå olägenheterna desto starkare. Då de 65 eller 75 åren närma sig sitt slut, ofta ganska långt dessförinnan, måste dessa industrier sväva i fullkomlig ovisshet om vad de kunna företaga sig, och den för industriföretagen själva, deras anställda personal och för landet så nödvändiga *kontinuiteten i utvecklingen* äventyras. Denna utomordentligt viktiga sida av saken hava de sakkunnigas majoritet icke tillräckligt beaktat.

Med det sagda är också tydligt att det stundom hörda skälet för en relativt kort upplåtelse, nämligen att bankkrediter, exempelvis obligationslån, vanligen hava relativt kort amorteringstid, icke har något större sakligt berättigande i detta sammanhang. Ett sådant skäl kan gälla för vissa bestämda utbyggnader, men icke då — såsom vanligt och riktigt är — upplåtelseiden måste innefatta en serie av ny- och ombyggnader vid kraft- och industriverken.

Möjligen invänder någon att under sådana förhållanden staten hellre borde själv utbygga sina vattenfall. Läger man i likhet med mig huvudvikten på att de norrländska vattenfallen såvitt möjligt komma till lönande användning, så har man icke något att erinra mot en sådan åtgärd i och för sig, där den verkligen finnes ekonomiskt motiverad. Men därmed löses icke den nu föreliggande frågan om processfallen. Och man får dessutom beakta att de norrländska kraftverken — på sätt de sakkunniga utvecklade — vanligen komma att direkt höra samman med ett eller ett par stora industriföretag, vilka ej sällan äro underkastade mycket växlande konjunkturer. Det torde ännu dröja åtskillig tid innan statsmakterna bliva benägna att anlita statens kredit eller dess omhändertagna medel för så pass svårbedömda företag.

Om man emellertid icke nu tror sig om att finna en för staten betryggande form för vattenfallens upplåtande på obegränsad tid — något som enligt min uppfattning endast skulle förutsätta ett visst förtroende till framtida statsmaktens förmåga att rätta verkliga missbruk — så är det åtminstone angeläget att upplåtelseiden sättes så lång som möjligt, så lång att företagaren anser sig kunna skjuta undan tanken på att det icke är med äganderätt till kraftkällan han går till verket.

Därför har svenska vattenkraftföreningen sedan år 1911 förordat och kungl. vattenfallsstyrelsen i oktober 1912 tillstyrkt *en upplåtelse*tid av 95 år utan omreglering av villkoren under tiden.

Nu yttra de övriga sakkunniga i fråga om upplåtelse tidens längd endast att denna fråga »så nyligen varit föremål för riksdagens prövning att de sakkunniga anse sig icke böra föreslå någon ändring av densamma».

Även fränsett den synnerliga vikt man enligt min mening måste tillmäta denna del av frågan, kan jag icke anse det anförda skälet giltigt. Riksdagen har lika sent provat och antagit övriga nu gällande villkor, inkl. inlösningsbestämmelserna. I fråga om upplåtelse tiden har den största tvekan hela tiden gjort sig gällande. År 1909 föreslogo särskilda sakkunniga en normal upplåtelse tid av 40—45 år, 1910 års riksdag bestämde den till 50—55 år, 1911 års riksdag 60—65, i vissa fall 75 år, och redan 1912 tillstyrkte kungl. vattenfallsstyrelsen som nämnt en upplåtelse tid av 95 år för de omtvistade fallen. Varken före eller efter den tiden har något vattenfall upplåtits. Någon saklig anledning att anse upplåtelse tidens längd i fråga om de omtvistade fallen fastlåst tillsvidare kan jag under sådana förhållanden icke anse föreligga. Till yttermera visso åberopar jag att vid riksdagsbehandlingen 1911 man även från håll, där man då ställde sig avvisande till längre upplåtelse tid, hänvisade till möjligheten att efter ett eller annat år ändra bestämmelserna, om erfarenheten visade att detta vore önskvärt.

Till slut må här ytterligare erinras om vad det nu närmast gäller. Det gäller att villkorligt upplåta enskilda tillhöriga, stundom för stora kostnader förvärvade vattenfall, på vilka staten ännu så sent som 1903 icke ansågs kunna göra anspråk, en uppfattning, vars riktighet de pågående processerna hittills i stort sett bekräftat. Genom att avsluta villkorliga avtal för att få bebygga sina vattenfall under processtiden drabbas ägarna under alla förhållanden av pålagor, i form av extra byggnadskontroll m. m., som kunna göra dem mera böjda att avvakta processens avslutning — till påtaglig skada för landet, som bör med glädje hälsa varje nytt industrisamhälle i Norrland. Läggas därtill att de åsyftade nya bestämmelserna liksom förut komma att innefatta gränsvärden, inom vilka statens myndigheter alltjämt hava i sin hand att utforma detaljerna efter sig företeende omständigheter, så måste man finna att statsmakterna ikläda sig en synnerligen måttlig risk. Så mycket mer som under de närmast följande åren industriens kreditmöjligheter tyvärr kunna befaras bliva ganska begränsade.

Man får ej heller glömma att det villkorliga avtalet icke är avslut-

ningen på processfallens besvärigheter; efteråt följer den vanliga synebehandlingen och de nitton kungsådre villkoren med sin beryktade bestämmelse om skyldighet för den byggande att underkasta sig blivande lagstiftning — i förbigående sagt en bestämmelse så obestämbär och hinderlig att den icke vidare borde få förekomma.

På sålunda anförda skäl och under hänvisning i övrigt till vad kungl. vattenfallsstyrelsen och svenska vattenkraftföreningen i skrivelser till Kungl. Maj:t under 1911 och 1912 anført i berörda fråga, anser jag att de sakkunniga bort föreslå

att för processfallen samt för sådana kronan ostridigt tillhöriga smärre strömfäll och delar av strömfäll, vilka lämpligen böra tillgodogöras i ett sammanhang med ett processfall, tiden för upplåtelse på arrende eller med vattenfallsrätt må kunna bestämmas till högst 95 år i en följd, med skyldighet för kronan att, om vattenfallet efter sagda tid måste för något statens ändamål tagas i anspråk, gälda lösen för vattenverksbyggnader m. m.

Beträffande upplåtelsevillkoren i övrigt för de omtvistade vattenfallen anser jag mig böra uttala att bestämmelserna om avtalets *förverkande* utan olägenhet borde kunna ytterligare modifieras då det gäller de omtvistade vattenfallen. Där kronan vid ett förverkande berättigas återtaga vattenfallslägenheten, vilket kan ske under förhållanden, som nu kunna vara svåra att överskåda, synes kronan böra erlægga lösen för arrendatorn tillhöriga byggnader m. m. efter det värde dessa för kronan befinnas äga, dock ej mer än det tekniska värdet. Vid upplåtelse med vattenfallsrätt kan liknande syfte uppnås genom att i händelse av förverkande vederbörande inteckningsinnehavare obligatoriskt berättigas att övertaga kontraktet. — Det synes mig vara oegentligt och för kreditgivningen hinderligt att kronan skulle kunna vid ett av tillfälliga orsaker vållat förverkande övertaga lägenheten och därmed ett kanske betydande värdeobjekt före den en gång bestämda upplåtelse tidens slut, utan skyldighet att under en eller annan form tillgodose arrendatorns eller inteckningshavarens intressen.

Till sist synes mig böra påpekas, att även om möjligast tillfredsställande upplåtelsegrunder för de omtvistade vattenfallen skulle vid årets riksdag vinnas, så kvarstår dock det förhållandet att dessa grunder av processuella skäl anses icke kunna tillämpas å en stor grupp av processfall, bland dem den Sandvikens järnverk tillhöriga Lanforsen i Dalälven, där den s. k. 1822 års förordning av kronan åberopats i processen. Det borde icke vara omöjligt att även i detta avseende finna en rimlig utväg.

Sven Lubeck.

P. M.

angående rättsgrunderna för kronans anspråk på bättre rätt till vattenfall i Dalälven och i de norrländska älvorna, upprättad på grundvalen av faktiska uppgifter, som erhållits från kammarkollegium.

Vid de undersökningar, som i kammarkollegium verkställets för utrönande av den rätt, kronan kan äga till olika strömfall, har man funnit, att väsentligen på grund av fyra olika huvudgrunder kronan skulle kunna göra anspråk på rätten till strömfall, nämligen:

- 1:o) på grund av strandäganderätt;
- 2:o) » » » s. k. regalrätt;
- 3:o) » » » vid avvitrning träffat avgörande;
- 4:o) » » » förbehåll från kronans sida vid skedd skatte-
rättsuppgörelse.

Förutom dessa mera generella grunder kunna i enstaka fall andra rättsgrunder åberopas. Sålunda har uti rättegången om Tyttbofallet i Dalälven — förutom regalrätt — jämväl framhållits, att, då kronan bortbytt en till vattenfallet gränsande fastighet, vattenfallet icke gått med i bytet. Likaledes föreligga beträffande rätten till Hammarsforsen i Indalsälven alldeles specifika grunder för kronans äganderättsanspråk, beroende på de egendomliga förhållanden, som uppkommo vid Ragundasjöns uttappning den 6 juni 1796.

Anmärkas må vidare, att förutnämnda generella grunder ofta kunna åberopas jämsides med varandra. Så är särskilt förhållandet med regalrätten och avvitrningen.

A. *Strandäganderätt.*

Härunder hava hänförts icke allenast de vattenfall, utmed vilka kronan är ägare till stranden, utan jämväl sådana strömfall, där kronan såsom delägare i ett skifteslag må hava del i fallet. Då kronan är ägare

till stranden invid ett strömfallet, har helt naturligt någon rättegång anhängande strömfallet icke anhängiggjorts från kronans sida. Kronan är tillsvidare innehavare av vattenfallet och har således ej anledning företaga någon åtgärd. Däremot är det ingalunda säkert, att strömfallet, därför att kronan är ägare av stranden, i sin helhet tillhör kronan. Vid skifte kan nämligen vara uttryckligen bestämt, att vattenfallet skall samfällt tillhöra hela skifteslaget. Innebörden av bestämmelserna vid laga skiftet kan också vara oviss. Som bekant är det en i teori och praxis mycket omtvistad fråga, huruvida, då vid ett skifte icke lämnats några bestämmelser om rätten till ett strömfallet, detsamma skall anses vara tilldelat den ägolott, som erhållit sina ägor intill detsamma, eller skall anses vara oskiftat. För värvarande synes praxis närmast luta åt den förra meningen.

Ej heller de fall, då kronan såsom delägare i ett skifteslag har del i ett strömfallet, hava i och för sig föranlett någon rättegång från kronans sida. Oftast är ju kronans rätt ostridig. Då det kan vara tvistigt, huruvida strömfallet bibehållits oskiftat eller ej, har man — med hänsyn till att kronans andel oftast är obetydlig — icke ansett sig ensamt på sådan grund böra anhängiggöra en rättegång. Det har ansetts vara tillräckligt att i kammarkollegii vattenfallsloggare anmärka förhållandet för att en gång framdeles, då enligt Kungl. Maj:ts föreskrift anmälan skall göras om den rätt, kronan äger till olika strömfallet, göra anmälan jämväl om den eventuella rätt, kronan såsom delägare i ett skifteslag kan äga till ett strömfallet. Dock har, där på annan grund rättegång anhängiggjorts och kronan är delägare i det skifteslag, inom vilket strömfallet är beläget, jämväl framställts påstående om den rätt, kronan på sådan grund må äga. Så torde vara förhållandet i en rättegång om Kattstrupeforsen i Indalsälven.

B. *Regalrätten.*

Regalrätten torde lämpligen kunna definieras såsom en, oberoende av strandäganderätt, staten såsom sådan tillkommande rätt till vattendrag, därvid vattendraget i allmänhet bör vara mera betydande. En sådan rätt har staten i ett flertal, för att icke säga de flesta utländska stater. För den äldsta svenska rätten synes detta institut däremot hava varit fullkomligt främmande. I äldre tider har beträffande alla olika vattendrag i Sverige gällt regeln om strandägarnas rätt till vattendragen, vilken regel särskilt fått uttryck i Hälsingelagen, där i

Viderbobalkens XIV kap. uttryckligen utsäges, »att den äger vatten, som land äger». Så småningom inträngde emellertid i Sverige, antagligen på grund av inflytande utifrån, en uppfattning om kronans regalrätt till vattendrag, liksom till skogar och gruvor m. m. Denna åskådning började göra sig gällande i slutet av medeltiden och växte sig allt starkare under 1500- och 1600-talen samt finnes ännu kvar under 1700-talet samt in i början av 1800-talet. I sammanhang med den omsvängning, som i början av 1800-talet i så många avseenden skedde i den allmänna uppfattningen i Sverige och som särskilt på det ekonomiska området gjorde gällande, att statens väl bäst befordrades genom att de enskilda fingo i inbördes konkurrens tillgodogöra sig naturförmånerna, bleknade uppfattningen om kronans regala rätt till vattendragen allt mera bort. Från mitten av 1800-talet torde man knappast längre kunna tala om en sådan uppfattning. Den förefintliga uppfattningen om kronans regala rätt till vattendrag har icke satt något spår efter sig uti våra olika lagar. Sålunda finnes icke i 1734 års lag något uttalande, som hänsyftar på kronans regalrätt. Så mycket kraftigare finner man spår av regalrättsuppfattningen i utfärdade kungl. förordningar, i uttalanden från olika myndigheter och jämväl från enskilda.

Det mest bekanta uttalandet i dylik riktning finnes uti 18 § av Kungl. Maj:ts Ordning för bergsmän den 6 juli 1649, där det heter: »Efter såsom alla strömar i Rijket icke mindre än som grufwor och Bärgezvärck räknas för Cronones Regalia; Altså ther någre Strömmar i Bärgezlagen finnas, som äro obygde, och äganderne sielfwa icke förmå them bebyggia, the skole wara Cronan förbehåldne, them samma til andra förpackta låta, som Cronan therföre sin rättighet åhrligen gifwa kan, på thet watnet icke må löpa fåfängt sin koos; doch härmed förståendes de strömar, som något store äro, och icke kunna wara någre gamble byggningar för när eller til hinder.» Under Johan III:s tid framkom också det s. k. Helgeandsholmsbeslutet, enligt uppgift meddelat år 1282. Ehuru det numera torde vara allmänt erkänt, att detta beslut var en förfalskning, är det dock alldeles otvivelaktigt, att detsamma blivit under flera århundraden allmänt trott och därigenom utövat ett icke obetydligt inflytande på rättsutvecklingen. I beslutet omnämnes först, att huvudströmmarna i mellersta Sverige, såsom Motala ström och Trollhätte ström m. m., tillades kronan. Vidare heter det: »Blef ock på samma tid samtyckt, att alle Norländske och Finske Strömmar, der som hufvudfiske äro både medh Lax, Ål, Sijk och Iidh skulle lyda under Kronan, och alle the them brukade, skulle gifwa Kronan deraff Ränta, undantagandes dee Fiskje, som Konungen läte själf t bruka.»

Såsom ovan sagts, har det s. k. Helgeandsholmsbeslutet under vissa tidsperioder vunnit allmän tilltro. Man finner det synnerligen ofta åberopat av olika myndigheter. En viss konfirmation erhöi detsamma också därigenom, att det åberopades i 1697 års instruktioner för kvarnkommissionerna. Utfärdandet av dessa instruktioner utgör jämväl ett utslag av den då rådande regalrättsuppfattningen, och vid de rannsakingar, som med anledning av instruktionernas utfärdande verkställdes om allmänningstvatten, har i många fall en ren regalrättsuppfattning gjort sig gällande. Att här redogöra för alla dessa fall skulle bli va allt för vidlyftigt. Ett enda exempel må anföras från kvarnkommissionen i Gästrikland, i vars protokoll det heter: »Sedermehra discourrerades om siälfwa Fundus dherest Qvarnen ähr belägen, antingen dhen samma ähr Skatte eller Crono, och befans att wähl siälfwa Land och Strand är Skatte effter Stranden hörer till Wässbyggeby och Bäck Byar i Wahlbo sochen. Men aldenstund Strömmen effter Hans Kongl. Maj:ts Allernådigaste förordningar böhr för ett Konungens Regale ansees, emedan samma Ström ähr så stoor, att dheruti Bruuk byggias kunnat, såsom dher och 2.ne Stång Järns-Hambrar opbygde ähro, dy stadnade Kongl. Commissionen uti dhe enhälliga Tankar och Sluth, att samma Qvarn häreffter böhr Considireras som Crono.» Som nämnt är, förekommer också hos olika myndigheter ett flertal olika uttalanden om kronans regalrätt. Några må här anföras:

1) Uti en skrivelse 1760 framhåller således Konungens befallningshavande i Västerbottens län: »Härvid är till vetande att intet laxfiske i Umeå älv är ännu skatte utan de såväl som floden Crono.» Och längre ned heter det vidare: »Enär nu floden men ej landet är Crono.»

2) I en skrivelse 1742 från kammarkollegium till Konungens befallningshavande i Västernorrlands län framhåller kammarkollegium på tal om bibehållande av en kvarn uti ett förefintligt vattendrag »den fria disposition, som Kungl. Maj:t och Kronan av uråldrige tider haft och än haver över strömmarna i Norrlanden».

3) I en skrivelse 1783 framhåller Konungens befallningshavande i Västerbottens län om ett fiske i Torne älv, att vissa klagande visserligen föregivit, att denna Pata vore på själva deras skattejord och strand anlagd, då den dock vore belägen i en kronans regala älv utanför deras hemman och gårdar.

4) I en skrivelse från Konungens befallningshavande i Västernorrlands län av 1768 om kungsådran i Ljunga älv framhöll Konungens befallningshavande bland annat följande: »Det hade ej heller anstått

häradsstyrelsen at döma öfver kungsådrans läge i denna Elf men väl at ransaka därom till mit bepröfvande, enligt det förordnade Högl. Kongl. Kammar Collegium för samma h:d styrelse enl. Landshöfdinge ämbetets resolution bifallet, i synnerhet som den hel och hållen är et kronans regale och följakteligen ej rör skattmännen på något sätt de där väl äga landet på sidorne men ej hafva någon enskilt rättighet till fiskevattnen.»

5) I en skrivelse den 19 november 1770 framhåller samma Konungens befallningshavande på tal om fisket i Indalsälven följande: »Att landeganderätt här icke äger rum visas däraf att detta icke är någon ström hvaruti visse fiskelag blifvit kronan uttryckligen förbehållne, i hvilket fall strandegare stode öppet alt annat fiske utan är en af rikets betydligare regale elfvar där angränsande skattmännen ingen rättighet till vattnet kunna påstå.»

Dessa sistnämnda uttalanden äro av intresse jämväl för tolkningen av en bestämmelse uti 1770 års skattningsmetod för Västernorrlands län, där det heter: »Lax, sik, ål, strömming och skjäl fiskerier, som äro belägna i Kronans regale strömmar och fiskeskär, eller på Kronans allmänningar, få icke under hemmanens skatt intagas, utan böra särskildt taxeras eller genom auktioner till den mestbudande förräntas, till hvilken ända de hos landshöfdingen i orten uppgifvas, att därmed låta förfara, som Kronans rätt och bästa fordrar, och med författningarna enligt är.»

Senast anförda uttalande är anmärkningsvärt så tillvida, som det visar, att uppfattningen om kronans regala rätt så sent som 1770 fanns kvar jämväl hos statens högsta myndighet.

Flera exempel kunna anföras på, att uppfattningen om kronans regala rätt trängt ned jämväl till strandägarna själva. Sålunda framhöll Klabböle byamän uti en skrivelse av 1733, att ej allenast deras laxfiske utan jämväl »hela älven voro krono». Likaledes framhöll Klabböle och Sörfors byamän 1799, då fråga var om uppförande av ett sågverk vid Baggböle by, att »Ume stora älv vore regal torde ingen kunna bestrida».

Uti en framställning 1815 från riksdagsfullmäktige i Västerbottens och Norrbottens län om rätt till fisket i insjöar och mindre vattendrag framhålla dessa: »Det är på dessa, i djupaste underdånighet anförda skäl, som Väster- och Norrbottens Allmoge, allerunderdånigst anhåller, att utan vidare afgift, än Hemmanet åtföljer, få gagna fisken för skattmannens land och strand, hvilka uti Insjöar och sådane Wattdrag hvilka med Kronans större strömmar icke kunna sammanblandas och derom allmänna Lagen särskildt stadgar, hwilke förmohner wid

Hemmans Skattläggningarne eller Hemmanens bestämmande till minsta Mantal redan förut blifvit med ränta belagde.»

Frågar man sig slutligen, vad betydelse regalrätten nu kan äga, och om kronan på grund av densamma kan hava någon rätt till strömfall, så är man inne på en synnerligen vanskligh fråga. Det synes nämligen givet finnas fog för den meningen, att regalrätten aldrig utvecklats till en så att säga självständig rätt för kronan utan endast varit en rådande rättsuppfattning. När denna uppfattning sedermera försvunnit, så lär därmed också hava bortfallit möjligheten för kronan att på sådan grund göra några rättsanspråk gällande. Kronan skulle således icke nu kunna göra anspråk på rätten till ett strömfall allenast på den grund, att det vattendrag, vari strömfallet är beläget, en gång ansetts på grund av regalrätt tillhöra kronan. Härmed är emellertid icke spörsmålet om regalrättens betydelse avfärdad. Man torde nämligen också kunna påstå, att, om regalrättsuppfattningen under den tid densamma gjorde sig gällande, så att säga kristallerat ut sig i rättsligen bindande avgöranden, dessa avgöranden, som således ytterst grundas å regalrätt, fortfarande äga giltighet, oavsett att regalrättsuppfattningen försvunnit. Så var exempelvis förhållandet med avseende på Trollhättefallen. Dessa avgöranden kunna naturligtvis vara olika och deras betydelse och innebörd kunna vara föremål för olika meningar. Såsom ett konkret exempel på att ett sådant avgörande kan hava träffats, synes man lämpligen kunna framställa det fall, att ett hemman invid ett strömfall varit föremål för skattläggning, under den tid då regalrättsuppfattningen var levande. Därest vid denna skattläggning hänsyn enligt då gällande skattläggningsmetod skulle tagas till förefintligheten av strömfall, vare sig dessa voro utnyttjade eller ej, men vid skattläggningen så icke skett, har man naturligen anledning antaga, att anledningen härtill varit, att strömfallet icke ansetts höra till hemmanet, utan på grund av regalrätt ansetts tillkomma kronan. Man kan då också äga fog för ett påstående, att detta hemman icke har någon rätt till strömfallet. I viss mån göres uti rättegången om Lanforsen i Dalälven från kronans sida en sådan åskådning gällande. I sistnämnda rättegång tillkommer dock såsom ytterligare skäl för denna ståndpunkt, att ej heller ett flertal i älven befintliga holmar räknats till hemmanet eller upptagits bland dess ägor. Andra fall, då regalrättsuppfattningen kan antagas hava gjort sig gällande, erbjuda de avgöranden, som träffats vid avvitringarna. Innan avvitringarna och därvid träffade avgöranden bliva föremål för behandling, synes det vara lämpligt att omnämna, vilka rättegångar kronan hittills anhängiggjort på grund av regalrätt utan sammanhang

med avvittning. Dessa rättegångar gälla Lanforsen, Tyttbofallet och Bullerforsen i Dalälven samt strömfallet Hagaström i Gavleån. Vidare bör i detta sammanhang nämnas, att en allsidig rättshistorisk utredning om regalrätten blivit igångsatt, men ännu icke avslutats. Densamma anförtroddes åt professorn, numera statsrådet K. G. Westman, genom vilkens utnämning till statsråd utredningens slutförande fördröjts.

C. *Avvittning.*

Författningar angående avvittning hava utfärdats endast beträffande de norrländska länen. Den yttersta grunden till avvittningen är att söka uti den fria rätt, som var och en ursprungligen haft att slå sig ned därstädes och uppodla samt lägga under sig ett större eller mindre område. I statens intresse har legat att reglera detta förhållande. Det kunde nämligen icke ligga i statens intresse, att några få nybyggare fingo lägga under sig allt för stora områden. Det blev därför nödvändigt att ingripa reglerande. Detta reglerande skedde genom avvittningen. Densammas innebörd var att bestämma vissa områden åt de enskilda och att dymedelst jämväl träffa avgörande om, vilka områden som återstodo odisponerade, och vilka således kronan kunde använda antingen direkt för statens ändamål (kronoparker) eller också till upplåtelse åt andra nybyggare.

Den första mera generella bestämmelsen om avvittning lämnas uti Karl XI:s förordning och påbud angående skogarna och vad därvid iakttagas bör den 19 december 1683. »Här åberopas och konfirmeras inledningsvis Gustaf I:s bekanta Placat till Norrländingarna den 20 april 1542 (se Gustaf I:s registratur, utgivet av riksarkivet del XIV s. 40), däri förklarats, att alla sådana ägor som obbyggde ligga höra »Gud, Konungen och Sveriges Krona till». I anledning av de missbruk med inkräktning av mark, som vore »inritat på the orter, ther store och vidlyftige skogar finnas såsom i Wermeland, Gestrikland, Dalarne, Norrland, Finland och flerstädes» befaller nu 1683 års påbud »Gouverneurer, Landshöfdingar och Betiente i Landsorterne att the uppå skogarne hafwa ett noga inseende och sedan the efter hwar byes och gårds egenskap och beskaffenhet hafwa pröfwat hwars och ens rågång eller ther then felas tillagt hwar och en så stort utrymme och så mycken skog, som finnes skäligt och till fullsätte Hemman nödigt, tå skola the then öfriga therifrån skilja och afwittra såsom then ther Oss och ingen annan tillhör; Dock så, att ther någon genom laga afwittringar och andra väl-

grundade skiäl kan bewisa någon del af sådana skogar med rätta höra en wiss Sochn eller Härade till, tå wilje Wii them sådan theras rättighet intet betagit hafwa; Allenast noga undersökt blifwer at sådana allmänningar intet öfwer theras rätta gräntzor utdragas. Warandes ofelbart Wår och Cronones rätta och enskylte egendom alt hwad af slike store skogar ligger obrukat och alt hwad som icke med goda skiäl kan fulltygas att höra någon gård, By, Sochn eller Härade til».

Vid dessa avvittningar har till att börja med och till år 1780 tillämpats den principen, att man i första hand skulle se till, huruvida en by eller ett hemman hade sitt område inom ostridiga eller behörigen fastställda rågångar. Var så förhållandet, så lämnades byn eller hemmanet utan vidare åtgärd och fick således behålla det bestämda området. Var så icke förhållandet, så tilldelades byn eller hemmanet så mycken mark, att desamma erhöillo lika mycket som andra byar eller hemman i trakten av motsvarande beskaffenhet. I och med år 1780, då nya bestämmelser meddelades om avvittningen i Jämtland samt i Västerbotten och Norrbotten, skedde härutinnan viss ändring. Även om ett hemman hade sitt område inom bestämda gränser, blev det föremål för vidare avvitringsåtgärd. Man undersökte nämligen, om detta område var större eller mindre än hemmanet efter sitt skattetal borde bekomma. I avvitringsinstruktionerna funnos bestämmelser, huru stort område man borde erhålla för ett helt mantal. Var nu det innehavda området mindre, så fick hemmansägaren fyllnad i sitt område eller, om ej tillgång till mera mark fanns, nedsättning i sitt skattetal. Var området större än som vederborde, så avskildes en del av detsamma såsom kronoöverloppsmark. Till denna hade emellertid hemmansägaren optionsrätt, d. v. s. mot ökad skatt och efter anmälan inom viss tid kunde han få behålla jämväl överloppsmarken. Gemensamt för alla avvittningar under 1700-talet och under början av 1800-talet är, att avvitringsutslag icke meddelades på en gång för ett större område, exempelvis en socken, utan att varje by behandlades för sig. En följd härav var, att något förklarande om vilken mark, som återstod odisponerad för kronans räkning, icke lämnades. För att erhålla kännedom om återstående mark måste man granska avvitringshandlingarna för olika byar och hemman och dymedelst konstatera, vad som återstod odisponerat. Vad som icke blivit tilldelat de enskilda, var kronans. Det är denna princip, som kronan gjort gällande i olika vattenfallsprocesser. Kronan har således framhållit, att därest vattenområdena vid strömfallen icke ingått bland de till byarna redovisade ägorna, desamma fortfarande tillhöra kronan. Flera rättegångar föras, där fråga är om tillämpning av avgöranden, träffade vid tidigare

avvittringar, så exempelvis om Krångedeforsarna i Indalsälven och om Klabbölefallet samt Sörforsen och Norrforsen i Ume älv. Det skulle bliva allt för vidlyftigt att i detalj redogöra för dessa rättegångar. I allra största korthet skola de dock beröras. Till Krångedeforsarna gränsa å ena sidan ägor, hörande till Krångede by, och å andra sidan ägor, hörande till Böle by. Krångede by blev slutligen avvitrtrad genom avvitrtringsrättens dom den 8 november 1770. I domen heter det bland annat på följande sätt: »Detta med hvad mera inhämtas kunnat här Allmännings Afvittrings Rätten i behörigt öfverwägande tagit och aldenstund Krångede bys skatteskog icke är lagligen skild ifrån Kronans jord, afradsländ eller allmänning, hvarför, och til underdånigst följte af 4 Par. uti den af Hans Kungl. Maj:t för Allmännings Rätten den 15 Martii 1770 i nåder gifna Instruction, det tilkommer denna Rätt, at så i hemägor och slätt, som skog och utmark tildela berörda hemman så mycket, som emot deras skatt och behof rätteligen svarar, til utrönande hvaraf i synnerhet hvad angår slätterna, såsom til större delen af swagart upå skogsmarken widlöftigt kringströdde, Afvittrings Rätten funnit säkrast at, jemte hållen Syn och besiktning, för grund antaga byamännens eget uppgifwande af höbergning och antal af de kreatur, som här blifwa födda, och hwilket synes nog nära komma öfverens med det som skatteläggningssmethoden för Jämteland utsätter, och hwarutöfwer blifwer det, som af än befintliga lägenheter upodlas kan, emedan sådant härwid ej kommit i beräkning; fördenskull och emedan Krångede byars skogsmark är mycket mager, stenbunden och oländig, och åboerna på dessa hemman mera af boskapsskötsel än af sädesväxt måste hafwa sin näring och utkomst, ty pröfwar Allmännings Afvittrings Rätten skäligt och Högstberörde Kongl. Instruction likmätigt at Krångedes byamän tildöma en rymd af Niotusende tryhundra tjugutwå tunneland, hwarunder gårdstomter, åkrar och andra hemägor samt skogsslätter, så wäl som bergmossar och andra onyttigheter äro inräknade. Denna Krångede bys tilldelade tract och skatteskog ligger inom de på Chartan updragna linier, och följer på ena eller östra sidan den skilnad, som blifwit erkänd och gillad emot byen Döwiken, alt til det ställe, der Döwikens skatteskog sluter, som är sjutusende sjuhundra sju tiosex alnar ifrån Buberget uti den linea, som går derifrån til Selstaden, och ofwanför berörda punct, der Döwikensskogen ändas, går Krångede mans äga fram til Selsån, hwilken å derefter följes til öfwersta kanten af Selstaden der knä eller brytning blifwer på lineen, som derifrån går rätt framtil stranden af sjön Gesund, hwilken bör träffas tu tusende tu hundra alnar ofwanför yttersta ändan af Jappnäset, hwarifrån Krångede ägoskilnad går efter

berörda sjö efter Elfven utföre Krängedeforsen och så vidare efter samma Elf, til det första märket emot Döwiksmannen åter möter. Och kommer til följe af 2 Par. i 1770 Åhrs Instruction för berörde skilnad emellan skatteägorna och afradslandet framdeles at uphuggas och af Allmännings Afvittrings Rätten at rörläggas. Och ehuru alt det, som är belägit utom den nu beskrifna linea och icke finnes lydande under andra hemman, härmed warder för Krono förklaradt; likväl etc. — — —.»

I den sålunda angivna arealen ingick, efter vad man med visshet kan konstatera, icke någon del av Indalsälven.

Böle by var föremål för avvittring vid samma tid. Denna by be-
fanns hava sitt område inom bestämda rågångar. Dessa rågångar beskrivas och säges bland annat gränsen gå ned till en sten vid älvstranden samt därifrån efter Ragundaälvens strand och Gesund till annan punkt vid stranden. Denna avvittring av Böle by har dock ej blivit slutgiltig, utan har byn sedermera blivit föremål för förnyad avvittring. Då emellertid denna förnyade avvittring skett enligt en senare avvitringsstadga, torde icke i detta sammanhang någon redogörelse för densamma böra lämnas.

Vad angår Klabbölefallet redogjordes vid avvittringen av Klabböle by noga för vilka ägor, som byn vid avvittringen skulle bekomma. Där upptogos sålunda ej allenast duglig mark utan jämväl impedimenter och däribland också områden betäckta med vatten. Bland dessa ägor var emellertid icke någon del av Ume älv. Ej heller fanns någon gränslinje uppdragen i älven, under det att gränslinjer äro uppdragna över andra angränsande vattenområden. Ser man således rent formellt på saken, är det otvivelaktigt, att förenämnda byar icke erhållit någon del av vattenområdena i respektive Indalsälven och Ume älv. Frågar man sig däremot, om det verkligen varit avsiktligt, som avvitringsmyndigheterna icke tillagt byarna vattenområdena och om myndigheterna icke i allt fall ansett klart, att byarna respektive de enskilda byamännen enligt gammal svensk rätt erhöllo andel i vattenområdena i enlighet med bestämmelserna i 12:4 J. B., så blir man mera tveksam. Några bestämmelser i dessa äldre avvitringsstadganden, som skulle föranlett ett undantagande till kronans förmån av vattenområdena, hava ej funnits. Härvid blir emellertid av betydelse den förefintliga uppfattningen om kronans regalrätt. Kan man nämligen visa, eller åtminstone göra sannolikt, att avvitringsmyndigheterna hade den uppfattningen, att kronan på grund av regalrätt var ägare till vattenområdena i de norrländska älvarna, så har man häruti ett starkt stöd för att med avsikt någon del av dessa vattenområden icke tillagts de enskilda. Denna bevisning

är ju mer eller mindre stark i de olika fallen. Den är sålunda starkare beträffande Klabböle by än beträffande Krängede och Böle byar, som förut tillhört Norge, där icke någon regalrätt fanns.

1820 utfärdades ny avvittningsstadga för Jämtlands län, 1824 för Västernorrland, Västerbotten och Norrbotten samt 1873 för Västerbottens och Norrbottens läns lappmarker. Den allmänna principen för avvittningen, som följts i dessa avvittningsstadganden, är densamma som i 1780 års avvittningsinstruktioner, d. v. s. det var icke nog att de enskilda innehade vissa områden inom bestämda rågångar, utan i allt fall skulle en jämförelse ske mellan deras skattetal och deras innehavda ägor, så att, om ägorna voro större än som svarade mot skattetalet, överloppsjord uppstod. Så tillvida skedde en utvidgning av kronans rätt att under vissa förhållanden byamännen icke hade optionsrätt till överloppsjoorden, utan skulle densamma tillfalla kronan. I regel skulle avvittningsutslag meddelas på en gång för en hel socken.

Det i nu förevarande avseende mest anmärkningsvärda uti dessa avvittningsstadgor är emellertid, att i desamma lämnades särskilda bestämmelser om rätten till strömfall.

Dessa bestämmelser återfinnas i 1820 års avvittningsstadga för Jämtland uti 11 §, vilken är av följande lydelse: »Större strömfall på Kronomarkerne och inom Kronohemmans samt afradslandsområden, hvilka till farleders öppnande, sjöars uttappning, ofvanföre belägne ägors befrielse från öfversvämningar, jemte dylikt mera i framtiden kunna behöfva användas, böra icke genom skatteköp Oss och Kronan afhändas, utan dispositionsrätten dertill alltid Kronan förbehållas, och i detta afseende af den omkringliggande Kronomarken ett utmål till ett, två à tre tunneland, eller mera, om så nödigt pröfvas, dertill afsättas; dock må Vår Befallningshafvande meddela, intill sådane strömfall boende åboer och hemmansinnehafvare tillstånd, att sig deraf begagna tills vidare, emot en viss lämpelig penninge-afgift, och med förbindelse, att dem utan ersättning afträda, om och enär de till förenämnde ändamål erfordras.» Motsvarande bestämmelser lämnas uti 10 § i 1824 års avvittningsstadga för Västernorrland, Västerbotten och Norrbotten, vilken paragraf lyder: »Större Strömfall på Kronomarkerne och inom Kronohemmans och Boställens områden, hvilka till farleders öppnande, sjöars uttappning, ofvanföre belägne egors befrielse från öfversvämningar jemte dylikt mera i framtiden behöfva användas, böra icke genom skatteköp eller på annat sätt Oss och Kronan afhändas, utan dispositionsrätten dertill alltid Kronan förbehållas och i detta afseende af den omkringliggande Kronomarken ett utmål af ett, två till tre Tunneland eller mera,

om så nödigt pröfvas, dertill afsättas; Dock må Våre Befallningshafvande meddela intill sådane strömfall boende åboer och Hemmansegare tillstånd, att sig deraf begagna tills vidare, emot en viss lämplig penninge-afgift och förbindelse att dem utan ersättning afträda, om och när de till förenämnde ändamål erfordras». Motsvarande bestämmelser i 1873 års avvittringsstadga för Västerbottens och Norrbottens läns lappmarker återfinnas uti dess 7 §, där det heter: »Kronan och andra virkesegare förbehålles rätt till flottning i alla de vattendrag, der flottled finnes eller kan upprentas; och skall för allmänt begagnande undantagas mark, som kan erfordras till upplagsplats för virke från kronans skogar, så ock till nödiga utfartsvägar från dessa skogar ned till vattendragen. Derjemte förbehålles kronan rätt till de på kronomarker och inom kronohemmans och boställens områden befintliga större strömfall, som till farleders öppnande, sjöars uttappning, ofvanföre belägna egors befrielse från öfversvämningar, med mera dylikt kunna användas; och bör af kringliggande mark nödigt utmål dertill afsättas.»

Vid tolkning av dessa stadganden har uppkommit en viss tvekan, huruvida enligt desamma alla större strömfall, som voro belägna å kronomarker, skulle förbehållas kronan, eller så endast skulle ske beträffande de strömfall, vilka efter verkställd undersökning befunnos kunna användas för något av de i stadgandena angivna eller liknande ändamål. Ordalagen i stadgandena lämna icke något bestämt stöd för någondera tolkningen. Ser man på förarbetena, så är det nog otvivelaktigt, att man till att börja med tänkt sig, att alla större strömfall skulle förbehållas kronan. När ärendet föredrogs hos Kungl. Maj:t synes däremot, enligt vad föredragandens yttrande ger vid handen, närmast den andra meningen varit den förhärskande. Denna otydlighet i stadgandenas avfattning har säkerligen bidragit till, att desamma i praktiken vunnit så liten tillämpning. En annan bidragande omständighet torde vara att söka däri, att avvittringsmyndigheterna saknat kompetens att bedöma, när sådana förhållanden förelågo, att ett strömfall borde bibehållas å kronan. Ingen på detta område sakkunnig har biträtt vid avvittringarna. Inga avvägningar eller dylikt funnos anbefallda. En annan fråga, som också var tveksam, var, när ett strömfall skulle anses vara beläget på kronomark. Härvid gäller då att avgöra, huruvida överlopsmark, d. v. s. den mark, som en by innehade utöver vad mot dess skattetal svarade och till vilken byn hade optionsrätt, var att betrakta såsom kronomark. Såsom sådan torde den med fog böra anses. Härvid har emellertid uppstått ytterligare en svårighet, beroende på en ibland vid avvittringarna förekommande felaktighet vid behandlingen av överlopsmarken.

Det rätta förfarandet hade varit, att, då överloppsmark uppkom, denna tills vidare avskildes från byns skattejord, till dess det visat sig, huruvida byamännen begagnade sig av sin optionsrätt eller ej. Så har emellertid ofta icke skett, utan har man nöjt sig med att helt allmänt konstatera, att överloppsmark förefanns utan att avskilja denna från byns skattejord. Sålunda har man exempelvis konstaterat, att en by innehade 2,500 tunnland, men att densamma efter sin skatt hade rätt allenast till 2,000 tunnland, vadan en överloppsmark av 500 tunnland uppstått. Denna har dock icke utlagts för sig, utan alla de 2,500 tunnlanden hava fortfarande bibehållits såsom ett ägokomplex. Hur skola i så fall bestämmelserna uti 10 och 11 §§ i avvitringsstadgarna tillämpas? Skall man, därför att man vet, att viss del, men obestämt vilken, av hela ägokomplexet är överloppsmark och således av kronatur, anse, att rätt förelegat för kronan till samtliga inom ägokomplexet förefintliga större strömfäll, eller skall man anse, att tillämpning av bestämmelserna om strömfäll varit helt utesluten? Ett sådant fall som det nu omförmälda föreligger med avseende å den senare avvitringen av Böle by vid Krångedeforsarna. Byn befanns innehava överloppsjord, men denna avskildes icke. Byamännen begagnade sig av sin optionsrätt och fingo således mot åtagande av ökeskatt behålla hela sitt gamla område. Anmärkas kan, att noggrann redogörelse lämnas för alla förekommande ägor, således jämväl för förekommande områden betäckta med vatten, men att däribland icke upptogs någon del av vattenområdet i Indalsälven. Något direkt undantagande av strömfallet för kronans räkning gjordes emellertid icke.

Den rätta tillämpningen av bestämmelserna om strömfalls undantagande torde hava varit att vid avvitringen ett uttryckligt förklarande gjordes, att det strömfäll, varom fråga var, avsattes för kronans räkning, och att jämväl för kronans räkning vid strömfallet avsattes utmål. Ett sådant riktigt tillämpande av dessa bestämmelser är emellertid mycket sällsynt. Vid de hittills verkställda undersökningarna har således endast ett sådant fall påträffats i Jämtland, nämligen vid Kattstrupeforsen i Indalsälven och jämväl detta fall är icke fullt klart. Genom Svea hovrätts laga kraftvunna dom har emellertid kronan tillerkänts rätten till utmålet och därmed torde också kronans rätt till halva strömfallet vara erkänd. Om rätten till andra hälften för kronan rättegång. Vid den motsatta sidan avsattes icke något utmål, men vattenområdet har ej redovisats till de enskilda. Man har då ansett att, eftersom i allt fall å ena sidan avsatts utmål för kronans räkning, skal finnas för påstående från kronans sida om rätt till hela strömfallet.

I Västernorrlands och Västerbottens län har, så vitt hittills utträts, icke i något enda fall ett riktigt tillämpande av nu ifrågakvarande bestämmelser skett.

I Norrbottens län förekommer däremot enligt bestämmelserna i 1824 års avvitringsstadga en del, om ock ett förhållandevis litet antal fall, då en riktig tillämpning av ifrågakvarande bestämmelser skett och således strömfallet uttryckligen förklarats för kronans och utmål avsatts för kronans räkning. Så är exempelvis förhållandet vid Edeforsen i Lule älv, vid Arnemarksforsen, Fällforsen och Storforsen i Pite älv, m. m. Enligt 1873 års stadga har också i flera fall ett riktigt tillämpande av bestämmelserna skett, så att strömfällen uttryckligen förklarats för kronans och utmål vid desamma avsatts för kronans räkning. Vid de verkställda undersökningarna har man emellertid funnit, att även i sådana fall, då ett strömfall uttryckligen förbehållits kronan, vidare undersökningar varit nödvändiga därför, att i allt fall utmålet så att säga annekterats av de enskilda, vilka också göra anspråk på rätten till strömfallet. Särskilt har detta ägt rum vid skiften, vid vilka ett sålunda för kronans räkning avsatt strömfall jämte utmål ingått i skiftet. Ett flertal rättegångar har måst anhängiggöras på sådan grund, såsom exempelvis beträffande Arnemarksforsen i Pite älv och beträffande Kamlungefallet i Kalix älv, i vilket sistnämnda fall förhållandena dock äro särskilt tillkrånglade. Rättegångar hava jämväl anhängiggjorts på den grund, att kronan tillhöriga vattenfall jämte utmål utan vidare försålts av ägaren till den invid kronans utmål belägna fastigheten. Så är exempelvis förhållandet med Fällforsen i Pite älv. I vissa av dessa fall har rättelse icke kunnat ske, nämligen när fråga är om ett laga skifte, vid vilket kronan varit vederbörligen representerad, och där således förrättningen, vid vilken bland skifteslagets ägor upptagits jämväl ett kronans strömfall, mot kronan vunnit laga kraft. Flera sådana fall hava konstaterats, och hava därvid ofta nog synnerligen egendomliga förhållanden kommit i dagen.

Härefter torde böra beröras de fall, då väl en riktig tillämpning av avvitringsbestämmelserna icke skett, men ändå kan ifrågasättas, att kronan har rätt till ett strömfall. Härvid är då först att nämna, att i vissa avvitringsutslag ett förklarande förekommer, att ett vattendrag i sin helhet bibehållits såsom kronans. Detta förekommer beträffande Lule älv i Över-Luleå socken och beträffande Pite älv i Piteå socken samt Torne älv i Carl Gustavs socken. Fullt klara äro dock icke dessa fall. I utslaget för Piteå socken säges, att Pite älv, i den mån den icke disponerats till enskilda, bibehölls såsom kronans överloppsmark, varjämte viss areal angavs för den sålunda i kronans hand bibehållna

delen av älven. Med ledning av denna arealuppgift och andra förhållanden har man åtminstone till största delen kunnat konstatera, vilka delar av älven, som bibehållits åt kronan. I ett fall, beträffande en del av Arnemarksforsen, har rättegång av kronan anhängiggjorts på grund av bestämmelsen i avvitringsutslaget om Pite älv, och har i rättegången kronans talan genom laga kraft vunnit utslag bifallits. Vad angår uttalandet om Lule älv i utslaget för Över-Luleå socken, så lyder detsamma på följande sätt: »Kungl. Maj:ts befallningshavande har inhämtat, att denna älv, innehållande inom Över-Luleå socken enligt andre och avvitringslantmätaren C. F. Bergners uträkning 926 Tunmland 28 kappland, vid avvitrningen ej inräknats i tillstötande hemmans och nybyggens områden samt är odisponerad, utom i vad angår den rätt, som efter lag tillkommer vederbörande strandägare; och skall Lule älv vid sådant förhållande bland överloppsmarkerna i socknen upptagas». Sedermera i utslaget förekommer en redogörelse för efter avvitrningen befintlig kronomark, och upptages bland densamma jämväl Lule älv med förut angiven areal. Konungens befallningshavandes yttrande är ju icke fullt klart, därför att i detsamma göres en viss inskränkning för strandägarnas rätt. Skulle nu detta innebära, att strandägarna skulle anses äga rätt till grund och vatten i enlighet med bestämmelserna uti 12: 4 J. B., d. v. s. till hälften vardera, så blir ju hela förklarandet om älvens bibehållande såsom kronans överloppsmark en nullitet och en absurditet. Kronan har därför i den rättegång, som föres om bättre rätt till Hedensforsarna, och i vilken fråga uppstått om betydelsen av denna bestämmelse, framhållit, att inskränkningen beträffande kronans rätt endast har avseende å den rätt, som tillkommer strandägarna att använda vattnet till hushållsändamål, till samfärdsel, vattning m. m.

Förutom att vid avvitrningen, på sätt nyss angivits, hela älvar kunna hava förklarats för kronans, förekomna också andra avgöranden, av vilka klart framgår, att ett vattenområde bibehållits såsom kronans. Härvid torde först omnämnas förhållandena vid Porjus. Där förhöll det sig så, att vid avvitrningen området å ena sidan om strömfallet utlades till en kronopark och området å andra sidan till ett nybygge, Porjus nr 1 eller Bojasberg. Under nybygget redovisades emellertid icke någon del av vattenområdet i älven, utan lades detta i sin helhet till kronoparken. Å avvitrningskartan är dessutom genom färgläggning av stranden mot nybygget utmärkt, att till detsamma icke skulle höra någon del av älven. Ett flertal liknande fall hava konstaterats. Dessa fall hava emellertid i regel icke föranlett någon rättegång från kronans sida, därför att kronans rätt ansetts klar. I enstaka fall har man dock måst

anhängiggöra rättegång, därför att, oaktat avgörandet vid avvitrtingen, vattenområdet vid skifte intagits till en by. Så t. ex. vid ett strömfall Myllykoski i Lina älv vid Dockasvara by. För övrigt kan härutinnan tänkas ett flertal olika nyanseringar, vilka göra det träffade avgörandet vid avvitrtingen mindre klart. I vissa fall har man då ansett nödvändigt att få saken klarlagd genom rättegång. Så t. ex. med avseende på Liggaforsen i Stora Lule älv.

En annan rättegång, i vilken man från kronans sida också ansett, att de angränsande byarna icke erhållit någon rätt till vattenområdena i älven, gäller Fällforsen i Ume älv. Här var i korthet förhållandet följande. Till strömfallet gränsa å ena sidan ägor, hörande till ett nybygge Fällforsselet, och å andra sidan ägor, hörande till ett nybygge Nygård. Båda dessa nybyggen fingo sina områden slutligen bestämda vid allmänna avvitrtingen inom Vännäs socken. Härvid angavs noga, vilka ägor i så väl duglig som oduglig mark, som byarna skulle bekomma, men ingick icke däribland någon del av älven, som emellertid icke numrerats eller på något sätt redovisats vid avvitrtingen. Gränserna för nybyggenas områden beskrivas noga samt angivas begränsas av linjer mellan vissa bestämda punkter å land samt »beteckningen för Ume älv» d. v. s. av det område, som å kartan fanns betecknat såsom Ume älv. Allt i beskrivningen tyder således på, att nybyggena icke skulle bekomma någon del i älven. I utslaget för Vännäs socken förekommer ingen redogörelse för efter avvitrtingen förefintlig kronomark, utan göres allenast ett generellt förklarande, att all den mark, som icke disponerats vid avvitrtingen, vore kronoöverloppsmark. Kronans ståndpunkt är nu, att, eftersom icke vattenområdet i älven redovisats till nybyggena, detsamma på grund av det generella förklarandet tillhör kronan.

Ytterligare har kronan ansett sig böra anhängiggöra rättegång, då det varit alldeles klart, att enligt bestämmelserna i avvitrtingsstadgan ett strömfall bort förbehållas kronan, samt vid avvitrtingen vattenområdet icke redovisats till de enskilda, men ej heller uttryckligen förklarats för kronans. Ett dylikt fall föreligger med avseende på Skärhällsforsen i Indalsälven. Till detta strömfall, som är ganska betydande (10 à 12 meter), gränsade före avvitrtingen å ömse sidor kronans avradsland. Bevis föreligger också för att just vid tiden för avvitrtingen en kanalisering av Indalsälven varit ifrågasatt. Alldeles klart torde således vara, att enligt 11 § i 1820 års avvitrtingsstadga strömfallet bort bibehållas åt kronan. Något uttryckligt undantagande av strömfallet för kronans räkning har dock ej skett, och ej heller har utmål avsatts för

kronans räkning. Vattenområdena hava emellertid ej heller redovisats till de enskilda, vilkas ägor finnas noggrant angivna. Vid sådant förhållande har kronan ansett sig böra framställa anspråk på rätten till strömfallet, under framhållande särskilt att eftersom vattenområdena, vilka otvivelaktigt före avvitrningen voro kronans, icke redovisats till de enskilda, någon särskild anledning icke förefanns för kronoombudet att föra talan om strömfallets bibehållande åt kronan. Ungefär likartade förhållanden med dem, som föreligga med avseende å Skärhällsforsen, föreligga också i en annan rättegång, nämligen om Tännforsen i Indalsälven, fastän saken där är mera tillkrånglad på grund av bristfälliga redovisningar vid avvitrningen.

I fråga om avvitrningen återstår ytterligare en grupp, beträffande vilken ett särskilt förhållande föreligger. Understundom har nämligen ett direkt undantagande av ett strömfall visserligen icke skett, men däremot meddelats ett mera generellt förklarande i sådant avseende. Detta gäller endast för avvitrningar enligt 1873 års stadga. Sålunda har Konungens befallningshavande i Västerbottens län uti samtliga enligt denna stadga meddelade avvitrningsutslag, efter det i utslaget angivits, vilka ägor en by eller ett hemman skulle bekomma, inryckt ett förbehåll av följande lydelse: »dock med förbehåll för kronan och andra virkesägare till de rättigheter, som omförmälas uti 7 § av Kungl. Maj:ts nädiga stadga om avvitrning i Västerbottens och Norrbottens läns lappmarker den 30 maj 1873». Uti denna 7 § upptages ju också kronans rätt till större strömfall. Kronan har därför, då i övrigt sådana förhållanden förelägo, att paragrafen varit tillämplig, ansett, att från kronans sida på grund av det gjorda förbehållet anspråk kunde framställas om rätt till ett förekommande strömfall. Sådana rättegångar föras om Betseliforsen i Ume älv och Storsandforsen m. fl. strömfall i Vindelälven, i vilka rättegångar kronans talan om såväl strömfall som utmål hittills bifallits.

Konungens befallningshavande i Norrbottens län har också i åtskilliga, men ingalunda alla, avvitrningsutslag gjort liknande förbehåll. Sålunda förbehålles exempelvis i avvitrningsutslaget för Jockmocks socken »kronan rätt till inom området tilläventyrs befintliga större strömfall, som till farleders öppnande, sjöars uttappning, ovanför belägna ägors befrielse från översvämningar m. m. dylikt kunna användas».

För att få prövad betydelsen av ett sådant förbehåll har anhängig-gjorts rättegång om ett strömfall Kalakkårtje i Lilla Lule älv.

I vissa fall äro förbehållen något olika stiliserade, i det att förutom strömfallen också förbehålles »därför erforderlig mark».

D. Skatteförsäljningar.

Den rätt, som i detta avseende kan ifrågakomma, grundas på bestämmelserna uti ett den 28 december 1822 utfärdat kungl. brev och kammarkollegii därå grundade kungörelse den 24 januari 1823. Uti sagda kungl. brev stadgade Kungl. Maj:t, efter framställning från Rikens ständer, att strömfall å kronohemmans eller annan kronojords områden, vilka till farleders öppnande, sjöars och kärrens uttorkning, ovanför belägna ägors befrielse från översvämningar med mera dylikt, kunde för den därav härflytande allmänna nytta för landet i framtiden behöva användas, icke finge genom skatteköp kronan avhändas, utan hennes ägande dispositionsrätt därav alltid henne i sådant avseende därvid förbehållas, liksom utmål närmast omkring strömfallet av ett, två till tre tunnland jord för att vid förekommande behov jämväl kunna användas; dock fingo åborna sådana strömfall, ävensom jorden, emellertid begagna, likväl utan rättighet att vid de tillfällen, då de av förenämnda skäl behövdes, undfå annan ersättning än för därvid uppförda byggnader, så vida Kungl. Maj:t icke skulle vid särskilda förhållanden finna skäligt förordna, att någon ersättning därutöver kunde dem beviljas; börandes, när strömfallet vore särskilt skattlagt, ävensom när den jord, som därvid avstodes, i hemmanets skattläggning ingått, motsvarande minskning i hemmanets ränta meddelas.

Den riktiga tillämpningen av dessa bestämmelser torde väl hava varit, att vid varje särskild skatteförsäljning undersökning verkställdes, huruvida till hemmanet hörde något strömfall, å vilket kungl. brevets bestämmelser voro tillämpliga, och att därefter ett uttryckligt förklarande lämnats, att strömfallet icke inginge i försäljningen, varjämte ett utmål borde hava avsatts för kronans räkning.

Sålunda torde emellertid dessa bestämmelser aldrig, om icke möjligen under den allra senaste tiden, hava tillämpats. Närmaste anledningen härtill torde nog vara att söka däri, att i och för skatteförsäljningarna icke i regel skulle verkställas någon undersökning beträffande det hemman, varom fråga var. Man har då dragit sig för att sätta i gång en sådan undersökning endast för att konstatera, om ett strömfall fanns, i synnerhet som en sådan undersökning naturligen i de allra flesta fall hade lämnat ett negativt resultat.

Intill år 1849 var det kammarkollegium, som hade hand om skatteförsäljningarna. I och med utfärdandet av 1822 års brev och 1823 års kungörelse lät kammarkollegium uti sina tryckta formulär till

skattebrev inrycka en hänvisning till 1822 års brev och 1823 års kungörelse. I skattebrevet förklarades sålunda hemmanet avhändas kronan med allt vad därtill hörde — »intet undantagandes», hette det, »av allt det, som därtill lyder och med rätta ligga bör och lagligen tillvinnas kan att njuta, bruka och behålla under skattemannabörd och rättighet till evärdelig ägo, som lag förmår, dock med de förbehåll, som blivit stadgade och förordnade uti Kungl. Maj:ts nådiga brev av den 28 december 1822 och Kungl. kammarkollegii i anledning därav under den 24 januari 1823 utfärdade kungörelse angående vissa föreskrifter till förekommande av den skada, som i odlingsväg förorsakas genom uppdämningar för fisken och vattenverk m. m.».

Det lär få anses vara tvivel underkastat, om detta generella förbehåll kan vara tillräckligt för att tillförsäkra kronan äganderätt till ett strömfall, å vilket kungl. brevets bestämmelser varit tillämpliga. Även om så skulle vara fallet är därmed icke avgjort, huruvida kronan kan för kraftbehov göra anspråk på att i sin omedelbara besittning få ett sådant strömfall, då ju i kungl. brevet den, som skatteköpt fastigheten, tillförsäkrats rätt att tills vidare begagna strömfallet till dess detsamma behövdes för något uti kungl. brevet angivet ändamål.

Dessa frågor äro föremål för prövning uti rättegången om Lanforsen.

I mitten av 1830-talet tog kammarkollegii tryckta formulär till skattebrev slut, och fråga uppstod om tryckande av nya formulär. Från en del underordnade myndigheter gjordes då framställning om att på grund av nya förordningar ytterligare en del villkor skulle ryckas in i formuläret. Kammarkollegium vidtog emellertid då den radikala åtgärden att stryka alla hänvisningar till särskilda författningar och endast hänvisa till lag och författning. I det nya formuläret förklarade kammarkollegium sig således avhända kronan det hemman, varom fråga var, »med allt vad därtill nu lyder, med rätta ligga bör eller lagligen tillvinnas kan och under hemmanets ränta inbegripet är att *under skattemannarätt äga och bruka med de i lag och författningar stadgade villkor*».

Att kammarkollegium härmed ansett kronans rätt till förekommande strömfall lika väl bevarad som enligt de äldre formulären torde vara otvivelaktigt och bekräftas också därav, att de båda formulären användas samtidigt, utan att i de faktiska förhållandena förefunnits någon anledning till skillnad. Om man varit tveksam beträffande tillräckligheten av förbehållet i de äldre formulären, lär man emellertid få ställa sig ännu mera tveksam, då fråga är om de senare formulären. Någon rättegång, i vilken denna principiella fråga är föremål för avgörande, är icke

anhängiggjord, men är frågan i viss mån uppe till behandling i rättegången om Sörforsen och Norrforsen i Ume älv.

År 1849 överflyttades rätten och skyldigheten att ombesörja skatteförsäljningar och skatteomföringar till Konungens befallningshavande i de olika länen.

Konungens befallningshavande hava härvid använt olika formulär. Vissa Konungens befallningshavande, såsom i Västernorrlands och Västerbottens län, hava icke alls talat om några villkor utan kort och gott förklarat, att sökanden erhöi skatterätt å det hemman, varom fråga var. Andra Konungens befallningshavande, såsom de i Jämtlands och Norrbottens län, använde väsentligen samma formulär som under en senare tid tillämpades av kammarkollegium och förklarade sålunda, att hemmanet tillägnades sökanden att äga och bruka med de i lag och författningar stadgade villkor. Någon rättegång om betydelsen eller verkan av ett sådant stadgande i skattebrevet har icke förts. Fråga har emellertid en gång förevarit om anställande av en dylik rättegång, nämligen i fråga om Rengsfallet i Hårkan i Jämtland. Kammarkollegii flesta ledamöter funno emellertid, att ett sådant allmänt hänvisande till lag och författning icke var tillräckligt och ansågo därför att någon rättegång icke borde anhängiggöras. En ledamot var skiljaktig och ansåg, att rättegång borde anställas. I enlighet med av Kungl. Maj:t lämnad föreskrift underställdes frågan Kungl. Maj:ts prövning; och förordnade Kungl. Maj:t att kammarkollegium skulle ställa sig avvaktande och först se till, huru rättegången om Lanforsen kom att slutligen utfalla. I det stora antal fall, där Konungens befallningshavande på sätt nyss nämnts i allmänhet hänvisat till lag och författning, har man förty låtit frågan om ytterligare åtgärders vidtagande vara beroende av utgången av rättegången om Lanforsen.

Sedan i början av innevarande århundrade frågan om kronans rätt till strömfall blivit mera aktuell, har kammarkollegium i utfärdat cirkulärbrev erinrat Konungens befallningshavande om skyldigheten att vid skatteförsäljningar och skatteomföringar iakttaga föreskrifterna uti 1822 års kungl. brev.

I vissa fall har på grund härav strömfall uttryckligen förbehållits kronan.

I andra fall har man fallit tillbaka på ett förfarande, liknande det av kammarkollegium tidigare praktiserade, i det att man i skattebrevet inryckt ett mera generellt förbehåll. Sålunda har Konungens befallningshavande i Norrbottens län använt ett formulär, däri säges, att skatteöverlåtelsen skett med de i lag och författningar stadgade villkor,

»vartill hör — heter det — förbehåll om undantag av den kronan tillkommande rätt till fors eller annat strömfall, som kan av denna skatteomföring beröras». I viss mån skiftande uttryck ha härvid använts. Sålunda har ibland också förbehållits »erforderlig mark». Kammarkollegii advokatfiskal har icke ansett dessa sålunda gjorda förbehåll tillräckliga, utan har i anförda besvär påyrkat, att ett uttryckligt förklarande skall lämnas, att det och det strömfallet icke ingått i skatteförsäljningen, ävensom att ett visst bestämt utmål avsättes för kronans räkning.

Innan förevarande framställning avslutas synes det böra nämnas, att vid de undersökningar, som verkställas i kammarkollegium, och vid vilka fall efter fall undersökas, man så att säga sorterar de olika strömfällen. Beträffande en del finner man, att kronan icke kan göra anspråk på strömfällen och beslutar således att beträffande dem för närvarande icke vidtaga någon ytterligare åtgärd. Beträffande andra åter giva verkställda utredningar vid handen, att de ostridigt måste anses tillhöra kronan. Dessa uppföras då å en särskild förteckning och skall anmälan om dem framdeles göras till Kungl. Maj:t. Beträffande åter andra finner man, att förhållandena äro likartade med dem, som föreligga uti en redan anhängiggjord rättegång, och låter då vidare åtgärders vidtagande bliva beroende av utfallet av denna rättegång. På detta sätt bliva så småningom alla förekommande vattenfall klassificerade.

Till sist lämnas i nedanstående tablå en översikt över kronans pågående vattenfallsprocesser, innefattande uppgift å de vattenfall, beträffande vilka rättegångar pågå, å det huvudsakliga innehållet i redan meddelade domar samt å den instans, på vars prövning vederbörande mål för närvarande må vara beroende.

Rättegångar.

	Kronans talan	Målet beroende på prövning av:
Nygårds- och Stallforsarna samt delar av Älvkarlebyfallen i Dalälven.....	—	Häradsrätten.
Lanforsen » » 	ogillad	Hovrätten.
Bullerforsen » » 	d:o	d:o
Tyttbofallet » » 	d:o	d:o

	Kronans talan.	Målet beroende på prövning av:
Krångedeforsarna i Indalsälven	ogillad	Kungl. Maj:t.
Hammarsforsen » »	d:o	Hovrätten.
Skärhällsforsen » »	d:o	d:o
Kattstrudeforsen » »	d:o	d:o
Tännforsen » »	d:o	d:o
Klabböleforsen i Ume älv	d:o	d:o
Sörfors och Norrfors » »	—	Häradsrätten.
Fällforsen » »	delvis gillad	Hovrätten.
Betseliforsen » »	gillad	Kungl. Maj:t.
Storsandsforsen m. fl. i Vindelälven	d:o	Hovrätten.
Hedensforsarna i Lule älv	ogillad	d:o
Liggaforsen » »	—	Häradsrätten.
Kallakkårtje » »	—	d:o
Kamlungefallet i Kalix älv	ogillad	Kungl. Maj:t.
Hagaström i Gavleån	d:o	Hovrätten.
Gideåbackaforsen i Gide älv	—	Häradsrätten.
Flyforsen i Faxelälven	ogillad	Hovrätten.
Burlidfallet i Bure älv	d:o	Kungl. Maj:t.
Myllykoski i Lina älv	—	Häradsrätten.

Slutligen avgjorda:

Hissmoforsen i Indalsälven	} ogillad genom laga kraftvunnet beslut av häradsrätten.		
Porjusfallet i Lule älv		} gillad genom laga kraftvunnet be- slut av hovrätten.	
Fällforsen i Pite älv			} gillad genom Kungl. Maj:ts dom.
Del av Arnemarksforsen i Pite älv..		} gillad genom laga kraftvunnet be- slut av vederbörande häradsrätt.	
Flera mindre vattenfall i olika vat- tendrag			

Diagram

utvisande huru stort procenttal av ett belopp vid olika upplåtelsestider behöver årligen avsättas för att med ränta på ränta efter olika räntesatser bilda ett kapital å samma belopp.

Årlig avsättning
i % av kapitalet.

